

بلاس نمبر ۱۰۰۰
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

عَزِيزِ الْعَلَمِیْنَ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہِ الْکَرِیْمِ

مسلمان بچوں کے واسطے

پہلی کی تیسری کتاب

جسے

نجم کا پہلا باب اسلام لایونے تالیف کیا

پہلی کتاب

عَلٰی رَسُوْلِہِ الْکَرِیْمِ وَالسَّلَامُ

منفید عام پریس لاہور میں چھپی

رجسٹری شدہ ہے۔ نئے اجازت کوئی نہ چھا

وہ ہمارے ہاتھ اور اس لیے کہ ہم نے اس کی نسبت میں گروں چھوڑے اور نوجو ہنسان باندھ کر عام لوگوں
 میں توڑیں۔ ہر کسار مشورہ کو لوگ میں ہمارے شافع المذہب میں اور ہمارے دین کی نسبت وہ نالائق الف
 لوگوں کی زبان سے نکالنا ہے جانتے ہیں۔ جن کا سننا بھی جائز نہیں۔ مگر بل بے ہماری بے غیرتی۔
 ہا جاہز آزادی سکھانے کو کبھی روپے پیسے کا لالچ دے کر کبھی پڑھانے کا ڈھنگ ڈال کر
 دینے ہمارے گھروں میں آتی ہیں۔ مگر اسے رسے ناہانی۔ کہ ہم ان قصوں کے ٹالنے اور
 کرنے والی عورتوں کے ہاتھوں سے بچانے کی ہمت نہیں کرتے بلے ہنری کا نتیجہ ہمیں
 ہیں۔ وہ کوچ ہمارے پیچھے میں ہیں۔ چور۔ اچھے بھلس۔ قلاش جھتے ہیں۔ اکثر مسلمان
 اٹلے عہدوں پر کون ترقی نہیں کرتے؟ اپنی جائیدادیں کون بیچتے ہیں۔ تو یہی مسلمان۔ دوسرا
 اسلام کے بے ہوش اور بیوقوفی چھوڑنے کا نتیجہ بڑا کہ جن لوگوں کو انسانی لہا
 آج بھرت نہیں کر رہی ہے۔ ان کو آزاد مقرر ہے۔ اسلام کی موجودہ حالت کے ہی ادا
 انسانوں کے حق میں یا نہ رسالہ ہے۔ شریعت دینی اور فوجی دونوں طرح

سندھ کے بالا قصبوں کے ذکر کرنے کے واسطے لاہور میں آجمن حمایت اسلام قائم ہوئی ہے۔ جس کے
 ہیں۔ اول مخالفین مذہب مقدس اسلام کے جواب تحریریں یا تقریری تہذیب کے ساتھ دینے
 خاکوں اور لٹیکوں کی تعلیم کا انتظام کرنا۔ تاکہ وہ غیر مذہب والوں کی مذہبی تعلیم کے
 فلس اور تعلیم لاوارث پھول کی تعلیم و تربیت کا انتظام کرنا۔ تاکہ وہ اپنے دین اور
 میں گرفتار نہ ہوں۔ چہاں اہل اسلام کو اصلاح طرز معاشرت اور تہذیب

اس وقت کے
 ہوں اپنے مسلمان
 کو دین کی ترقی کا باعث

اجلاس مقیم محرم الحرام ۱۳۸۱ھ
 بیتیم اللہ الرحمن الرحیم

اَسْتَخْلِجُ لَكَ مِنَ الْعَزِيزِ اَعْلِيْمًا وَ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ

احباب از گلستان

خبر و لغت

دستِ خدائے را عفو و بے گناہی کہ طاعتش موجبِ تقرب است و
 بشکرِ اندرش مزیدِ نعمت - ہر نفسے کہ فروے رُو - مُخَدِّ حیات است
 و چوں برے آید - مُفَرِّجِ ذات - پس در ہر نفسے وہ نعمت موجود است -

و بر ہر نعمت شکرے واجب - بیت
 از دست و زبان کہ بر آید سزِ عہدہ شکرش بدر آید
 قطعہ

بندہ ہماں پر کر ز تفصیرِ خویش عذرِ بزرگوارِ خدا آورد
 ورنہ سزاوارِ خداندریش کس نتواند کہ بجا آورد

بارانِ رحمت نے حسابش ہمہ را رسیدہ - و بخوانِ نعمتِ بیدرغیش ہمہ
 چاکشیدہ - پروہ ناموس بندگاں بگشاہِ فاشِ نرد - و وظیفہ روزی

بخطای منکر نبرد - **قطعه**

آس کز بی که از خزانه نجیب گهر و تیرا وظیفه خود داری
دوستان را کجا گنی محروم تو که با دشمنان نظر داری

قطعه

آبر و باد و مه و خورشید و نمک در کار آن
تا تو نمانی بکف آری و بغفلت نخوری
همه از بهر تو سرگشته و فرماں بردار
شروط انصاف نباشد که تو فرماں نبری

در خبر است از مسدود کائنات - **مفرد** موجودات - رحمت عالمیان

صفت آوریان - **تتمه** دور زمان - **نظم**

كشفت الدجی بجمالِهِ
صلوات علیهِ و آله
بأبع العلای بجمالِهِ
حسنت جمیع خصالِهِ

بیت

چه غم دیوار است را که دارو چوں تو نشستیبان
چه باک از موج بحر آن را که باشد نوح کشتیبان

که یکے از پنهان گنهار پریشان روزگار دست انابت با امید اجابت
بدرگاه حق جل و علا بر دارو - ایزد تعالی درو نظر بکنند - بازش

و بخوانند - بایر دیگر اعراض فرماید - بازش بتضرع و زاری بخوانند -

حق سبحانه تعالی گوید - یا ملائکتی قد اسخبتین بن عبدی و کسبنا غیری

کے فرشتگان من - البتہ من شرم سے دارم از بندہ خود
 نیست برائے او تغییر من - دعوتش را اجابت کردم و امیدش
 بر آرزوم - کہ از پشیرائی دعا و گزیر بندہ شرم دارم - بہت
 کرم زمین و نطف خداوندگار گنہ بندہ کرد است و او شرمسار

باب دُوم در اخلاقِ درویشاں

حکایت ۱- یکے از بزرگانِ پارسائے را گُفت کہ چہ گوئی در
 حقِ فلاں عابد؟ کہ دیگران در حق او بطعنہ سخنہا گُفتہ اند چہ گُفت -
 در ظاہرش عیب نے نیم و در باطنش عیب نے دانم چہ قطعہ
 ہرگز کہ جامہ پارسا زبنی پارسا دان و نیک مزد انگار
 در ندانی کہ در نہانش ریخت محنتِ را درونِ خانہ چہ کار

حکایت ۲- درویشے را دیدم کہ سر بر استانِ کعبہ سے مارید - و
 یگفت - یا غفور! یا رحیم! تو دانی کہ از ظلوم و جہول چہ آید چہ قطعہ
 از تفسیرِ خدمتِ آرزوم کہ ندارم بطاعتِ رستگار
 عاصیاں از گناہ توبہ کنند عارفاں از عبادتِ رستگار

عابدانِ جزائے طاعت خواہند و بازرگانانِ ہوائے بیضاعت - من بندہ
 امید آرزوہ ام نہ طاعت - و ہرزوہ آمدہ ام نہ تجارت چہ سیت
 گر گشتی در جہوم بخشی رُوے و سر بر استانم
 بندہ را فداں نباشد ہرچہ فزمائی بر آنم

قطعه

بر در کعبہ سائے دیدیم کہ ہمے گفت و میگفتے خوش
مے نگویم کہ طاعتم بہ پذیرد قلم عفو بہ مٹھام کش

حکایت ۳ - زاہدے زمان پادشاہے بود + چوں بطعام نشستہ

کثیر از آل خورد - کہ ارادت او بود - و چوں بہ نماز برخاستہ - بیشتر از آ

کرو - کہ عادت او بود - تا ظن صلاح در حق او زیادت کنند + کسب

ترسم نرسی بکعبہ آے اعرابی کیس رہ کہ تو میروی بشکرستان اس

چوں بخانہ باز آمد - سفره خواست - تا تناول کند + پسرے داشتہ

صاحب فراست + گفت - آے پدر! بدعوت سلطان بودی - طعا

نخوردی؟ گفت - در نظر ایشاں چیزے نخوردم - کہ بکار آید + گفت

نماز را ہم قضا کن کہ چیزے نکرودی کہ بکار آید + قطعه

آے ہنرمایانہادہ بر کف دست عیبنا را زلفتہ زیر بغل

تا چہ خواہی خریدن آے مغرور روز روزماندگی بسیم دخل

حکایت ۴ - یاد دارم کہ در ایام طفولیت مکتبہ بودم و شہین

و موالح بزبد و پزہیز + شبے در خدمت پدر نشستہ بودم - و ہمہ شہ

رویدہ بزہم نہ بستہ - و مصحف عزیز در کنار گرفتہ - و طائفہ رگور

حفتہ + پدر را گفتم - ازیناں بچے سر بر نمیدارد کہ دوگانہ بگذارد - چنان

خواب غفلت شاں بترود - کہ گوئی مزودہ اند - گفت - آے جان پدر

اگر تو نیز زبختی - بہ کہ در پوسین خلق اٹتی + قطعه

نہ میند مدعی جز خویشتن را کہ دارد پروہ پندار در پیش
گرت چشم خدا زبنی بہ بخش نہ زبنی، چکیس عاجز تر از خویش

حکایت ۵ - پازسائے را دیدیم کہ بر کرائے دریا رشتہ شدہ بود - و
زخم پتک داشت - و بیچ وارو بہ نئے شد و مدتہا در آن رنجوری
مشک خداے عز و جل گفتہ + پورسیدنش کہ مشک چہ میگرداری ؟
گفت مشک آنکہ - الحمد للہ ! بمصیبتہ گرفتارم نہ بمصیبتہ + قطعہ

گر مازار بخشتن دید آں یار عزیز
تا نگویم کہ در آں دم نعم جانم باشد
گویم از بندہ مشکیں چہ گنہ صادر شد
کو دل آزرده شد از من نعم آنم باشد

حکایت ۶ - پادشاہے پازسائے را پورسید کہ ہیبت از ما یاد
مے آید ؟ گفت - بے - ہرگہ خداے عز و جل را فراموش میکنم - یادت
مے آرم + ہیبت

ہر سو دود آں کرش ز در خویش براند
و آں را کہ بخواند بدر کس ندواند

حکایت ۷ - یکے از صالحاں بخواب دید پادشاہے را در پرشت
و پازسائے را در دوزخ + پورسید کہ موجب ذراتِ راییں چیست ؟
و سبب درکاتِ آں چہ ؟ کہ من بخلافِ راییں ہے پنداشتم +
ہوا آمد کہ راییں پادشاہے برادرت درویشاں در پرشت است و راییں

پازسا بتقریب پادشاہاں در دوزخ + قطعہ
 وقت بچہ کار آید و تہیج و مرقع
 خود را ز علماے رنگور سیدہ بری دار
 حاجت بگلاہ بزدی داشت نیست
 درویش صفت باش و گلاہ تتری دار

حکایت ۸- درویشے سر و پا بزہنہ با کاروان حجاز از کوفہ
 بر آمد و ہمراہ ما شد۔ نظر کردم معلومے نداشت + خراہاں ہے رفت
 و میقت۔ قطعہ

نہ بر اُشتر بر سوارم نہ چو اُشتر زیر بارم
 نہ خداوند رعیت نہ غلام شہریارم
 غم موجود و پریشانی منعدوم ندارم
 نفسے زخم آسودہ و عجزے بسر آرم

اُشتر سوارے گفتش۔ اے درویش! کجا میروی۔ باز گرو۔ کہ
 بسختی ز میری + نشنید۔ و قدم در بیاباں نہاد و برفت + چوں
 بنخلیہ بنی محمود بر رسیدیم۔ تو انگر را اجل فرا رسید + درویش
 بہدینش فراز آمد۔ و گفت۔ ما بسختی نہ مزدیم۔ و تو بر
 مزدی + بیت

شخصے ہمہ شب بر سر دیوار گرہ بست
 چوں روز شد آل ز محمود دیوار دہ بست

قطعه

آے بسا اہب تیز رو کہ پماند کہ خر لنگ جاں بہنزل بزد
بس کہ در خاک تشد زرتستان را دمن کروند و زخم خوردہ نمود

حکایت ۹ - عابدے جاہل را پادشاہے طلب کردہ - عابد اندیشیدہ
کہ داروئے بخورم تا ضعیف شوم - مگر حُسن نطقے کہ در حق من دارد -
زیادت شود + آورده اند کہ داروئے بخورد - زہیر قاتل بود - بمرد + قطعه
آنکہ چوں پستہ دیدمش ہمہ مغز پوست بر پوست بود ، پتچو پتچو
پازسایان رُوے در مخلوق پشت بر تہلہ مے گنند نماز

مشوی

تا زاہد عمر و بکر و زیدی اخصاص طلب کن کہ شیدی
چوں بندہ خدایے خویش خواند باید کہ بجز خدا نداند
حکایت ۱۰ - نُصانِ حکیم را گنند - ادب از کہ آجستی ؟ گفت - از

مے ادباں - کہ ہرچہ از ایشاں در نظرم ناپسند آمد - از آں پہنیز کروم + قطعه
مگویند از سر بازیچہ حرفے کہ آں پندے نگیرد صاحب ہوش
وگر صد باب حکمت پیش ناواں - سخوانند آیدش بازیچہ در گوش

حکایت ۱۱ - عابدے را حکایت گنند - کہ شبے وہ من طعام
خوردے - و تا سحر در نماز ایستادے + صاحب دلے بشنیدے و گفت - اگر
بیم ناں ز خوردے و سفتے - بسیار ازیں فاضلتر بودے + قطعه

اندروں از طعام خالی دار تا در آں نور معرفت رہینی

تبی از حکمتی. بعثت آن که پُری از طعام تا زمین
حکایت ۱۲- رگه کزوم پیش بچه از مشایخ که فلان به فساد
من گواهی داد + گفت بصلاحش بچل کن + نظم

تو نیکو روش باش تا بد سگال به بد گفتن تو نیاید مجال
چه آهنگ بر بربط بود مستقیم که از وقت محطرب خورد گوشمال

حکایت ۱۳- یکی از مشایخ شام را پرسیدند که حقیقت تصوف
چیست؟ گفت - از بس پیش طائفه بودند در جهاں پرانده بصورت
و یعنی جمع - و امروز خلقی بظاہر جمع و باطن پرانده + رقطه

چه هر ساعت از تو بجائے رود دل

به تنهایی اندر صفائی نه زمینی

درت مال و جاه همت و نزع و تجارت

چه دل با خدایت خلوت رنشین

حکایت ۱۴- یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب رفت

بودم - و سحر بر کنار بیشتر خفته - شوریدم که در آن سفر همراه ما بود -

نعره زد - و راه پریاں گرفت - ذبک نفس آرام نیافت + چون

روز شد - گفتش - ایس چه حال بود؟ گفت ببلبلان را دیدم - که بنام

در آمدن بودند از درخت - و کبکاک در کوه - و غوکاک در آب - و

بهائم در پیشه - اندیشه کزوم که مروت نماند همه در تبیح و

من به غفلت خفته + رقطه

دوش مرنے بھنج سے نالید عقل و صبرم پبزد و طاقت و ہوش

یکے از دوستان مخلص را مگر آواز من رسید بگوش

گفت باور ندا شتم کہ ترا بانگ مرنے پچھیں گند نہ ہوش

گفتم ایس شرط آدیت نیست مرنے تنبیح غوان و من خاموش

حکایت ۱۵- یکے از پادشاہاں عابدے را کہ عیال بسیار داشت -

پڑسید کہ اوقات عزیزت چگونہ میگذاری؟ گفت - شب در نماجات -

و سحر در دعای حاجات - و ہمہ روز در بندہ اعترافات + ملک را

مضمون اشارت عابد معلوم گشت - بفرمود تا وچہ کفایت او مچھیں

دانند - تا بار عیال از دل او برنیزد + مشغولی

اے گر گزار پاسے بندہ عیال دیگر آزادگی بندہ خیال

نیم فرزند و نان و جامہ و قوت بازت آرد ز سریرت دلگوت

ہمہ روز اتفاق مے سازم کہ شب با خدا سے پڑوازم

شب چو عقد نماز مے بندم چہ نورو بانداو فرزندم

حکایت ۱۶- یکے از علما سے راسخ را پڑسیدند کہ چہ گوئی در

نان وقت - گفت - اگر از بہر جمعیت خاطر و فرائع عبادت مے رستا نہتہ

حلال است - و اگر محضے از بہر نانا نشینند - حرام + پیست

ناں از برائے گنج عبادت گرفتہ اند

صاحب دلاں نہ گنج عبادت برائے نال

حکایت ۱۷- فریدے گفت پیر را - چہ گنم؟ کہ از خلافتن

بروحت اندر۔ از بسکہ بزبارت من مے آیند و اوقات مرا از تروؤ
ایشان تشویش مے باشد پدگفت۔ ہرزچہ درویشانشد۔ مرا ایشان را وائے
پدرہ۔ و آنچه تو انگرانشد از ایشان چیزے بخواہ کہ دیگر گروؤ تو نگروند پد

حکایت ۱۸۔ نصیبے پدر راگفت۔ بیچ ازیں سخنان زنجبین

مسخکھاں در من اثر نئے کند۔ بحکم آنکہ نئے زمین ایشان را کردارے
موافق گفتارے پد مشتمی

تروک دنیا معزوم آموزند خویشتن رسیم و غلہ اندوزند
عالیے را کہ گفٹ باشد و بس چوں بگوید نگیرد اندر کس
عالم آں کس بوؤ کہ بد بخند نہ کہ گوید بخلق و خود نمند

بیت

عالم کہ کاہرانی و تن پزوری کند او خویشتن گم اشت کر ائہیری گم
پدر گفٹ۔ اے پسر! بچرود راں خیال باطل نشاید رومے از ترز بیت
ناصحاں گزدانیدن۔ و راہ بطالت گرفتن۔ و علما را بضالت منسوب
کردن۔ و در طلب علم معصوم بون۔ و از نواید علم محروم ماندن۔
پہچہ نابینائے کہ شبے در وصل افتادہ بوؤ و میگفٹ۔ آخر۔ اے
مسلماناں! چراغے فرا راہ من دارید پد زنیے فاحشہ بشنید۔ و
گفٹ۔ تو کہ چراغ نہ بینی۔ بچراغ چہ بینی؟ ہمچنین مجلس و اعظاں
چوں عظیم بزازان اشت۔ کہ آختا تا نقدے نہ ہی۔ بضاعتے نستانی۔
و اینچا تا ارادے نیاوری۔ سعادتے نبری پد قطعہ

گفت عالم بگوش جاں بشنو و نہاند بگفتش رکزدار
 باطل است آنکہ مدعی گوید نطقہ را نطقہ کے گند بیدار
 مزد باید کہ گیرد اندر گوش و نوشت است پشد بر دیوار

قطرہ

صاحب دلے بہ مدرس آمد ز خلتاقہ
 بشکست عہد صحبت اہل طریق را
 گفت میان عالم و عابد چہ فرق بود
 تا اختیار کردی از آں رایں فریق را
 گفت آں کلیم خویش ہروں سے بود موج
 ویں ہند سے گند کہہ پزگیر و غریق را

حکایت منقولہ ۱۹

رایت و پردہ را خلاف افتاد	رایں حکایت شنو کہ در بغداد
گفت با پردہ از طریق عتاب	رایت از رنج راہ و گزرد رکاب
بندہ بازگاہ سٹھانیم	من و تو ہر دو خواہ تا شانیم
گاہ و بیگاہ و سفر بودم	من ز خدمت سے نیاسودم
نہ پیابان و راہ و گزرد و عیار	تو نہ رنج آزمودہ نہ رحصار
پس چرا قوتت تو بیشتر است	قدم من بستے بیشتر است
با کنیزان یاسمن بوئی	تو ہر بندگان سے مروئی
بسر پاسے شد و سرگرواں	من قتادہ بدست شاگرداں

گفت من سر بر آستان دارم نه چو تو سر بر آسمان دارم
هز که پیووده گردون افرازد خویشتن را بگردون اندازد
سعدی افتاده ایست آزاوه کس نیاید بچنگ افتاده

حکایت ۲۰- یکی از صاحبزادان نور آزمای را دیدم بهم برآمده
و در خشم شده و کف بر دامن آورده بود پرسیدم که او را چه حالت
است؟ گفتند فلان کس او را دشنام داده است و گفت - ای کس
زرو مایه هزار من سنگ بر میدارد و طاقت یک سحنی نماند بر قطع

لاف سر بچگی و دعوی مزدی بکنار
عاجز نفس زرو مایه چو مزدی چه زنی
گرت از دست بر آید دهنی شیرین کن
مزدی آن نیست که خمی زنی بر دهنی
قطعه

اگر خود بر درو پیشانی پیل نه مزد است آنکه در کسی مزدی نیست
بنی آدم سرشت از خاک دارد اگر خاکی نباشد آدمی نیست
حکایت ۲۱- بزرگی را پرسیدند از سیرت انجوان الصفا و گفت -

کسیند آنکه مراد خاطر یاران بر مصالح خود مقدم دارد و حکما گفته اند
برادر که در بند خویش است نه برادر نه خویش است و نیست
همراه گر شتاب کند همزه نو نیست
دل در کسے باشد که دل بشتر تو نیست

حکایت ۲۲ - پادشاهی بیدیه استحقاق در طایفه درویشان نظر
 کرد و پیک از آن میان بفرست دانست و گفت - آه یک ! ما
 درین دنیا بجیش از تو کمتریم و بعیش خوشتر - و بزرگ برابر - و
 در بقیامت انشاء الله بهتر - **مشوی**

اگر کشور گشای کامران است وگر درویش حاجتمندان است
 و آن ساعت که خواهند این و آن مرد سخاوتمند از جمان پیش از کفن برود
 چو رحمت از منگت بر پشت خوابی گدای بهتر است از پادشاهی
 ظاهر درویشان جامع ترند است - و موی سزوده - و حقیقت آن
 دل زنده و نفس مژده و قطعه

آه درونت برهنه از تقوی کن بر روی جامه ریا داری
 پروه هفت رنگ را بگذار تو که در خانه بوریا داری

مشوی

دیدم گل تازه چند دسته بر گنبد از گیاه بسته
 گفتم چه بود گیاه ناچیز تا در صف گل نشیند او نیز
 بگریخت گیاه و گفت خاموش صحبت کند کرم فراموش
 گر نیست حال و رنگ و بویم آخر نه گیاه باغ اویم
 من بشده حضرت کریم پروزه نعمت قدیم
 مگر بے هنرم وگر هنرمند لطف است امیدم از خداوند
 با آنکه بضاعت ندارم شرمایه طاعت ندارم

لاجرم حکمش بود گفتار خوردنش تنز و سستی آرد بار
 حکایت ۴ - دو درویش خراسانی در ملازمت صحبت یکدیگر
 سیاحت کردند و یکی ضعیف بود که روزه داشته و بعد از دو
 شب افطار کرد - و دیگری قوی که روزه رفته بار خورد
 قضا را بر در شهرت به شمت جاسوسی گرفتار آمدند - و هر دو را
 حبس کردند - و در زندان بگل بر آوردند - بعد از دو هفته معلوم
 شد - که بے گناه اند - در یکشاندند قوی را دیدند مرده و ضعیف
 جان سلامت بزرده - درین عجب ماندند - و چیکه گفت - اگر بر خلاف
 آل بود - تعجب بود - زیرا که این بسیار خوار بود - طاقت
 نداشت نوازی نیارد - و بسختی هلاک شد - و آل دیگر خویشمن دار بود -
 بر عادت خود صبوری کرد و سلامت ماند - **قطعه**

چه کم خوردن طبیعت شد کس را چه سختی پیشش آید سهل گیرد
 و گرتن پرور است اندر فراخی چه تنگی بیند از سختی سزید

بیت

خوردن شکم و سبیم تا متن مصیبت بود روز نا یافتن
 حکایت ۵ - یکی از حکما پسرانہے کرد - از خوردن بسیار -
 که سبیری شخص را رنجور کند - گفت که پدر! گز سستی مرده را بکش -
 نشنیده! که ظریفان گفته اند - که بسیری مرده به که بخورد سستی
 جان سپردن - پدر گفت - اندازه نگذار - **بیت**

چندان رنجور گز دہانت برآید نہ چند آنکہ از ضعف جانت برآید

قطعہ

با آنکہ در وجود طعام است حفظ نفس
رنج آورد طعام کہ بیش از قدر بود
گر گشاک خوری بہ تکلف زیباں کند
ور نان خشک دیر خوری گشاک بود

حکایت ۶ - رنجور سے را گفتند کہ دولت چہ میخواہد ؟

گفت - آنکہ دلم چیز سے نخواہد .

معدہ چو پُر گشت و دروں درد خوانست

سود ندارد ہمہ اشبابِ راست

حکایت ۷ - بقالے را درمے چند بر صوفیاں گزرد آمدہ بود .

ہر روز مطالبہ کردے و سُنَّہائے با نشونت گُفتے .

او خستہ خاطر ہیے بودند . و جُز تَحَمُّلِ چارہ نہ بود .

بِخُنُوید و گُفت - نفس را وعدہ دادن بطعام آساں تر است .

کہ بقال را بدرم .

تَرْکِ اِحْسَانِ خِوَابِ اَوْلْتَرِ کَا اِحْتِمَالِ جِغَالِ بُوَابِ

بہتہائے گوشت مَزُونِ ہِ کہ تقاضائے زِشْتِ قِصَابِ

حکایت ۸ - حاتم طائی را گفتند - از خود بزرگ بہمت تر

در جہاں کسے را دیدہ ؟ گفت - بلے - روز سے چہل فُشْرِ قُزْبَاں کردہ

بودم و امرای عرب را طلب نمودم - ناگاه ساجتے بگوشه صخره رفته
 خار کشته را دیدم پشتو خار فراهم آورده - گفتم - بزمائے حاتم چرا
 نروسی؟ کہ خلقے بر سراط او گزد آمده اند + گفت - سمیت
 بزکے ناں از عمل خویش خورد منت حاتم طائی نبرد
 من او را بخت و جانشردی بر تر از خود دیدم +

حکایت ۹ - اعرابی را دیدم در حلقه جویباران بفره حکایت میکرد
 کہ وقتے در بیابانے راه گم کرده بودم - و از زاد با من چیزے نمانده
 دل بر هلاک نهادم + ناگاه کیسو یافتم پیر از مزوارید کہ بزگرز آن
 ذوق و شادی فراموش نگم - کہ پنداشتم کہ گندم بزبان است - یا
 زرت - و باز آن تخی و نا اسیدی - چوں معلوم کردم کہ مزوارید است قطع
 در بیابان خشک و یگ روان تشه را در دهاں چه در چه صدف
 مزو بے توشه کا و قناد از پائے در کمر بند او چه زر چه خرف

باب چهارم در فوائد خاموشی

حکایت ۱ - بازرگانے را هزار دینار خسارت افتاد - پسر را
 گفت - نباید کہ با کسے این سخن در میان نہی + گفت - آے پدر!
 فرماں تراست - نگویم - ولیکن باید کہ ما بر فایده این مطلع گردانی -
 کہ مصلحت در زبناں داشتن چیست؟ گفت - تا مصیبت دو نشود -
 یکے نقصان مایه و دوم شامت ہمسایه + بیت

گو اندو خویش با دشمنان کہ لا حول گویند شادوی گنن
 حکایت ۲ - و تھے بھیل جوانی بانگ بر مادر زوم + دل آزردہ
 نتیجے نشست و گزیاں ہمیشگی مگر خروسی فراموش کردی
 کہ دُشتی سے سنی + قطعہ

چو خوش گفت زانے بغزندی خویش چو ویدش پانگ انگن و پیل تن
 گر از عنید خرویت یار آمدے کہ بیچارہ بودی در آغوش من
 نکرودی دریں روز بر سن جفا کہ تو شیر مزوی و من پیرہ زن
 حکایت ۳ - جاپنوس حکیم انہی را وید دشت در گریبان
 داند مندے زوہ بود - و بیچہ متی سیکرد + گفت اگر ایس دانا بودے -

کار او باناداں بدینجا نرسیدے - کہ گُفتے اند - مثنوی
 دو عاقل را نباشد کین و پیکار نہ دانائے رتیزد با بشار
 اگر ناداں بوخت سخت گوید فرومندی بنزدی دل بجوید
 دو صاحب دل نگہ دارند مؤتے ہمیدوں سرکش و آذم جوتے
 وگر از ہر دو جانب جاہلانند اگر زنجیر باشد پگسلانند
 یکے را زشت خوئے داد دشنام تحشل کرد و گُفت آے نیک فرجام
 بتر ز آنم کہ خواہی گُفت آنی کہ دانم عیب من چوں من ندانی

حکایت ۴ - سہبان و ایل را در فصاحت بے نظیر نہادہ اند -
 بحکم آنکو بر سر جمع سالے سخن گفتے - و نطقے مکرر نکر دے - و اگر
 ہماں سخن اتفاق افتادے - بجبارتے دیگر گفتے - و از جملہ آداب

نہاے حضرت پادشاہاں یکے این است * مثنوی
 سخن گزچہ و لبند و شیریں بود سزاوار تصدیق و تحسین بود
 چو بارے بگفتی گو باز پس کہ حلو چو یکبار خوردند و پس
حکایت ۵ - یکے راز حکما شنیدم - کہ میگفت - ہرگز کہے

بجملِ خویش اقرار نکرده است - مگر آنکس کہ چوں دیگرے در
 سخن باشد - ہنچناں تمام ناکفتہ - سخن آغاز کند - مثنوی
 سخن راست آے فرومند و بن میاور سخن در میان سخن
 خداوند تدبیر و فرہنگ و ہوش نگوید سخن تا نہ بیند شמוש

حکایت ۶ - تنے چند از نندریگان سلطان محمود حسن میمند کا
 را گفتند - کہ سلطان امروز چه گفت ترا در فلان مضاحت ؟ گفت
 بر شاہم پوشیدہ نماند * گفتند - آنچه با تو گوید - کہ ظہیر سر بہ
 سلطنتی و مشیر تدبیر مملکت - با مثال ما گفتن روا ندارد * گفت
 بارتقاد آنکہ واند - کہ با کسے نگویم - پس چرا ہمے پڑسید ؟ بیت

نہ ہر سخن کہ بر آید بگوید اہل شناخت

بیسر شاہ سر خویشتن بہاید باخت

حکایت ۷ - ناخوش آوازے بہ بانگ بلند قرآن میخواند
 صاحبیدے برو بگذشت - و گفت - ترا شاہرہ چند است ؟ گفت
 بیچ * گفت - پس چرا ایں ہمہ خود را زحمت میدہی ؟ گفت
 از برے خدا میخوانم * گفت از بہر خدا میخوان * بیت

گر تو قرآن بدیں نمط خوانی زبیری رونق ستمانی

باب ششم در ضعف پیری

حکایت ۱- روزی بفرور جوانی سخت رانده بودم۔ و شبانگاہ
پایے گریوے حسرت مانده * پیر مردے ضعیف از پیڑ کاروان
ہے آمد گفت۔ چه بخشی؟ کہ نہ جائے گفتن است * گفتم۔ چوں
روم؟ کہ نہ پایے رفتن است * گفت۔ نشنیده کہ صاحبداں
گفتند اند۔ رفتن و نشستن بہ کہ دویدن و گشتن * قطعہ
اے کہ مشتاق منزلی شباب پند من کار بند و صبر آموز
اب تازی دو تک رود بشاب اشتر آہستہ میرود شب و روز

باب ہفتم در تاثیر تربیت

حکایت ۱- یکے از روزا پرسے کور دل داشت * پیش
دانشمندے فرستاد۔ کہ مر این را تربیتے کن۔ مگر عاقل شود *
روزگارے تعلیم کردش۔ مؤثر نبود * پیش پدرش کسے فرستاد۔ کہ
این پرس عاقل نمے شود۔ نو ما دیوانہ کرد * قطعہ
چوں بود اصل گوہرے قابل تربیت را درو اثر باشد
بیچ صیقل نکو نداند کرد آہنے را کہ بد گہر باشد
سگ بدزبای ہنگانہ بشوے چونکہ تر شد پلید تر باشد

خبر عیسیٰ اگر ہمگہ رو د چوں بیاید ہنوز ضرر باشد
 حکایت ۲- حکیمے پسران را پسند ہمبیدار کہ آسے جان پدرا
 ہنر آموزید کہ ملک و دولت دنیا را عثماد را نشاید۔ و بیم و زرد
 سفر محل خطر باشد کہ دوز یکبار برد۔ یا خواجہ بتفاریق بخورد۔ اما
 ہنر چشمہ زاینده است۔ و دولت پایندہ ہے اگر ہنر مند از دولت
 بچینند۔ غم نباشد کہ ہنر در نفس خود دولت است۔ ہر کجا کہ
 رود۔ قدر بیند۔ و صدر نشیند۔ و بے ہنر نغمہ چیند۔ و سختی بیند بہت
 سخت است پس از باہ حکم بزدن خود کردہ بناز جور مردم بزدن
 قطعہ

وقتے افتاد فتنہ در شام ہر کسے گوشہ فرا رفتند
 روستا زادگان دانشمند بوزیر سے پاؤشا رفتند
 پسران وزیر ناقص عقل بگدائی بروستا رفتند
 بیت

میراث پدر خواہی علم پدر آموز کس مال پدر خرج توان کردہ روز
 حکایت ۳- یکے از فضلاء عصر تعلیم ملک زادو ہسے کرد۔
 ضرب بے محابا زدے و زجر بقیاس کردے۔ ہارے پسر از بیطاعتی
 شکایت پیش پدر آورد۔ و جامہ از تن زدوشد بزداشت + پدر را
 دل ہم بر آمد۔ استاد را بخواند۔ و گفت۔ پسران آحاد را چنیں جفا و
 توزیح روانداری کہ فرزند مرا۔ سبب چینیست ہ گفت۔ سبب آنکہ سخن

اندیشیده گفتن و حرکت پسنیده کردن همه خلق را علی انموم
 باید - و پادشاهان را علی الخصوص - موجب آن که از دست و
 زبان ایشان هر چه رود - سزآینه باقواء بگویند - و قول و فعل
 عوام الناس را چندان اعتبار نباشد * **قطعه**

اگر صد ناپسند آید ز درویش ریفقانش یک از صد ندانند
 و اگر یک ناپسند آید ز سلطان ز اقلی باریقی رسانند
 پس واجب آمد معلم پادشاهزاده را در تهذیب اخلاق خداوند
 زاوگان اجتهاد از آن بیشتر کردن که در حق عوام * **قطعه**
 هر که در شرویش ادب نمکند در بزرگی فلاح ازو برنمانند
 چوب تر را چنانکه خواهی بیج نشود خشک جز باتش راست
 ملک را حسن تدبیر فقیه و تقریر جواب او موافق آمد - **فطمت و**
نعمت بخشید - و پایه و منصب او بلند گردانید *

حکایت ۴ - یکی را شنیدم از پیران مرنی - که مریدے را
 میگفت - آسے پسر! چند آنکه خاطر آدمی بر روزی است - اگر
 بروزی ده بودے - بمقام از ملائکه در گذشته * **قطعه**
 روانت داد و عقل و طبع و ادراک جمال و نطق و راه و فکر و هوش
 ده انگشت مرتب ساخت بر کف دو بازویت مرتب کرد بر دوش
 گنوں پنداری آسے ناچیز بهمت که خواهد کزومت روزی فراموش
حکایت ۵ - اعرابی را دیدم - که پسر را میگفت - آسے پسر! ترا پرسند

روز قیامت که هفت چیت؟ و نگویند که پدرت کیست؟ قطع
 جامه کتبه را که می بوسند او نه از کرم پسته نامی شد
 با عذیرے نشت روزی چند لاجرم پتجو او گرامی شد
حکایت ۴ - درویشی زنی حابه داشت. مدت خلی او بسر
 آمد. درویش را همه عمر فرزند نیامده بود. گفت اگر خدای تعالی مرا
 پسر بخشد. مجرای خردم که در بر دارم. هر چه در ملک من است.
 ایشان درویش کنم. اتفاقاً پسر آورد. درویش شادمانی کرد. و سفر
 یاران بموجب شرط بنهاد. پس از چند سال که از سفر شام باز
 آمد. بحالت آن دوندت بگذشتم. و چگونگی حالتش پرسیدم.
 گفتند. بزندان رخنه در است. گفتیم سبب چیست؟ گفتند پسرش
 خمر خورده است و عذبه کرده. و خون کس ریخته و از شهر
 گریخته. پدر را بعلت آن سلسله در ناس است و بند برپا.
 گفتیم این بلا را او بحاجت از خدا خواسته است. قطع
 زنان بار دار آس مزه بشید. اگر وقت ولادت مار زایند
 از آن بهتر بنزدیک خردمند که فرزندان نا هموار زایند
حکایت ۵ - ساله نزاع در میان پیادگان حجاج افتاده بود
 و داعی هم در آن سفر پیاده بود. از بی انصافی در سر و روی
 یکدیگر افتادیم. و دوا فسوق و جدال بدادیم. کجاوه نشین را شنیدیم
 که با حدیث خود می گفت. بوالعجب کار است! که پیادگان علاج چو

عرصہ شطرنج پُرس ہے برآمد۔ فریضے میں شونہ۔ یعنی بہتر از ان
 میگردند۔ کہ بودند۔ و پیادگان حاج باویہ بسر بزدند و بر شند قطعه
 از من بگوئے حاجی مزد گزای را کو پستین خلق بازار میدرد
 حاجی تو نیستی شترانت از برے آنکہ بیچاره خار میخورد و بارے برد
حکایت ۸۔ مزدے را چشم درد خاست۔ پیش بیطارے رفت
 کہ مرادوا کن + بیطار از آنچه در چشم چهار پایاں میگرد۔ در ویدو او
 کشید۔ کور شد۔ حکومت بر داور بزدند + گفت برو بیج تاواں نیست۔
 اگر ایں ضر بودے۔ پیش بیطار رفتے + مقصود ازین سخن آنت۔
 تا بدانی۔ کہ ہرکہ نا آزمودو را کار بزرگ سے فرماید۔ ندامت برد۔
 و ہرزدیک خردمنداں بحقیقت عقل منسوب گردد + قطعہ
 ندرہ ہوشمند روشن راے با فرومایہ کار ہائے خطیر
 بویا باف گردچہ بافندہ انت بزمندش بکار گاہ حیرت
حکایت ۹۔ پازسائے بر یکے از خداوندان نعمت گذر کرد کہ
 بندہ را دست و پای بستہ بود۔ و عقوبت ہمیکرد۔ گفت آے پسر ہنچو
 تو مخلوقے را خداے عز و جل اسیر حکیم تو گردانیدہ انت و ترا بر وے
 قضیبت دادہ۔ شکر نعمت باری تعالیٰ بجا آر۔ و چندین جفا بر
 وے روا مدار۔ کہ فرودا بہ از تو باشد و شترساری بری + مشنوی
 بر بندہ گیہ نشتم بسیار جورش کمن و دلش میازار
 او را تو بدہ دم خریدی آخر نہ بقدرت آفریدی

ایس حکم و غرور و خشم تا چند ہست از تو بزرگتر خداوند
 اے خواجہ از سلان و آغوش فرماندہ خود نمکن فراموش
 در خیر است از خواجہ عالم و سرور بنی آدم صلے اللہ علیہ وسلم
 کہ گفت بزرگتر حسرتی در روز قیامت آن بود کہ بندہ صالح
 را بہ پشست برند و خداوند فاسق را بدون خ + فقطہ
 بر غلامی کہ طوع خدمت تبت خشم بجد مران و پیرہ بگیر
 کہ نصیحت بود بروز شمار بندہ آزاد خواجہ در زنجیر

باب ہشتم در آداب صحبت

حکمت ۱- دو کس رنج بیہودہ بزدند۔ و سنج بیفائدہ کردند یکے آنکہ
 مال اندوخت۔ و نخورد۔ و دیگرے آنکہ علم آموخت۔ و عمل نکرد۔ مثنوی
 علم چند آنکہ بیشتر خوانی چوں عمل در تو نیست نادانی
 نہ محقق بود نہ دانشمند چار پائے برو کتابے چند
 آن تہی مغز را چہ علم و خبر کہ برو ہینرم است یا دفتر
 حکمت ۲- علم از بہر دین پروردن است۔ نہ از براسے دنیا
 خوردن + ہیبت

ہرکہ پزہیز و علم و زہد فروخت خرمنے رگزد کرد و پاک بسوخت
 پشند ۳- عالم نا پزہیزگار کور مشعلہ دار است + ہیبت
 بیفائدہ ہرکہ عمر در باخت چیزے سخرید و زر بیندانت

حکمت ۴- ملک از خردمندان جمال گیرد و دین از پرستیزگاران
کمال پذیرد + پاؤشاہاں بہ نصیحت خردمندان از آن مصلح ترند۔

کہ خردمندان بقربت پاؤشاہاں + قطعہ

پند اگر بشنوی آے پاؤشاہ در ہمہ وقت بہ ازیں پند نیست
جز بخورند مفرما عمل گزچہ عمل کار خردمند نیست

حکمت ۵- سہ چیز بے سہ چیز پائیز۔ نماند مال بے تجارت

و علم بے بحث و ملک بے سیاست + قطعہ

وقتے بلطف گوے و مدارا و مژومی باشد کہ در کمنہ قبول آوری وے

وقتے بقرہ گوے کہ صد کوزہ نبات کہ گہ چنجاں بکار نیاید کہ خطلہ

حکمت ۶- رحم آوردن بر بدماں ستم است بر نیکاں۔

و عفو کردن از ظالماں جور است بر مظلوماں + ہیئت

خیبت را چو تعدد گنی و بنوازی بدولت تو نگہ میکند بانبازی

پند ۷- ہر آن سرے کہ داری۔ با دوست دزبیاں منو۔

باشد کہ وقتے دشمن شود۔ و ہر بدے کہ توانی۔ بدشمن مرسان۔

باشد کہ روزے دوست گزدو۔ رازے کہ نہاں خواہی۔ با ہنچکس

گوے۔ اگرچہ دوست مخلص باشد۔ کہ مر آن دوست را نیز

دوستاں باشند۔ قطعہ

خامشی بہ کہ ضمیر دل خویش با کسے گفتن و گفتن کہ گوے

آے سلیم آب ز سر چشمہ بہ بند کہ چو پُر شد متواں بستن چوے

فرد

سخن در زباناں نباید گفت که بہر انجمن نشاید گفت

حکمت ۸ - دشمن ضعیف کہ در طاعت آید - و دوستی نماید

مقصود وے جز آں نیست - کہ دشمن توی گزرد + و گفته اند - کہ

بر دوستانہ دوستاں اعتماد نیست تا بتعلق دشمنان چہ رسد؟ بہت

دوستانہ ز دشمنان بترند دشمنان خود علامت و گزند

پند ۹ - ہر کہ دشمن کوچک را حقیر شمارد - ہاں مے ماند

کہ آتش اندک را منہل گزارد + قطعہ

امروز پیش کہ بیٹواں گشت کاتش کہ بلند شد جہاں سوختہ

گذارد کہ زہ کند کہاں را دشمن کہ بہ تیر بیٹواں دوختہ

حکمت ۱۰ - سخن در میان دو دشمن چنان گوے کہ اگر

دوست گزردند - شرمندہ نباشی + مشنوی

میان دو تن جنگ چوں آتش است سخن چین بد بخت ہمیزم کش است

کنند این و آل خوش دگر بارہ دل وے اندر میان کور بخت و خجل

میان دو کس آتش افروختن نہ عقل است خود در میان سوختن

قطعہ

در سخن با دوستانہ آہستہ باش تا ندادو دشمن خوشخوار گوش

ہمیشہ دیوار آہنجہ گوئی ہوش دار تا نباشد در پس دیوار گوش

پند ۱۱ - چوں در انصافے کارے شردہ باشی - آں طرف انصاف

کُن - کہ بے آزار باشد + ہیبت

با مردم سنبل جوے و شوار گویے با آنکہ در صلح زند جنگ جوے

حکمت ۱۲ - تا کار بزر بر آید - جان در خطر آنگندن شاید ہیبت

چو دشت از همه جیلته در گشت حالاتت بزدن بشمشیر دشت

حکمت ۱۳ - هر که بدے را بکشد - خلق را از بلاے بزرگ

پرهاند - و او را از عذاب خداے + قطعہ

پسندیده است بخشایش و بیکن مینہ بر ریش خلق آزار مرہم

ندانست آنکہ رحمت کزد بر مار کہ این ظلم است بر فرزند آدم

حکمت ۱۴ - نصیحت از دشمن پذیرفتن خطاست - و بیکن

شنیدن رواست - تا بخلاف آں کار گنی - و آں عین صوابست + مثنوی

حذر کن ز آنچه دشمن گوید آں کن کہ بر زانو زنی دشت تغابن

گرت را بے نماید رانت چوں تیر ازو بر گزد و راه دشت چیا گیر

حکمت ۱۵ - خشم بجد و وحشت آرد - و لطف بیوقت ہیبت

برود - نہ چندان دُرشتی کن - کہ از تو سیر گزودند و نہ چندان

نرمی کہ بر تو دیر شوند + مثنوی

دُرشتی و نرمی بهم در بہ است چو رگ زن کہ جراح و مرہم نہ است

دُرشتی نگیرد خردمند پیش نہ سستی کہ ناقص کند قدر خویش

نہ مر خویشتن را فرونی دہد نہ یکبار تن در زبونی دہد

ایضاً

شبانے با پدر گفت آے خوردند ما تعلیم کن پیران یک پند
بگفتا نیک مزی کن نہ چندان کہ گردو خیره گزگ تیز دندان
حکمت ۱۶- دو کس دشمن ملک و دینند - پاوشاه بیحکم و
زاید بے حکم و بیست

بر سر ملک مباد آں ملک فرما نده کہ خدا را بنود بندہ فرما بنودار
حکمت ۱۷- پاوشاه را باید کہ خشم بر دشمنان بجده نراند -
کہ دوستان را برو اعتماد نماند - کہ آتش خشم اول در خداوند خشم
افتد - پس آنگه زبانه بخشم رسد یا نرسد و مثنوی

نشاید بنی آدم خاک زاد کہ در سر کند کبر و شدی و باد
ترا با چنین شدی و سرکشی نہ پندارم از خاکی از آتشی
قطعه

در خاک بپنجان برسدیم بعبادے گفتم مرا بنزیریت از جل پاک کن
گفتا برو چو خاک تحمل کن آے فقیہ یا هر چه خوانده ہمہ در زیر خاک کن
حکمت ۱۸- بد خوے بدست دشمنی گرفتار است - کہ هر گجا کہ
رود - از چنگ عقوبت او خلاص نیابد و بیست

اگر ز دست بلا بر فلک رود بد خوے

ز دست خوے پدر خویش در بلا باشد

حکمت ۱۹- چوں بینی کہ در سپاه دشمن مفارقت افتاد -
توجه باش - و اگر جمعند - از پریشانی خود اندیشه کن و قطعه

برو با دوستان آسوده بخشیش
 چو بینی در میان دشمنان جنگ
 وگر دانی که با هم یک زبانند
 کماں را زه کن و بر باره بر سنگ
حکمت ۲۰ - دشمن چوں از همه حیلهها در ماند - سلسله دوستی
 بچنبد - آنکه بدوستی کار یا کند - که بیج دشمن نتواند *

پند ۲۱ - سر مار بدست دشمن یکوب - که از احدی اخصبین
 خالی نباشد - اگر دشمن غالب آمد - مار گشتی - وگرنه از دشمن برستی بهریت
 بروز مفر که ایمن مشو ز خصم ضعیف
 که مغز شیر برآرد چو دل ز جاں برداشت

حکمت ۲۲ - خبری که دانی - که دلی بیازارد - تو خاموش باش -
 تا دیگر بیارد * بهریت

بند
 مژده بهار بیار خبر بد بهوم باز گذار
حکمت ۲۳ - پاوشاه را بر خیانت کس واقف نگردان - مگر
 آنکه که بر قبول گلی واثق باشی - وگرنه در هلاک خود میکوشی بهریت
 بیج سخن گفتن آنگاه کن چو دانی که در کار گیرد سخن
حکمت ۲۴ - هر که نصیحت خود رائے میکند - او خود به نصیحت
 گری محتاج است *

پند ۲۵ - فریب دشمن مخور - و غرور مداح مخور - که آن دام
 زرق رناده است و این کام طع کشاده - احمق را ستایش خوش آید - قطعه
 الا تا نشوی مدح سخن گوے که اندک مایه نفعی از تو دارد

اگر روزه مُرادش بر نیاری دو صد چندان جُوبت بر شمارد

حکمت ۲۶۔ نیکم راتا کسے عجب نگیرد سخنش صلاح پذیرد بہ بیت

شوغرہ بر حُسن گفتارِ خویش بتحسینِ نادان و پندارِ خویش

حکمت ۲۷۔ ہمہ کس را عقلِ خود بکمال نہاید۔ و فرزندِ خود بجال۔ قطعہ

یکے جُود و سُلمانِ خلاف مے بچشتند چنانکہ خندہ گرفت از نزاع ایشانم

بظن گرفت سُلمان اگر این قبایل من دُرست نیت خدایا جُود میرانم

جُود گفت بتو بیت مے جورم سو گند و گر خلاف کنم ہنچو تو سُلمانم

گر از بیطِ زیریں عقل مُنعیم گزدو بخود گمان برد بیچکس کہ نادانم

حکمت ۲۸۔ وہ آدمی بر شغورؤ بخوردند۔ و دو سگ بر مُردارے

باہم بسر نبرند + حربص با جہانے گرسند است۔ و قانع بنانے سیر +

حکما گویند۔ ذرویشی بقناعت یہ از تو انگری بیضاعت + بیت

رودہ تنگ بیگ گزدو ناں پُر گزدو نعمتِ رُوسے زیریں پُر نکند دیدو تنگ

مثنوی

پدر چوں دُورِ عجزش مُتقاضی گشت مرا ایں یک نصیحت گزدو و بگذشت

کہ شہوتِ آتش است از قسے پڑہیز بخود بر آتشِ دوزخ گمن تیز

در آں آتش نیاری طاقتِ سوز بصبیر آجے بریں آتش زن زامروز

حکمت ۲۹۔ ہر کہ در حالتِ توانائی نیکی نکند۔ در وقتِ ناتوانی

سختی بیند + بیت

ہر اختر تر از مزدوم آزار نیست کہ روزِ مصیبت کسش یار نیست

پنجد ۳۰ - هر چه زود بر آید - دیر نیاید. **قطعه**
 خاک مشرق شنیده ام که گفتند ز پهل سال کاسه چینی
 صد بروزی گفتند در مرزشت لاجرم قیمتش همه بینی

قطعه

مرغک از بیضه پروں آید و روزی طلبد آدمی زاوه نزارو خبر از عقل و تمیز
 آنکه ناکاه کسے گشت بجزیرے نرسید و پس تنگیں و فضیلت بگذشت از همه چیز
 آنگینہ ہمہ جاوینی و از آن قدرش نیست نعل و شوار بدنت آید از آن است عزیز
حکمت ۳۱ کارها بصبیر بر آید - و مستعجل ہر در آید. **مثنوی**

پوشیم خویش دیدم در بیابان کہ مرو آہستہ بگذشت از شتابان
 سمنہ باد پا از تنگ فرو ماند ششبان ہتچہاں آہستہ میراند
حکمت ۳۲ - نادان را بہتر از خاموشی نیست - و اگر ریس

مصاحت پدازنتے - نادان نبودے. **قطعه**

چوں نداری کمال فضل آں بہ کہ زبان در دہاں نگنداری
 آدمی را زبان فضیلت کرد جوز بیمخر را سہکساری

ایضاً

خرے را اہلے تعلیم میداد برو پڑ صرف کردہ سبے دارم
 یکجے گفتش آے نادان چہ کوشی دریں سودا پندس از تویم لائیم
 نیاموزد بہائم از تو گفتار تو خاموشی پیاموز از بہائم

ایضاً

هزکه تاثل نکلند در جواب بیشتر آید سخنش نا صواب
یا سخن آراسے چو مرؤم بهوش یا بنشینیں ہیچو بہائم خموش
حکمت ۳۳ - ہزکہ با دانا تر از خود مجادلہ کند تا بدانند

کہ دانا است - بدانند - کہ نادانست * ہیئت

چوں در آید بہ از توئے بہ سخن گرچه بہ دانی اعتراض کن
حکمت ۳۴ - ہزکہ با بدان نشیند - نیکی نہ بیند * مثنوی

گر نشیند فرشتہ با دیو وحشت آموزد و خیانت و دیو
از بدان جز بدی نیاموزی نکلند گزرگ پوستپس دوزی

حکمت ۳۵ - مرؤماں را عجیب بہانی پیدا کن کہ مرایشان
را رُشوا کنی - و خود را بے اعتماد *

حکمت ۳۶ - ہزکہ علم خواند و عمل نکرد - بدان ماند -
کہ گاو رائد - و تخم نیفشاند *

حکمت ۳۷ - از تن بیدل طاعت نیاید - و پوست
بیمغز بضاعت را نشاید *

حکمت ۳۸ - نہ ہزکہ در مجادلہ چست - در معاملہ ورست *

حکمت ۳۹ - اگر شہتا ہم شب قدر بودے شب قدر بیدار بودے ہیئت
گر سنگ ہم نعل بدخشاں بودے پس قیمت نعل و سنگ یکساں بودے

حکمت ۴۰ - نہ ہزکہ بصورت نیکوشت - سیرت زیبا دروست * قطعہ
نواں شناخت بیک روز در شمارل مرو کہ تا گجاش رسید است پارہ گاہ علوم

وے ز باطنش این سببش و غرّه مشو که مجتهد نفس نکرود با ناما معلوم

حکمت ۴۱- هرگز با بزرگان ستیزو- خون خود بریزد * قطعه

خویشتن را بزرگ مے بینی راست گفتند یک دو بیند لوج

زود بینی شکسته پیشانی تو که بازی بسرگنی با قوج

پند ۴۲- پنجه افکندن با شیر و مشت زون بر شمشیر

کار خرومندان نیست * بیت

جنگ و زور آوری مکن با مست پیش سر پنجه در بغل و دست

حکمت ۴۳- ضعیف که با قوی دلاوری کند - یار

و دشمن است در هلاک خویش * قطعه

سایه پرزوده را چه طاقت آن که رود با مبارزان بقتال

مست بازو بجهل مے فکند پنجه با مرد آهنین چنگال

حکمت ۴۴- هرگز نصیحت نشنود- سر ملامت شنیدن دارد به بیت

چوں نیاید نصیحت در گوش اگر ت سرزنش کنم خاموش

حکمت ۴۵- بے همترا همنمند را نتوانند دید- چنانکه سگان

بازاری سگ صید را مشغله برآرند- و پیش آمدن گذارند- یعنی

سگه چوں همنر با کسے بر نیاید- بجنبشش در پوستش افتد * بیت

کند هز آینه غیبت حوود کوتاه دست

که در مقابلش گنش بود زبان مقال

حکمت ۴۶- اگر جور شکم نبودے- بیج مرغ در دام

بیفتادے۔ ہنگہ صیاد خود دام نہادے * بیت
 شکم بند دشت است و زنجیر پاپے شکم بندہ ناور پرشد خداے
 حکمت ۴۷۶۔ چکماں دیر دیر خورد و عابدان نیم سیر۔ و
 زایدان تا سد رمق۔ و جواناں تا طبق برگیرند۔ و پیراں تا
 عرق کنند۔ اما قلندراں چنداں خوردند کہ در بقعہ جائے نفس
 نماند۔ و بر سفرہ روزے کس * بیت

اسیر بند شکم را دو شب بگپ و خواب شبے زیندہ سنگی شبے زینتگی
 حکمت ۴۷۸۔ ہنر کرا دشمن در پیش است۔ گر نکشد۔
 دشمن خویش است * بیت

سگ در دشت و مار بر سر سنگ نکلند مزد ہوشیار و رنگ
 و گروہے بر خلاف مضاحت دیدہ اند۔ و گشتہ اند۔ کہ در کشتن
 ہندیان تامل اولتر است۔ بچکم آنگہ اختیار باقیست۔ تو اں گشت۔
 و تو اں بخشید۔ اما اگر بے تامل گشتہ شود۔ محتمل است۔ کہ
 مضاحتے فوت گردد۔ کہ تدارک مثل اں ممتنع باشد * مثنوی
 نیک سہل است زندہ بچاں کرد گشتہ را باز زندہ نتواں کرد
 شرط عقل است صبر تیر انداز کہ چو رفت از کماں نیاید باز
 حکمت ۴۷۹۔ جوہر اگر در غلاب آفتد۔ ہاں نفیس است۔ و

عبار اگر بر فلک رود۔ ہنچناں خبیس * استعداد بے تزہیت در بیخ
 و تزہیت نامستعد ضائع * خاکستر نسبتے عالی دارد۔ کہ آتش جوہر

عَدِیَّت - ویکرن چوں بنفسِ خودِ ہنرے ندارد - با خاک برابر
 است * قیمتِ شکر نہ از نئے است کہ آں خودِ خاصیت
 وے است - مثنوی

چو کنعان را طبیعت بے ہنر بود پیہر زاوگی قدرش بیغورود
 ہنر پنا اگر داری نہ گوہر گل از خار است و از اہم از آذر
 حکمت ۵۰ - مشکِ آنست - کہ خود بہوید نہ آنگہ عطار بگویدہ
 دانا چوں طبلہٴ عطار است خاموش و ہنر نامے - و ناداں چوں
 طبلِ غازیست بانہ آواز و بیان تہی * قطعہ

عالم اندر میانِ بجمال مثلے گفتہ اند صد بقیان
 شاہدے در میانِ کوراست مٹھے در گنشت ز تہ بقیان
 حکمت ۵۱ - دوشتے را کہ ہمہ عمر فرا چنگ آرند - نشاید -

کہ بیک نفس بیازارند * ہیئت
 شکے چہد سال شود نقل پارہ ز نہار تا بیک نفسِ شکسی بنگ
 حکمت ۵۲ - عقل در وشت نفس چنان گر تمار است - کہ
 مزو عاجز بدشت زنِ گزبڑ * ہیئت

در شترسی بر سرائے پہ بند کہ بانگ زن از وے بر آید بانہ
 حکمت ۵۳ - رایے بے قوت مگر و قسوں است و قوت بے
 رایے جمل و جئون * ہیئت

تیمیر باید و تدبیر رایے و آنگہ نامک کہ فلک و دولت ناداں صلاح ہنگام خود دست

حکمت ۵۴ - جوانمردی که بخورد و پدید - به از عایدی که
 روزه دارد و پنهان + هرگز ترک شهوت از بهر قبول خلق داده
 است - از شهوت حلال در شهوت حرام افتاده است + بیست
 عاید که نه از بهر خدا گوشه نشینند بیچاره در آیین تاریک چه بیند
 حکمت ۵۵ - اندک اندک فحشه شود - و قطره قطره سیل گردد -
 یعنی آنانکه دست قدرت ندارند - سنگ خزه نگاهدارند - تا بوقت
 فرصت دمار از دماغ خضم بر آرند + بیست

اندک اندک بهم شود بسیار داند از است غله در انبار
 حکمت ۵۶ - علم را نشاید که سفاقت از عامی بحکم در گذارد که هر دو
 طرف را زیان دارد - که بیست را کم شود - و جهل آن محکم + بیست
 چو با سقده گوئی بطف و خوشی فزون گرددش بکسر و گزند کشتی
 حکمت ۵۷ - معصیت از هرگز صادر شود - ناپسندیده است
 و از محلمانا خوب تر - که حکم سلاح جنگ شیطان است و خداوند
 سلاح را چون باسیری برزند - شترساری بیش برود + مثنوی
 عاصی نادان پریشان روزگار به ز در نشیند نا پریشینگار
 کاس بنا بینائی از راه اوقاد وین دو چشمش بود در چاه اوقاد
 حکمت ۵۸ - جان در رعایت یکدم است و دنیای وجودی
 میان دو عدم + دین بدنیای مفروش - که دین بدنیای فروشان
 خرد - یوسف بفروشد تا چه خزند + بیست

بقول دشمن بیان دوست نشکستی پر پس که از که بریدی و با که پیوستی
حکمت ۵۹ - شیطان با مخلصان بر نمی آید - و سلطان با مفسدان*

مثنوی

دانش بره آنکه بے نماز است گزچه دهنش ز فاقه باز است
کو فرض خدا نمی گذارد از قرض تو نیز غم ندارد
حکمت ۶۰ - هر که در زندگی نانش نخورد - چوں بر میرد - نامش
برند + لذت انگور بیوه داند نه خداوند بیوه + یوسف صدیق
علیه السلام در خشک سالی مضر سیر نخوردی - تا گرسنگان
را فراموش نکند + مثنوی

آنکه در راحت و تنعم زینت او چه داند که حال گرسنه چیست
حال در ماندگان کس داند که باحوال خویش در ماند
قطعه

آه که بر مرکب تازنده سواری همدار
که خر خار کش مشکب در آب و گل است
آتش از خانه همسایر درویش مخواه
کاپیچ از روزن او میگردد دود دل است

پند ۶۱ - درویش ضعیف را در تنگگی خشک سال سپهر
که چونی ؟ الا بشروط آنکه مزه هم بر ریش زنی و در هم
در پیش + قطعه

خرے کہ بینی و بارش بگل در افتاده
ز دل برو شفقت کن وے مرو بسرش
کسوں کہ رفتی و پڑسیدیش کہ چوں افتاد

میاں بہ بند و چو مرداں ریگیر دمم خورش
حکمت ۶۲- دو چیز مجال عقل است - خوردن بیش از رزق
مقشوم - و خوردن پیش از وقت معلوم * قطعہ

قضا وگر نشود در ہزار نالہ و آہ بشکر یا شکایت بر آید از دہنہ
فرشتہ کہ وکیل است بر خزانہ باد چہ غم خورد کہ ہمیر و چہ رخ پہرہ زنہ
حکمت ۶۳- آے طالب رُوزی اربنشین - کہ بخوری و آے

مطلوب اجل ! مرد - کہ جاں نہری * قطعہ
چند رزق از گنی وگر نہ گنی پرساند خدای عز و جل
در روی در دہان شیر و پنیر نخوردند مگر بروز اجل
حکمت ۶۴- بہ نماندہ دست نرسد - و نماندہ ہر کجا کہ

ہست - پرسد * بیت

شنیدم کہ سکندر بر وقت در ظلمات بچند محنت و آنگہ نخورد آب حیات

حکمت ۶۵- صباؤ بے رُوزی در دجلہ ماہی نگیرد - و
ماہی بے اجل در خشکی نمیرد * بیت

سکیس جریص در ہمہ عالم ہے روؤ

او در قفسیہ رزق و اجل در قفسیہ او

حکمت ۶۶ - تَوَانِکِرْ عَارِشِکْ کَلُوخِ زَرِ اَنَدُوو اَسْت - و دَرُویشِ
صَالِحِ شَاهِدِ خَاکِ آوُوو - رَیْسِ دَلِقِ مَوَلِیْ اَسْت مَرَقِع - و اَن
رِیْسِ فِرْعَوْنِ مَرَضِع * ثَرَوِیْتِ نِیْکَاں رُوَسِ دَرِ بَلَنْدِیِ دَارُو -
و دَوْلِتِ بَدَاں سَرِ دَرِ نَشِیْبِ * قَطْعَه

بزرگرا جاہ و دولت است بدای خاطرِ خسته در نخواهد یافت
خبرش وہ کہ هیچ دولت و جاہ بسرایے وگر نخواهد یافت
حکمت ۶۷ - حُودِ اَزِ رِقْمَتِ حَقِ بَخِیْلِ اَسْت - و بِنْدُو
بِیْگِنَاہِ رَا دُوْشْمَنِ * قَطْعَه

مزد کے ٹھیک مقرر را دیدم رفته در پوشتین صاحبِ جاہ
گفتم آے خواجہ گر تو بدبختی مزدوم نیک بخت را چہ گناہ
قَطْعَه

الا تا نخواہی بلا بر حُودِ کہ اَن بَخْتِ بَرِ گَشْتِ حُودِ دَرِ بَاہِتِ
چہ حاجت کہ باوے گنی دُوْشْمَنِ کہ دَسِ رَا چُنِیْسِ دُوْشْمَنِ دَرِ تَحَاثِ

حکمت ۶۸ - تَلْمِیْذِ بے اِرَادَتِ عَارِشِکِ بے زَرِ اَسْت - و رُوْنْدُو
بے مَعْرِفَتِ مَرَضِ بے پَر - و عَالِمِ بے عَمَلِ دَرِ نَحْتِ بے بَر - و تَرَاہِدِ
بے عِلْمِ خَاہِ بے وَر * مُرَادِ اَزِ نَزُوْلِ قُرْآنِ تَحْصِیْلِ سِیْرَتِ خُوبِ
اَسْت نَه تَرْتِیْلِ سُوْرُوْ مُکْتُوْبِ * عَابِدِیْ مُتَعَبِدِ پِیَادُوْ رِقْمَتِ اَسْت و
عَالِمِ مُتَهَاوِنِ سُوَارِ خُفْتَه * عَارِضِیْ کِ دَسْتِ بَرِ دَارُو - پَرِ اَزِ
عَابِدِیْ کِ مُعْجَبِ دَرِ سَرِ دَارُو * پِیْت

سزہنگ لطیف حویے دلدار بہتر ز فقیر مزدوم آزار
حکایت ۶۹۔ یکے را گفتند کہ عالم بے عمل بچہ ماند؟

گفت۔ بزنبور بے عمل + بیت

زنبور دُرشت بیخوت را گوے

بارے چو عسل نمیدہی نیش مزین

حکمت ۶۰۔ دو کس را حشرت از دل نرود۔ و پایے تغابن از گل
بر نیاید تاجرے کشتی شکست۔ و وارثے با قلندراں نشسته + قوطعہ

پیش درویشاں بود حوت مبلح گر نباشد در میاں مات سبیل

یا مرو با یار اندر ق پیرہن یا بکش بر خان و ماں انگشت نیل

یا کن با پیلباناں دوستی یا طلب کن خانہ در خود پیل

حکمت ۶۱۔ خلعت سلطان اگر چه عزیز است۔ جائے خلقان

خود از آن بیتر تر۔ و خوان بزرگاں اگر چه لذیذ است۔ خوردہ

انبان خویش از آن بلذت تر + بیت

سز کہ از دست رنج خویش و ترہ بہتر از نان وہ خدا و برہ

حکمت ۶۲۔ خلاف رایے صوابت و نقض عندیو الالباب وارو

بگماں خوردن۔ و راہ نا دیدہ بے کارواں رفتن + ایام فرزند انغزالی

را رنمہ اللہ علیہ پڑسید مند۔ کہ چگونہ رسیدی بدیں مرتبہ علوم

گفت۔ ہرچہ ندانستم بہ پڑسیدن آن ننگ نداشتم + قوطعہ

اسید حاجیت آنکہ بوقہ موافق عقل کہ نبض را بہ طبیعت شناس بنائے

پرس هر چه ندانی که دل پرسیدن دلیل راه تو باشد بهتر دانائی

حکایت ۴۳ - هر آنچه دانی که هر آینه معلوم تو خواهد شد پرسیدن آن تعجیل مکن - که هیبت سلطنت را زیبا دارد + قطعه

چو نقاش دید کاندز دنت داود همه آهن بجز موم گزود
پرسیدنش چه می سازی که دانست که بی پرسیدنش معلوم گزود

حکمت ۴۴ - یکی از لوازم صحبت آن است - که خانه پیروازی - تا با خانه خدا در سازی + قطعه

حکایت بر مزاج مشتعل گوی اگر دانی که دارد با تو میله
هر آن عاقل که با محن نشیند نگوید جز حدیث محسن میله

حکمت ۴۵ - هر که با بدای نشیند - اگر طبیعت ایشان در و سه
اثر نکند - بفصل ایشان مضم گزود - چنانکه اگر مردی بخرابات رود

بنام کردن - منسوب شود بخمر خوردن + مثنوی

رقم بر خود بنادانی کشیدی که ناداں را بصحبت برگزیدی
طلب گزوم ز دانایان یکے پند مرا گفتند با ناداں پیبومند

که گر صاحب تیزی خرنائی وگر نادانی احمق تر نمائی
حکمت ۴۶ - حکم شتر چنانکه معلوم است - اگر طفله مهارش

گیرد و صد فرسنگ برود - گزود از متابعت او نه پیچد - اما اگر راه
چونک پیش آید که موجب هلاک باشد - و طفل آنجا بنادانی خواهد

رفتن - زمام از کفش در نرساند - و بیش متابعت نکند - که هنگام درستی

ملاطفت مذموم است - و گویند دشمن به ملاطفت دوست نگرود -
بلکه طبع زیادت کند * قطع

کنی که نطف کند با تو خاک پایش باش
وگر ستیزه کند در دو چشمش افکن خاک
سخن بلطف و کرم با درشت خوے مگوے
که زنگ خورده نگرود مگر بسوین پاک

حکمت ۷۷ - هر که در پیش سخن دیگران افتد - تا مایه
فصلش بداند - پایه جهلش معلوم کنند * قطع

ندید مزد هوشمند جواب مگر آنکه کزو سوال کنند
کز چه بر حق بود فرخ سخن حمل دعویش بر محال کنند
حکمت ۷۸ - ریشی درون جامه داشتیم - شیخ رحمة الله علیه! هر روز

پزیریدے - که ریشت چون است و و پزیریدے - که کجاست و دانستم
که از آن اجتراز میکنند - که ذکر هر عضوے روا نباشد * و
خوشندان گفته اند - هر که سخن بشنجد - از جواب نرسد * قطع

تا نیک ندانی که سخن باین صوابست

باید که بگفتن وین از هم نمشائی

گر راست سخن باشی و در بند بیانی

به زانکه دروغت دهد از بند ربائی

حکمت ۷۹ - دروغ گفتن بضربت لایب ماند - اگر چه جرات

دُورست شود. نشان بماند. چون برادران یوسف علیه السلام بدروغ گفتن
مؤمن شدند. پدر را بر راست گفتن ایشان اعتماد نماند. * قطعاً.

دروغی ننگیند صاحبِ دلاں برآں کس که پیوسته گفت است راست
اگر مُشتر شد کسے در دُروغ اگر راست گوید تو گوئی خطاست

ایضاً

کسے را که عادت بود راستی خطائے کند در گذارند ازو
وگر نامور شد بقول دُروغ وگر راست باور ندارند ازو

حکمت ۸۰ - اجل کائنات از روی ظاهر آدمی است. و
اذل موجودات سگ و با اتفاقِ خردمندان سگ حق شناس به
از آدمی نارسپاس * قطعاً

سگے را نغمهٔ هرگز فراموش نگردد در زنی صد نوبت شگ
وگر عمرے نوازی سفاک را بکتر چیز آید با تو در جنگ
حکمت ۸۱ - از نفس پرور همنورسی نیاید. و بے همنر

سزوری را نشاید * مشنوی

مکن رحم بر گاو بسیار خوار که بسیار خوار است بسیار خوار
چو گاو ار همه بایت فریبی چو خر تن بجز کساں در دهمی

حکمت ۸۲ - در انجیل آمده است. که آسے فرزند آدم. اگر

توانگری و همت. مشتغل شوی بمال از من. و اگر درویش گنت.

تجدیل نشینی. پس حلاوتِ ذکر من کجا دریابی. و به عبادت

من کے شتابی؟ قطعہ

گر اندر نعمتی مغرور و غافل در اندر تشگدستی خستہ و ریش
چو در سرا و ضراحت اینست ندانم کے بحق پروازی از خویش
حکمت ۸۳ - ارادت بیچوں یکے را از تخت شاہی فرود آرد

و دیگرے را در شکیم ماہی نگو دارو * بیت
وقت است خوش آنرا کہ بود ذکر تو مؤنس
در خود بود اندر شکیم حوت چو یونس

حکمت ۸۴ - اگر تیغ تہر بر کشد - ہستی و ولی سرور کشد
و اگر غمزہ لطف بچنبد - ہلاں را بہ نیکان در رساند * قطعہ
گر بہ محشر خطاب تہر کند انبیا را چہ جاے مغذت است
پزودہ از زوے لطف گو بزوار کاشقیہ را امید مغذت است
حکمت ۸۵ - ہزکہ بتاویب دُنیا راہ صواب نگیرد - بتعذیر

عقبے گرفتار آید * بیت

پند است خطاب مہتراں آنگہ بند
چوں پند دہند و نشوی بند نہند

حکمت ۸۶ - نیگمناں بحکایات و انشالی پشینیاں پند گیر
از آن پیش کہ پشینیاں بواقعہ ایشاں مثل زندہ - دُرداں
دست کوتہ نکلند - تا دست شاں کوتہ نکلند * قطعہ
نرود مرغ سوے دان فراز چوں دگر مرغ پند اندر بہا

پسند گیر از مصائبِ دگراں تا نگیرند دیگران ز تو پسند
 حکمت ۸۷- آں را کہ گوشِ ارادتِ گراں آفریده اند-
 چوں گُند ہ کہ بشنود- و آں را کہ کمندِ سعادت کشاں
 مے برد- چه گُند ہ کہ نرود * قطعہ

شبِ تاریکِ دوشانِ خُداے مے بتابد چو رُوزِ رنخشندہ
 ویں سعادتِ بزورِ بازو نیست تا نہ بخشند خُداے بخشندہ

رباعی

از تو بکہ نالم کہ دگر داور نیست وز دستِ تو بیج دستِ بالا تر نیست
 آں را کہ تو رہبری گنی گم نشود و آں را کہ تو گم گنی کسے رہبر نیست
 حکمت ۸۸- گدایے نیک سرانجام بہ از پاؤ شاہے بد فرجام *

بیت

غمے کز پیشِ شادمانی بری بہ از شادے کز پیشِ غم خوری
 حکمت ۸۹- خُداے عز و جل مے بیند و مے پوشد-

و ہنسیہ نئے بیند و مے مَحْرُوشد * بیت

نَعُوذُ بِاللّٰہِ اِگر خَلقِ عَجِبِ دَاں بُوَدے

کسے بحالِ خُوَد از دستِ کس نیا سُوَدے

حکمت ۹۱- زر از معدن بکاں کندن بدر آید- و از

دستِ بنجیل بجاں کندن * قطعہ

دوناں سُخُوْرند و گوشِ دارند گویند اُمید بہ کہ خُوْرودہ

فردا ربیبی بکام دشمن زر مانده و خاکسار حُروده
حکمت ۹۱ - هر که بر زبردستان بنخساید - بجغای زبردستان
 اگر تار آید + مشنومی

د هر بازو که در وے قوتی هست بزدی عاجزان را بشکند دشت
 ضعیفان را مین بردل گزندے که درمانی بجور زور مندے
حکمت ۹۲ - عاقل چون غلاف در میان آید بجهد و چون صلح
 پدید نگردد - که آنجا سلامت بر کران است - و اینجا حلاوت در میان +

حکمت ۹۳ - درویشے در مناجات میگفت یارب! رحمت کن بر
 بدای - که بر نیکان خود رحمت کردم - که ایشان را نیک آفریدم +
حکمت ۹۴ - گویند اول کسیکه علم بر جامه کرد و او انگشتری
 در دشت نهاد - چشمید بود + گفتندش چرا زینت بچپ دادی؟
 و فضیلت مر راست راست + گفت - راست را راستی تمام است +
 قطعه

فریدون گفت نقاشان چس را که پیرامون خرنکاش بدوزند
 بدای را نیک دار آے مروزه پشمار که نیکان خود بزرگ و نیک روزند
حکمت ۹۵ - دو کس مژدند - و حسرت بیفانده مژدند - یک
 آنکه داشت و نخورد - دیگر آنکه دانست و نکرد + قطعه

کس نداند بخیلِ فاضل را که نه در عیب گفتنش کوشد
 و در کرتی دو صد گنه دارد کرمش عیب با فرو پوشد

انتخاب از کیمیای سعادت

رکنِ اوّل در عبادات

اصلِ اوّل در اعتقاد

بزرگواران! شوقِ اوّل بر تو سے واجب آن است۔ کہ معنی
 کَلِمَةُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ یعنی محبوبِ تو نیست
 جز خدا و محمد رسولِ خداست۔ کہ بزبان گفت۔ بدل پند۔ و
 باور کند۔ چنانکہ بیچ شک را بدان راه نمود ۴

خدا سے پاک

بدانکہ تو آفریدہ و ترا آفریدگار سے است۔ کہ آفریدگار ہمہ عالم
 و ہرچہ در عالم است۔ اوست۔ یکے است۔ کہ او را شریک و
 انباز نیست۔ یگانہ است۔ کہ او را ہمتا نیست۔ ہمیشہ بودہ است۔
 کہ ہنسی او را ابتدا نیست و ہمیشہ باشد۔ کہ وجود او را آخر نیست۔
 و ہنسی او در ازل و ابد واجب است۔ کہ ہنسی را باں راہ نیست۔

بیست و سه وے بذات خود است - که وے را بیسب سبب نیاز نیست
و بیسب چیز از وے بے نیاز نیست - بلکه قیام او سجد است
و قیام همه چیزها ب وے است *

او را در بیسب کانه فرود آمدن نیست - و بیسب چیز مانند وے
نیست - او را صورت نیست - چندی و چونی و چگونگی را ب وے را
نیست - هر چه در خیال آید و بخاطر گذرد - او از آن پاک است
خردی و بزرگی و مقدار را بآن راه نیست - او را با بیسب چشم
پسوند نیست - امروز هم بآن صفت است که در ازل بود پیش
از آنکه عرش را آفرید و تا ابد همچنان خواهد بود - که تغییر و گردش
را ب وے و بصفت و وے راه نیست - با آنکه از صفات همه آفریدگان
منزه است - درین جهان دانستنی است - و در آن جهان دیدنی -
چنانکه درین جهان بیچون و بیچگون دانند - او را در آن جهان
بیچون و بیچگون بینند - که آن دیدار از جنس دیدار این جهان
نیست *

با آنکه مانند بیسب چیز نیست - بر همه چیزها قادر است - و
توانایی او بر کمال است - که بیسب رجز و نقصان و ضعف را
ب وے راه نیست - هر چه هست - در قبضه قدرت او است - و
بدست بیسب کس جز وے بیسب نیست - و او را در آفرینش بیسب
یار و نیاز نیست *

وے داناست و دانش او همه چیزها محیط است - تا آنکه
 حدو ریگ بیابان و بزرگ درختان و انزبته و نما و دریاها
 در علم وے همچنان کشوف است - که حدو آسمانها *

هرچه در عالم است - همه بخواست و ارادت وے است -
 جز آنکه او خواهد - در وجود نیاید - هرچه او نخواهد که بشود هیچ چیز
 واقع آن نتواند کرد - هرچه هست - و هرچه بود - و هرچه باشد - همه به تقدیر
 و تقدیر اوست *

چنانکه داناست بینا و شذاست و دور و نزدیک در شنوائی وے برابر -
 تاریکی و روشنائی در بینائی وے یکے - آواز پایے موثرچه که در
 شب تاریک بود - از شنوائی وے بیرون نبود - و رنگ و
 صورت کز می که در تحت اشرفی بود - از دیدار وے بیرون نباشد
 فرمان وے بر همه خلق واجب است - و خبر وے از هرچه
 خبر داده - راست است - و عهد و وعید وے حق است - قرآن
 و تورات و انجیل و زبور و همه کتب پیغمبران سخن وے است
 عالم و هرچه در عالم است - همه آفریده وے است - هرچه
 آفریده - چنان آفرید - که از آن بهتر و نیکوتر نباشد *

عالم که آفریده - از دو جنس آفرید - عالم اجسام - و عالم ارواح
 از عالم اجسام منزل گاه روح آدمیان ساخت - تا زانو آخرت
 درین عالم بر گیرند - و هر کس را مدتی تقدیر کرد - که درین

عالم باشد - و آخر آن مدت اجل او باشد - که زیادت و نقصان
را بآن راه نباشد - و چنان اجل در آید جاں را از تن جدا
کنند - و در قیامت که روز حساب و مکافات است - جاں را
باز بکائید دهند - و همه را بر انگیزند - و هر کس که در راه
خود بیند در نامه نوشته - که هر چه کرده باشد - همه با یاد
و سستی دهند - و مقدار طاعت و معصیت او را معلوم گردانند -
بتر از آنکه که شایسته آن کار باشد - و آن تر از آنکه تر از آنکه این جهان
نماند - آنگاه همه را بر صراط گذر فرماید - و صراط باریکتر است از نم
و تیزتر است از شمشیر - هر که در این عالم بر صراط مستقیم راست
ایستاده باشد - آسانی بر آن صراط یگردد - هر که راه راست نداشته
باشد - بر صراط راه نیابد - و بر روز آخر افتد - بر صراط همه را بردارند
و بر پیشانی از هر چه کرده باشند - و حقیقت صدق از صادقان
طلب کنند - و منافقان و کفار را تشویر دهند - و توبه کنند
گروهی را به حساب به بهشت برند - و گروهی را آسانی حساب
کنند و گروهی را بدشوارسی - و با آنکه که گذرد از بدو رخ فرستند -
که هرگز خلاص نیابند - و مسلمانان و مسلمانان را به بهشت بفرستند
و عاصیان را به روز - هر که شفاعت انبیا و بزرگان را دید
عفو کنند - و هر که شفاعت نبوی - بدو رخ برند - و بر مقدار
گناه و عفتوبت کنند - و با آنکه به بهشت برند *

بچوں ایزد تعالیٰ چھینیں تقدیر کزودہ - کہ احوال و اعمال آدمی
 بعضے سبب شقاوت او بود - و بعضے سبب سعادت وے - و آدمی
 آں را از خود نتواند شناخت - بحکم فضل و رحمت خود پیغمبران
 را برپا فرید - و فرمود - تا کمانے را کہ در ازل حکم کمال سعادت
 ایشان کزودہ بود - ازیں راز آگاہ کنند - و ایشان را پیغام داد -
 و بخلق فرستاد - تا راہ سعادت و شقاوت ایشان را آشکار کنند -
 تا بیچ کس را بر خدا جُخت نامد - پس باخبر ہمہ رسول ما را
 صلے اللہ علیہ وسلم بخلق فرستاد - و نبوت وے بدرجہ کمال
 رسانید کہ بیچ زیادت را باں راہ نہود - و بایں سبب او را
 خاتم انبیا کزد - کہ بعد از وے بیچ پیغمبر نباشد - و ہمہ
 خلق را از جن و انس بمتابعت او فرمود - و او را سید
 ہمہ پیغمبران گزوانید *

اصل دوم در طلب علم

رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم فرمودہ است - کہ جستن علم فریضہ
 است بر جمیع مسلمانان - و علما اختلاف کزودہ اند دیدیں کہ این علم چه
 علم است - متکلمان گویند - کہ این علم کلام است - کہ معرفت حق تعالیٰ
 بریں حاصل آید - فقہا گویند - کہ علم فقه است - کہ حلال از حرام

باین جہاں تو اس کرد۔ محمدؐ تاں گویند۔ کہ علم کتاب و سنت است۔
 کہ اصل معلوم شرعیہ این است۔ صوفیایں نے گویند کہ علم احوال
 دل است۔ کہ راہ بندہ بحق تعالیٰ اول وے است۔ و اختیار
 ما آن است۔ کہ بیک علم مخصوص نیست۔ و این ہمہ علم نیز
 واجب نیست۔ لیکن این را تفصیلے است۔ کہ این اشکال باں
 خیزد۔ پناں کہ ہر کہ مثلاً چاشتگاہ مسلمان شود یا بالغ۔ این ہمہ
 علما آموختن بر وے واجب نشود۔ بلکہ در اں وقت واجب
 شود بر وے میخو کلمہ۔ بعد ازین دو نوع از علم واجب شدن
 گیرد۔ یکے بدل تعلق دارد۔ و یکے باعمال جوارح * آنکہ باعمال
 جوارح تعلق دارد۔ بدو قسم باشد۔ یکے کردنی است۔ کہ
 سائل نماز و روزه و غیر آں بیاموزد و بداند۔ و اگر پیشہ دارد۔
 علم آں پیشہ بر وے واجب شود۔ دوم علم نا کردنی است۔
 کہ بداند حرام چیست و نا محرم چیست * و علمے کہ بدل تعلق
 دارد۔ دو جنس است۔ یکے باحوال دل تعلق دارد۔ و مثال
 آں این بود۔ کہ بداند۔ حقد و حسد و سپرد بکسے عثمان بد
 بزدن حرام است۔ و امثال این۔ و این فرض عین باشد بر
 ہمہ کس۔ کہ بیچ کس از چنین معانی خالی نباشد۔ و جنس دوم۔
 کہ باعتقاد تعلق دارد۔ آں بود۔ کہ اگر در اعتقاد شکے پدید آید۔
 باید کہ آں شک از دل دور کند۔ ہر گاہ کہ آں شک در اعتقادے

باشد که واجب بود در اصل خویش - یا در اعتقاد که شک
در آن روا نبود +

اصلِ سُوم در طهارت

در کلام مجید است که خدا تعالی پاکان را دوست دارد -
و رسول صلی الله علیه و سلم فرموده - که پاکي نيمه ايمان است -
و بنای سُنَمَانِي بر پاکي است - پس گمان مبر که این همه فضل و بزرگی
پاکي راست که در تن و جامه باشد با استعمال آب - بلکه پاکي بر
چهار طبقه است + طبقه اول پاکي بر سر دل است از هر چه جز
حق تعالی است - چنانکه حق تعالی گفت - بگو الله - پس بگذار
آنها را - و مقصود از این آن است - که تا چوں دل از غیر حق
تعالی خالی شود - بحق تعالی مشغول و مشتغق شود - و این درجه
ایمان صدیقان است + طبقه دوم پاکي ظاهر دل است از
اخلاق پلید - چوں حسد و برکت و ریا و حرص و عداوت و رعونت و
تجیر آن - تا آراسته شود با اخلاق پاک و پسندیده - چوں تواضع و
قناعت و توبه و صبر و خوف و رجا و محبت و تجیر آن و رایش
درجه ایمان متقیان است + طبقه سوم پاکي جوارح و اندامهای
تن است از معاصی - چوں نیبیت و دروغ و حرام خوردن و

له و ریب المتطهرین + سه الطهور شهرا ایمان + سه نبی الدین کما التکاویبه علی الله ثم ذمهم

نیابت کردن و در نامحرم نگریستن و غیر آن - تا آراشته شود

باوب و فرما برداری در همه کارها - و ایس درجه پائین است
طبقه چهارم پاک داشتن تن و جامه است از پلیدها تا جمله
تن آراشته شود بر کوع و سجود و از کاین نماز - و ایس درجه پاک
مسلمانان است - که فرقی میان مسلمان و کافر در معامله باین نماز
است - هر یک از آنها یک نیمه ایمان است - پس باین وجه معلوم
شود - که در همه طبقات ایمان پاک یکی نیمه ایمان است *

اول طهارت از نجاست - بدانکه جمادات همه پاک است - مگر شرابی
که مستی کند - که اندک و بسیار آن پلید است - و هر چه جانور
است - همه پاک است - مگر سگ و خوک و آن جانوری که میبرد
پلید است - مگر چهار چیز آدمی - ماهی - بلخ و هر چه او را خون
در تن روان نیست - چو سگس و کژدم و زنبور و کرم که در
طعام افتد - و هر چه در باطن جانوران مستحیل و گزیده شود
همه پلید است - مگر آنچه اصل جانوران باشد - چو خایه مرغ
و کرم ابریشم - و هر چه گزیده نباشد - چو عرق و اشک - پاک
است - و هر چه پلید است - با آن نماز نشاید *

دوم - طهارت از حدث است - و در آن پنج چیز باید دانست
آداب قضاء حاجت - استنجا - وضو - غسل - نیمه *

سوم - طهارت از فضلات تن است و آن - دو نوع است

نوع اول شوهرمانت - و آن در بیاورن موی سر و محاسن باشد که بشما خواب و
 ریح و گزابه زایل باید کرد - اگر در گوشه چشم گزوه آید - وقت وضو با انگشت پاک باید کرد
 و اگر در گوش باشد - چون از گزابه بر آید - آن را تمهید باید کرد - و اگر در بینی و بینی
 دندان بود از زردی برینجاک و مضمضه و استنشاق پرود - و اگر بر بند انگشتان و
 پشت پا و پاشنه گزوه آید یا در سر ناخن و بر همه تن بود - از آنکس این همه سنت است *
 نوع دوم پاکی از فضلات است - و آن هفت است - اول موی سر است - و سزودن آن اولی - مگر اهل شرف یعنی سادات علوی
 را - اما بعضی سزودن و هر جا موی پرانگند - گذاشتن بر عادت
 لشکریان مکرده است - و از آن نبتی آمده - دوم موی سببت باب
 راست داشتن سنت است - و فرو گذاشتن نبتی است - سوم موی
 زیر دست در هر چهل روز کردن سنت است - چو در ایام عادت
 کند - آسان شود - و اگر عادت مکرده باشد - سزودن اولی تر - تا خود را
 تحزیب مکرده باشد - چهارم موی زیر ناف - و از آنکس بسزودن
 یا با یک سنت است - و باید که از چهل روز تا خیر نکند - پنجم
 ناخن باز کردن است تا شوخ در آن گزوه نشود - ششم ناف بریدن
 است - و آن در وقت ولادت بود - هفتم ختنه کردن *

اصل چهارم در نماز

نماز مستون دین مسلمانان و بنیاد دین است - و پیشرو و سبزه همه

عبادات است - هر که این پنج نماز فریضه بشرط خود و بوقت خود بجا
 آورد - عنده بشته آمد او را با حق تعالی که در امان و رحمت آں
 باشد و چوں از کبائر دست برداشت - هر گناه دیگر که بر وی رسد -
 این پنج نماز کفارت آں باشد - رسول صلی الله علیه وسلم گفت -
 مثل این پنج نماز چوں بوی آب روان است - که بدی سرای کسی میگذرد
 و او هر روز پنج بار خود را بآں می شوید - ممکن بود که بر وی هیچ شیخی
 پماند ؟ گفتند - نه یا رسول الله - گفت - این پنج نماز گناه را از چشمان
 برسد - که آب شوخ راه از وی صلی الله علیه وسلم بپرسیدند - که از کارنا
 کدام فاضل تر است ؟ گفت نماز بوقت خود بیاداشتن - هر که از آں
 دست برداشت - درین خود را در برآں کزده نیز فرمود کلید بهشت نماز
 است - و گفت خدای تعالی بر بندگان خود بیج فریضه ننگزدانید
 بعد از توحید و دست تر از نماز - و اگر چیزی دست تر داشته -
 فرشتگان خود را بآں مشغول کردی - و ایشان همه در نماز باشند -
 گروهی در زکوع - گروهی در سجود - گروهی ایستاده -
 و گروهی نشسته - و گفت هر که یک نماز بعد ترک کرد - کافر گشت -
 یعنی نزدیک شد بآں که اصل ایمان او بخل شود - و گفت اول
 چیزی که در آں نگاه کنند در روز قیامت - نماز بود - اگر تمام باشد و
 بشرط بود - بپسیرند - و دیگر اعمال تابع آں شود - چنانکه بود - بپسیرند
 و اگر ناقص بود - بر گروهی وی باز زنده با همه اعمال دیگرش - و گفت

بزرگ طهارتے نیکو بکند و نماز بوقت خود بخندارد و رکوع و سجود تمام
 بجا آرد و بدل خاشع و متواضع گردد۔ نماز او سے روڈ تا بجزش
 سفید و روشن۔ و سے گوید خداے تعالیٰ نرا نگاه دارد۔ چنانکہ تو
 مرا نگاه داشتی۔ و ہرگز نماز بوقت خود نکند۔ و طهارت نیکو نکند۔ و
 رکوع و سجود بخشش تمام بجا نیارد۔ آن نماز سے روڈ تا آہاں سیاہ شدہ
 و سے گوید کہ خداے تعالیٰ تمنا ضائع گردانے۔ چنانچہ ماضی کروی تا آنکہ کہ خداے
 تعالیٰ خواہد۔ آنگاہ نماز سے لے چوں جاؤ گنن قدم پھیند و بر روی سے باز نہ
 پدائنگہ نظر پر اعمال نماز چوں کاندھ صورت است۔ و این صورت
 را حقیقتی است۔ کہ آن روح نماز است۔ و ہر عملی را از اعمال نماز
 و ہر ذکرے را از اذکار روح دیگر است خاص۔ کہ اگر آن روح
 نباشد۔ نماز ہیچ آدم مزہ باشد۔ کہ کاندھ سے بیجان است۔ و اگر اصل
 باشد۔ لیکن اعمال و آداب تمام نباشد۔ چوں آدھ چشمہ کندہ و
 گوش و زمینی بریدہ باشد۔ و اگر اعمال باشد و روح و حقیقت بآن
 نباشد۔ ہیچناں بود۔ کہ چشم و گوش درد۔ لیکن پینائی۔ و شنوائی ندارد۔
 و اصل روح نماز مشعور است و حاضر داشتن دل در جملہ نماز۔
 کہ مقصود از نماز راست داشتن دل است با حق سبحانہ تعالیٰ و تازہ
 گردانیدن فکر حق تعالیٰ بر سبیل ہیبت و تعظیم۔ چنانکہ فرمودہ
 رَاقِبِ الصَّلَاةِ لِيَذْكُرَ مَا يَدْعُو بِهِ و رَسُوْلَ
 صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودہ۔ ہا کہے کہ نصیب او از نماز جز رنج و ماندگی

ہو۔ واپس از آن باشد کہ بگاہد نماز گزارو۔ و بدل خافض ہو۔ و
 گفت بسیار کس باشد کہ نماز گزارد۔ و از نماز او شش یکے یا وہ یکے
 بیش نویسند۔ و آن مقدار نویسند کہ بدل در آن حاضر ہوہ باشد۔
 و گفت نماز چنان کن کہ کسے وداع نخواہ کرد۔ یعنی ہا پس نماز خود را
 و ہولے خود را بلکہ ہرچہ جز حق است۔ ہمہ را وداع کن۔ و ہنگی خود
 را بنام زہ۔ در خبر است۔ ہرکہ نماز او را از فحشا و منکر باز ندارد۔ او را
 بیچ فائدہ از نماز ہو۔ مگر دوری از خدا تعالیٰ پس ازیں جملہ بدانتی
 کہ نماز تمام با روح آن ہو کہ دل در ہمہ جا حاضر باشد *

اصل پنجم در زکوٰۃ

زکوٰۃ از ارکان مسلمانان ہو۔ کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت۔
 ہنایہ اسلام بر پنج اصل است۔ کلمۃ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ
 و نماز و زکوٰۃ و روزہ و حج۔ در خبر است کہ زکوٰۃ و بیہ دارند
 و زکوٰۃ نہ ہند۔ ہر یکے را داغے بر سینہ نہند چنانکہ از پشت پیروں آید
 و بر پشت نہند۔ چنانکہ از سینہ پیروں آید *

چنانکہ نماز را صورتی و حقیقتی ہست کہ آن حقیقت روح صورت ہو۔
 ہچنین زکوٰۃ را صورت و روح است۔ چوں کہ برتر و حقیقت زکوٰۃ
 نشناسد۔ صورتی بے روح ہو و برتر آن سہ چیز است * یکے
 آئیکہ خلق مامور اند بہجت حق تعالیٰ چنانکہ بیچ چیز را دوست تر

از خداوند ندرند- و بیج مومنین نیست- که این دعوتی کنند- اما دعوتی را
 به نشانی و بُزبانان حاجت آید- تا هر کس بدعوتی بیجاصل مغرور نشود-
 چوں مال یکے از محبوبان آدمی است و او را بایں بیازمودند- و گفتند-
 که اگر صادقی در دوستی- این یک مششوق خود را فدا کن تا در بجز خود
 در دوستی حق تعالی بشناسی- پس کسانی که این سر پشیمان شدند- بسبب
 طبقه شدند- اول صدیقان بودند که ایشان در دوستی حق تعالی
 مزچ داشتند- فدا کردند- و گفتند- که از دو بیت درهم پنج درهم کار
 بخیلان بود- و دوم نیکمرواں بودند- که ایشان بیچاره خرج کردن
 مال را قوت نداشتند- پس منتظر حاجت فقرا و دُجو خیران می بودند- و
 خود را با درویشان برابر می داشتند- سوم سره مرواں بودند که
 ایشان بیش ازین طاقت نداشتند- که از دو بیت درهم پنج درهم
 پدیدند- بز فریضه را فقیران کردند- و فرماں بدین خوشی و بُرود می بجا آوردند
 و بیج منت بر درویشان نماندند بزکوة دادن- و این در بجز باز پسین است +
 و سوم نظیر دل است از پلیدی بخل- چه بخل در دل چوں نجاسته
 بود- که آن سبب تا شایستگی و سست است قُرب حضرت تعالی را- چنانکه
 نجاست ظاهر سبب تا شایستگی قنابل و سست حضرت نماز را- و دل
 از پلیدی بخل پاک نشود- الا بخرج کردن مال- و بدین سبب زکوة
 پلیدی بخل را برود +
 سوم شکر نعمت است که مال نعمتی است که در حق مومنین سبب راحت

و نیا و آخرت باشد۔ پس چنانکہ نماز و روزه و حج شکرِ نعمتِ حق است
 زکوة شکرِ نعمتِ مال است *

اصل ششم در روزه

روزه رکعتی از انکان سنانی است۔ رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت۔
 حق تعالیٰ می گوید۔ بگوئی را بد و مکافات کنم۔ تا ہلک شد۔ مگر روزه کہ آن
 برکت خاصہ۔ و جزایہ آن من وہم۔ و می فرماید۔ انما یوفی الصابرون
 اجرهم بغير حساب مگر کسانکہ کہ از شہوت صبر کنند و ریج حسابا و
 تشہیر نیاید۔ بلکہ از حد پیروں بُوور۔ و گفت صبر یک نیمہ ایمان
 است۔ و روزه یک نیمہ صبر است۔ و گفت بوسہ وہان روزه دار
 نزو حق تعالیٰ از بوسہ مشک خوشتر است۔ و حق تعالیٰ می گوید
 بندہ من شہوتِ طعام و شرب و شہوتِ خویش براسے من گذاشتہ
 خاصہ۔ و جزایہ او من توانم دار *

روزہ بر سہ درجہ بود۔ روزه عوام ہمیں نگاہ داشتند بطن و
 فزج است و این کترین درجات است۔ روزه خواص خواص
 کہ بندہ ترین درجات است۔ این است۔ کہ دل خود را از اندیشہ
 ہرچہ جز حق تعالیٰ است۔ نگاہ دارد و بگوئی خود برکے وہد۔ دار
 ہرچہ جز وسے است۔ بنطایر و باطن روزه دار۔ و این در سہ دنیا
 و صدیقان است۔ ہرکے ہاں نرسد۔ روزه خواص این است۔

که همه جوارح خود را از ناشایست باز دارد - چنانکه چشم را نگاه دارد از
 هر چه او را از خداست تعالی باز دارد - خاصه از آن چیز که از آن شرم و خجسته
 و زباں را نگاه دارد از پیروده گفتن - و نشاید شنیدن هر چه
 نشاید گفتن - و بدنت و پا و همه جوارح ناشایست نباید کرد - و هر که روزه
 دارد و چنین کاری کند - مثل او چوں بیچاره بود - که از میوه خوردن صد
 کند و زهر بخورد - بوقت افطار حرام و مستحب نخورد - و از حلال غایب نیز
 بسیار نخورد - که چوں بشب تدارک قوت شده روز کند - مقصود حاصل نشود
 زیرا که مقصود از روزه تضعیف گردانیدن شرمات است - و چوں افطار
 کند - دل او میان بیم و امید متعلق بود که نماند که روزه پذیرفته اند یا نه

اصل هفتم در حج

حج از آن کار مسلمانان است و عبادت عمر است - رسول صلی الله
 علیه و سلم فرمود - هر که حج کند بے آنکه تن بشوق آلوده کند و
 زباں به پیروده و ناشایسته مشغول کند - از همه گناهان بیرون آید - چنانکه
 آن روز که از مادر زائیده بود - و گفت بسیار گناه هست که آن را هیچ
 کفارت نکند مگر ایستادن در عرفات - و گفت هر که از خانه بیرون آید
 بر اندیشه حج - و در راه بر میزد تا قیامت هر ساله او را حج و عمره
 بنویسند - و هر که در مکه زمیروی یا در مدینه - او را نه عمره بود نه حساب -
 و گفت یک حج منور بهتر از دنیا و هر چه در آن است و آن را جزا بود - مگر بهشت *

درین عبادت اهل اسلام را کارها فرموده اند که هیچ عقل بآن راه نیابد -
 چون سنگ انداختن و میان صفا و مرده دریدن - و در آن جگت آن است
 که هر چه عقل بآن راه یابد نفس را نیز بآن افسه باشد - چون بداند - که در
 زکوة بر فتنی درویشان است - و در نماز تواضع خدایه همان است - و در روزه
 فقرت و کسر شکر شیطان است - طبع وے بر موافقت عقل حرکت کند - اما کمال بندگی
 آن بود که محض قرآن کار کنی که متقاضی از باطن او پیدا نباشد - و رنے و سعی
 ازین جمله است - که جز بمحض بندگی نتوان کرد .

اصل هشتم در قرآن خواندن

قرآن خواندن فاضل ترین عبادت است خاصه که در نماز بود
 بر پایشانده - و رسول صلی الله علیه و سلم گفته - که فاضل ترین
 عبادت است من قرآن خواندن است - و گفت هرگز انیت قرآن
 دادند و پندارد که هیچ کس را بزرگ تر از آنچه او را داده اند - چیزی
 داده اند - خرد داشته باشد چیزی را که حق تعالی بزرگ داشته - و گفت زود
 قیامت هیچ شفیق نیست زود حق تعالی بزرگتر از قرآن پیغمبر نه فرشته
 و نه غیر ایشان - و گفت حق تعالی سے گوید - هر که را قرآن خواندن
 از دعا کردن باز دارد - آنچه فاضل ترین ثواب شاکران است - او را
 عطا کنیم - و گفت آل سرور صلی الله علیه و سلم این دنیا زنگار گیر و همچو آهن
 بکشند یا رسول الله بچ زوده شود - گفت به خواندن قرآن و یاد کردن مرگ .

انتخاب از رُقعات عالمگیر

رُقعه ۱- فرزند عالی جاہ - اسب تازی کی کہ این مرتبہ فرستادہ اند - صورت
و سیرت خوب دارد - از اسب اولیں ہم خوب بر آمد - شک سیر نام
گذاشتیم کہ اسبم با سبھے باشد *

رُقعه ۲- فدوی دزگاہ - مخلص خاں بیمار است - برائے عیادت آن
مخلص باید رفت - و از طرف ما نیز احوال پڑسید - این مردم غیبت
اند - سلیقہ عرض او اعلیٰ حضرت را بسیار خوش مے آمد - جائے
آن است کہ جوہر دیانت و فدویت چنانچہ باید - دارد - خدا شفا
دیوار پسرش امروز نیامدہ - گجاست و در چہ کار - او را بطور او نباید
گذاشت - تزیینت باید نمود - چند سپارہ حفظ کرده بود - نشود
فراموش کند *

رُقعه ۳- فدوی یا اخلص - مرحمت خاں امروز لباس فاخرہ
پوشیدہ بحضور آمدہ بود - دامن جامہ آن قدر دراز داشت کہ پا بنظر
نے آمد - محترم خاں فرمودیم کہ دو گیرہ از دامن آن کوتہ عقل

لہ مراد از اعظم شاہ پسر سوبیس ہلہ مراد از اسد خاں وزیر المایک * تلہ مراد از

شاہ جہاں پادشاہ پدش *

دور کند - آن قدوسی باو بگوید که دامن بدستور بگیر در حضور مقرر
 است - بهان قدر داشته باشد - و الا قدم در عشتخار نگذار - مزد
 را باید که آنفت بار باس سادہ پیکار داشته باشد - زینت و تکلف
 خاصہ زمان است - و بهانہا می زبید - و حرفای دیگر ہم مناسب
 این مقام بطریق موعظت بگوش او باید خواند *
 رُقعہ ۴ - فرزند عالی جاہ سلمہ اللہ - براسے فرزند زادہ بنویسند
 امروز ہاں یہ کہ فرود بکار آید - و فرود ہاں بکار آید کہ امروز
 بعل آید *

رُقعہ ۵ - فرزند زادہ عظیم بیچو من غافل از خدای کریم - ظلم
 بر خلق کہ و دیعت خالق است - خوب نیست - خاصہ انہای منوک
 را از تکاپ آن بشیاء بد - مسائل حقیقہ الموت حق و البعث حق
 و الصراط حق و الہزاء حق پارسیر و انجفی ہموارہ منظور نظر باید
 داشت - و ہر ساعت خود را از رقتینہا باید پنداشت - تا گنہاے
 مستحبات از صرصر او مظلومان نریزد - این سودای خاص از
 سجا آموختند - نہ جبر شما دارو و نہ پدیر شما - بہتر آن است -
 کہ زباغ ازین سودا بزداید - ما خود شما را بہتر از دیگران میدانستیم -
 و شدنی مے انگاشتیم - بر صرصر

یاد بسط بود ازینجہ تا پنداشتیم

لہ فرود از شہید بیدار بخت پسر کلان محمد اعظم شاہ علی مراد از شاہزادہ محمد عظیم پیران محمد مستطعم بہار

رُقعہ ۶ - ہمیں پُر خلافت - باوجود سلامتِ نفس فتح اللہ خاں
 راچرا ناخوش کر دیا۔ ماورایم پاؤشاہزادگی با اُمرایم چھو سُدوک
 سیکر دیم کہ ہمہ راضی بوندند۔ و در حضور و غیبت بخوشی تہنیر
 و توصیف ماے کردند۔ شامثل فتح اللہ خانے۔ سپاے جگر دار
 ہمہ کارہ را کہ بکار محمد شامے آید۔ شکستہ دل نموده آید۔

فرد

گر صد ہزار نعل و گد سید ہی چہ سود
 دل را شکستہ نہ کہ گوہر شکستہ
 مضے ما مضے۔ اگر حالا ہم دنجوی گنید۔ بہتر و برے اصلاح

کار مفید تر است۔ بہت

نصیحتی گنمت بشنو و بہانہ بگیر

کہ ہرچہ ناصح عشق بگویدت پذیر

بیشتر ہرچہ رضا والسلام علی من اتبع الهدی +

رُقعہ ۷ - قدوئے با اِخلاص۔ شب ابو الوفا عرض کرد۔ کہ
 اشبابِ جانناز خانہ مستنقل و فرسودہ شد۔ دیگر کار خانجات تیار
 باشد۔ و ہمیں کار خانہ تیار داشتنی مَندرس شود۔ از مسلمانان

سلفہ مراد از محمد معظم بہادر شاہ شاہ عالم پسر دوم عالمگیر کہ
 بقند از آن ہوں تخت نشین شد۔ و چوں پسر اولیں شاہزادہ محمد سلطان
 قید شدہ بود۔ ہمیں ویچند بود +

بعید است - بخائسان زود محکم رساند که هر چه در کار باشد.

با نظار داروغه سرانجام نماید - مصرحه

حیف صد حیف که ما دیر خبر دار شدیم

رقعه ۵ - فقیر شینیه بهره از علم ندارد - و زاید مشک معلوم می شود

شاید که این همه بریا باشد - اکثر اقوال و افعال او که بیکه

از آنها رو فتوح است - خلاف شرع بود - خلیفه وقت

امین بیت المال است - هر چه بکس دهد - برو حلال است -

و اگر از محصول چند ده - که بفتوای علمای ملت و

مشورت امرای شریک ملک و دولت برے خود اختیار

نموده آن را صرف خاص قرار داده باشد - مرورت کند -

پیز حلال - خاصه بدرویش بے پر و بال - چه طور حرام

توای گفت - و جنبش بپرسد - اگر معقول گوید - عرض نماید -

تا ایس مغلوب نفس هم معقول خود کند - و الا همچو مبتدعان

را که از خود چیزها تراشند و نسبت بشرح دهند - تنبیه باید

کرد - سلطان محمود غفر الله له و ذنبه سنت ندهیبا و

مبتدعان را در مجلس راه نمیداد - بل در ولایت خود جانمیداد

تا دیگران آنها را بصورت فقیر دیده گزاه نشوند - و ایشان نیز

مجال گزاه کردن نیابند *

اللهم اهدنا الصراط المستقیم والسلام علی اهل الرضاء والتسلیم *

انتخاب از سفر نامہ حکیم ناصر خسرو علوی بلخی

چہیں گوید ابو سعید بن ناصر بن خسرو تاب اللہ علیہ کہ من مزدے
 دیر پیشہ بودم۔ و از جملہ مقربان در اعمال و اموال سُلطانی۔ و بکارایے
 دیوانی مشغول بودم۔ و مدتے در آن شغل مباشرت نموده در میان اقران
 شہرتے یافتہ۔ در ربیع الآخر سنہ چہار صد و سی و ہفت کہ آن زمان
 امیر خراسان ابو سلیمان جعفی پک دادد بن میکائیل بن ساجوق
 بود۔ از مزدے بشغل دیوانی بجزوہ جانان شدم۔ و قُرب یک ماہ بہرہوم۔
 و شراب پیوستہ خوردمے۔ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم مے فرماید۔
 راست بگوئید اگرچہ مُضر بحق شما باشد +

شے در خواب دیدم۔ کہ یکے مرا گفتے۔ چند خواہی خوردن ازین
 شراب۔ کہ خرد از مزدوم نازل کند۔ اگر بہوش باشی۔ بہتر۔ من
 جواب گفتم۔ کہ حکما جز این چیزے نتوانستند ساخت۔ کہ اندوہ
 دنیا کم کند۔ جواب دادے۔ کہ در بیخودی و بیہوشی راحتے نباشد۔
 حکیم نتوان گفت کسے را کہ مزدوم را بہ بیہوشی رہنوں باشد۔
 بلکہ چیزے باید طلبید۔ کہ خرد و ہوش بپزاید۔ گفتم۔ کہ من این
 را از کجا آرم۔ گفت جویندہ یا بندہ باشد۔ و پس چھوے قبضہ اشارت

کہ کتاب مولانا الطاف حسین صاحب مختص بہ حالی سے ۱۲۱۱ھ میں لکھی ہے +

کرو۔ و دیگر سخن گفت۔ چوں از خواب بیدار شدم۔ آن حال تمام
 بر یادم بود۔ بر من کار کرو۔ و با خود گفتم کہ از خواب دویشیں
 بیدار شدم۔ باید کہ از خواب چهل سالہ نیز بیدار گزدم۔ اندیشیدم
 کہ تا ہمہ افعال و اعمال خود بدل کنم۔ فرجے نیابم۔ روز پنجشنبہ
 جمادی الآخر سرون ریشتم و بہ مسجد جامع شدم۔ و نماز کردم۔
 و یاری خواستم از باری تبارک و تعالیٰ بگزاردن آنچه بر من واجب
 است۔ و دست باز داشتن از منیات و ناشایست۔ پس بمزد
 رفتم۔ و از آن شغل کہ بتمدہ من بود۔ مُعاف خواستم۔ جسلبے کہ
 بود۔ جواب گفتم۔ و از دنیادی آنچه بود۔ ترک کردم۔ الا انکہ ضروری
 است و رسوم شعبان بیرون آدم۔ و عترت ذی الحج بہ
 سنان آدم۔ آنچه مدتی مقام کردم۔ و طلب اہل علم کردم۔
 مزدے نشان دادند۔ کہ او را استاد علی نسائی مے گفتند۔ نزدیک
 مے شدم۔ مزدے جواں بود۔ سخن بزبان پارسی چسے گفت
 بزبان اہل دیلم۔ مومے کشودہ چنے پیش مے حاضر۔ گروہے اقلیدس
 مے خواندند۔ و گروہے طب و گروہے حساب +
 سنم محرم سنہ چہار صد و بسی و ہشت بہ قزوین رسیدم۔
 باستان بسیار داشت بے دیوار و خار۔ و ایچ چیز کہ نازن شود
 در زمین راہ نہ بود۔ و قزوین را شہرے نیکو دیدم۔ ہنویے حصیر

د گنگرہ بر آں رہادہ - بازارا ٹھوپ - اِلا آنگہ آب در وے اندک
بُود در کاریز بیزر زمیں *

نواز دہم محرم از آسجا بر فتم - پنجم صفر بہ تبریز رسیدم - کہ
از آذر بائچال شہرے است آباداں - طول و عرضش بکام پیووم
ہر یک ہزار و چہار صد بُود - در آسجا قطران نام شاعرے را دیدم
شعرے نیک مے گفت - اما زبان فارسی نیکو نبدانست - پیش من
آمد - دیوان منجک و دیوان دقیقتی پیادرد - و پیش من بخواند - و
ہر معنی کہ او را مشکل بُود - از من پُرسید - یا او بگفتم - شرح آں
پنوشت - و اشعار خود بر من خواند *

بعثہ دو ماہ از تبریز روانہ شدہ بہ رباطی رسیدیم - برف و
سرمایہ عظیم بُود - و در صحرا در پیش شہر مقدارے راہ چوبی بزیں
فرو بُزیدہ بُودند - تا در دُوم روز برف و دُمہ بر ہتجار آں چوب
مے روند - از آسجا بشہر بطلیس رسیدم - بہ درہ در نہادہ بُود - آسجا
عسل خریدم - صد من بہ یک دینار برآمدہ بُود بآن حساب کہ ما
پہر وختند - و گفتند کہ دریں شہر کس باشد کہ او را در یک سال
سی صد چہار صد نیک عسل حاصل شود *

باز از آسجا بر فتم - تا بجائے رسیدیم کہ آسجا مسجدے بُود - مے گفتند -
اودیس قرنی قدس اللہ روحہ ساختہ است - و در آں حدود

لہ جو بیار آب پاشی * لہ کُتر * لہ نشان * کہ آباد * لہ سیر * لہ شک *

مردم را دیدم که در کوه میگردیدند - و چون به چوچ درخت سبز
 می گردیدند - میزدیدم - ازین چه میکنند؟ گفتند - این چوب را
 یک سر در آتش میکنند و از دیگر سر آن قطران بیرون می آید -
 همه در چاه جمع میکنند و از آن چاه در ظروف میکنند و باطراف
 می برسم *

سوم رجب از فرات میگذشتیم و بشهر حلب رفتیم که شهریت
 نیکو - باره عظیم دارد - و قلعه عظیم همه بر سر کوه بنهاده - همه آبادان
 و بناها بر سر هم بنهاده - و آن شهر باجگاه است میان بلاد
 شام و روم و دیار بکر و مصر و عراق - و ازین همه بلاد شکار
 و بازرگانا آسجا آید *

یازدهم رجب از حلب بیرون شدیم - به پازوه فرسنگ رفته
 بود مغرة النعمان - باره سنگین داشت - شهره آبادان - بازارهای
 او بسیار معروف دیدم - و مسجد آدینه شهر بر بلندی بنهاده است
 میان شهر - که از هر جانب که خواستند - مسجد در شوند - بیسزده درجه
 بر بالا باید شد - و کشاورزی ایشان همه گندم است و بسیار
 است - درخت انجیر و زیتون و پسته و بادام و انور فراوان
 است - و آب شهر از باران و چاه باشد - در آن مردی بود -
 که ابو العلاء مغری میگفتند - نابینا بود - و رئیس شهر او بود - نعمتی

له روغن چیت * له فیصل *

بسیار داشت - و بندگاں و کارگران فراوان - و خود ہمہ شتر اور چوں
 بندگاں بودند - و خود طریق زہد پیش گرفته بود - گلیچے پرشیدہ در خانہ نشینتہ
 بنیم من نان جوین سے مجھوں - من ایس معنی شنیدم - کہ در سرے
 باز ہمادہ است - و نواب و ملازمان او کار شہر سے سازند مگر بکلیات
 کہ رُجوع باو میکنند - و وے نفرت خویش از بیچ کس دریغ ندارد -
 و خود صائم التہر و قائم اللیل باشد و بیچ شغل دنیا مشغول نشود -
 و ایں مزہ در شعر و ادب بدرجہ ایش کہ افاضل شام و مغرب
 و عراق متعز اند - کہ دریں عصر کے بہایر او نبودہ است و نیست -
 پیوستہ زیادت از دو بیت کس از اطراف آمدہ باشند - و پیش او
 ادب و شعر خوانند - و شنیدم کہ او را زیادت از صد ہزار بیت و
 شعر باشد - کسے از وے پڑسید - کہ ایند تبارک و تعالیٰ ایں ہمہ
 مال و رفعت ترا دادہ است - چہ سبب است - کہ مردم را سے دہی
 و خویشتن بیخوری ؟ جواب داد کہ مرا بیش ازین نیست کہ بیخورم -
 و چوں من آنجا رسیدم - آں مزہ ہنوز در حیات بود -
 از آنجا بشہر حاشدیم - چچم شعبان بشہر طرابلس رسیدیم -
 حوالیے شہر ہمہ کش و زنی و بسایس و اشجار بود و نیشکر بسیار بود -
 و درختان نارنج و تریج و میو و میو و میو - شیرہ نیشکر در آں
 وقت میگریفتند - شہر طرابلس چنان ساختہ اند - کہ بہ جانب او با

آب دریاست۔ کہ چوں آبِ دریا موج زند مبلغی بر بادے شہر
 بر رود۔ و یک جانب کہ با خشک دارد۔ کندی عظیم کرده اند و در
 آبنیسیں محکم بر آں بنادہ۔ گویا د بازار نیکو و پاکیزہ کہ کوئی ہریکے
 قشرینت آراستہ و ہر طعام و میوہ و مالکول کہ در عجم دیدہ بودم۔ ہم
 آنجا بود۔ بل بصد درجہ بیشتر۔ و در میان شہر مسجدی عظیم۔
 پاکیزہ و نیکو آراستہ و حصین۔ و در ساحت مسجد قبیۃ بزرگ ساختہ۔
 و در زیر قبۃ حوضی است از رخام۔ و در میانش قرار دینچین بر آوہ۔
 و در بازار مشرعہ ساختہ است کہ بہ پنج نازشہ آب پشیر بیرون
 مے آید کہ مزوم بر میگینند۔ و فاضل بر زمین مے گذرد و بدریا در
 مے رود۔ و گفتند کہ بہشت ہزار مزوم دریں شہر است۔ آنجا کاغذ
 نیکو سازند مثل کاغذ سمرقندی بل بہتر۔ و این شہر تعلق بہ سلطان
 مصر داشت۔ ہمیشہ لشکر مے از آن سلطان آنجا نشستہ باشد۔
 و سالار مے بر سر آں لشکر۔ تا شہ را از دشمن رانند۔ و باجگاہ
 است آنجا کہ کشتیا مے کہ از اطراف روم و فرنگ و اندلس و
 مغرب بیاید۔ عشر سلطان دہند۔ و از ازاں لشکر از آں باشد
 و سلطان را آنجا کشتیا باشد کہ بروم و بقلیبہ و مغرب روند۔ و
 تجارت کنند ۴

پس ازیں شہر رنقم۔ و بشہر بروت رسیدیم۔ طاقے شکلیں

۱۰۰ حقیق ۱۰۰ کہ پادے بر آمدن آب ۴

ویدیم۔ چنانکہ راہ بمیان آں طاق بیروں سے رفت۔ بالائے آں
طاق پنجاہ گز تقدیر کردم۔ و این ریسا را از خشت بمقدار بست
گز بر آزرده اند۔ و بر سر آں استوانہای مدام برپا کردہ۔ بر یکے
ہشت گز۔ و بر سر این ستوننا طاق زدہ است بدو جانب۔ ہمہ
از سنگ مہندم۔ چنانکہ بیچ گچ و گل در آں میاں نیست۔ و بند
از آں طلعتی عظیم بر بالائے آں طاقتا بمیان راست ساختہ اند۔
لہٰذا ہمہ شگاہا را کندہ کاری و نقاشی خوب کردہ۔ پرسیدیم کہ این چہ جاے
است۔ گفتند کہ شہیدہ ایم این در باغ فرعون بودہ است *

پس از آں بشر صیدا رسیدیم۔ ہم بر لب دریا۔ نیشکر بسیار
رکشتہ بودند۔ بارہ شگین محکم دارد۔ و سہ دوازہ۔ و مسجد آدینہ خوب
و باروئے تمام۔ ہم مسجد حصیراے منقش انداختہ۔ و بازارے نیکو
آراشتہ۔ و باغستان و اشجار چنان بود۔ کہ کوئی پادشاہے باغے
ساختہ است بہوس۔ و کوشکے در آں بر آزرده۔ و بیشتر درخت ما
چہ بار بود *

چوں از آنجا بیخ فرسنگ بشدیم۔ بشر صور رسیدیم۔ کہ در
کنار دریا چنان بود۔ کہ بارہ شترستان صد گز بیش بر زمین ششک
بنود۔ باقی اند آب دریا بود۔ و بارہ شگین تراشیدہ۔ و دوازہ
آں را بقبر گذاشتہ۔ تا آب در نیاید۔ بیخ شش طہقہ بر سر

لہ سڈول + لہ لطف *

یک زبیر - و خوارو بسیار ساخته و بازارهای نیکو - و نعمت فراوان
در این شهر صور معروف است بمال و توانگری در میان شهرهای
ساحل نام *

از آنجا هفت فرسنگ رفتیم - بشهرستان عک رسیدیم - و آنجا
برین عکا زبیرند - شهر بر بلندی بنیاده - و مسجدی آیینی در میان شهر
است - و از همه شهر بلندتر است - و استوانا همه رخام است -
و بر دشت راست قبله از بیرون قبر صالح پیغمبر است علیه السلام
و ساحت مسجد بعضی فروش سنگ انداخته و بعضی دیگر بنری
کشته - باره شهر بجایت محکم - و جانب غربی و جنوبی آن با دریا
است - و هر جانب جنوب بنیاست - و آن چیز است - که جهت
محافظة کشتیا ساخته اند مانند اصطبل - که پشت بر شهرستان
دارد و دیوار بر لب آب دریا بر آمده - و دزگاه پنجاه گز بلند است
په دیوار - الا آن که زنجیر ازین دیوار بدان دیوار کشیده اند - که
مچس خواهند - که کشتی در بینا آید - زنجیر است کنند - تا بر آب
رود روند - و کشتی بر سر آن زنجیر از آب بگذرد و باز زنجیر بکشند -
تا کسی بیگانه قصد این کشتیا نتواند کرد *

سوی مشرق این شهر که هیئت که اند آن شاید - اویا
ست عظیم السلام - و این موضع از راه بر کناره است - مرا قصد
آفتاد - که آن مزارهای صمبرک را - و برکات آن از حضرت

ایزد تبارک و تعالیٰ بچویم۔ مردمانِ عکہ گفتند۔ آٹھا تو مے مسجد در راہ
باشند۔ کہ ہرگز غریب رہیند۔ تعریف رساند۔ و اگر چینیہ داشتہ باشد۔
پستاند۔ سن نفقہ کہ داشتیم۔ در مسجد عکہ بنادم۔ و از شہر بیرون شدم۔

روزِ شنبہ بہنت و ہوم شعبان اول روز زیارتِ قبرِ عک کردم۔ کہ
بانی شہرستان دیکے از صالحان و بزرگانِ بودہ است۔ و پچوں با
سن دلیلیہ نمود۔ کہ آن راہ داند۔ متحیر مے بودم۔ ناگاہ از فضلِ باری
تبارک و تعالیٰ ہماں روزِ مزدے عجی با من پیوست۔ کہ او از
آز با بچان بُرد۔ و پکار آن مزاراتِ مستبرکہ را دریافتہ۔ موم کرت
ہاں عزیمتِ رومے ہاں جانبِ آوزدہ بُرد۔ ہاں سوہبتِ شکر
باری را تبارک و تعالیٰ دو رکعتِ نماز پگزاردم۔ و سجدہ شکر کردم۔
کہ مرا توفیق میداد۔ تا بر عننے کہ کردہ بودم۔ وفا مے کردم ۔

ہدیے رسیدیم۔ کہ آن را بروت مے گفتند۔ آٹھا قبرِ عیص و

شمون علیہما السلام را زیارت کردم و از آٹھا بمبارک رسیدم۔ کہ
آن را و اموں میگفتند۔ آٹھا نیز زیارت کردم۔ کہ گفتند قبرِ زکریا
است علیہ السلام۔ و از آٹھا ہدیے دیگر رسیدم۔ کہ آن را بچلیں
سیگفتند۔ و قبرِ ہود علیہ السلام آٹھا بود۔ زیارتِ آن دریافتم۔
اندر خطیرہ او درختے خزوت بود۔ و قبرِ عزیز علیہ السلام آٹھا
بود۔ زیارتِ آن کردم۔ و رومے بسوے جنوبِ برقم۔ ہدیے دیگر رسیدم

لہ مجزہ ۔ مے توتِ بزرگِ نبوں پے مزہ ۔

که آن را خَظیره میگویند. و بر جانب مغربیه این ده دره بود.
و در آن ده چشمه آب بود پاکیزه. که از سنگ برهوں سے آمد. و
برابر چشمه بر سر سنگ مسجد کے کزدہ اند. و در آن مسجد دو خانہ
است از سنگ ساخته و سقف شگلیں در زدہ. و درے کوچک
بر آنجا بنادہ. چنانکہ مزد بر شواری در توند رفتن. و دو قبر نزدیک
یکدیگر آنجا بنادہ. یکی از آن شعیب علیہ السلام. و دیگری از آن
مؤتمرش کہ زین مؤمن علیہ السلام بود. مزدوم آن ده آن مسجد
و مزار را تعہد نیکو کنند از پاک داشتن و چراغ بنادان وغیرہ +

و از آنجا بدیہی شدیم کہ آن را ازل میگویند و بر جانب
قبلیہ آن ده کہ ہے بود. و اندر آن کوہ خَظیره کہ در آن چہار گور
بنادہ بود از آن فرزندان یفقوب علیہ السلام. از آنجا بر فتم.
و دیدم. و زبیر آن تل غارے بود. کہ قبر مادر مؤمن علیہ السلام
در آن غار بود. زیارت آنجا دریا فتم +

و از آنجا بر فتم در طبریه کہ شہریمت بر کنار دریا. در میان شہر
مسجد آویہ است. و بر در مسجد چشمہ است. و بر سر آن
چشمہ گزناہ ساخته اند. و آب چنان گرم است. کہ تا آب سرد
نیا میرند. ہر خود نتوان ریخت. گویند آن گزناہ سلیمان بن داؤد
علیہا السلام ساخته است. و من در آن گزناہ رسیدم. و اند شہر
طبریه مسجدے پاکیزہ است. کہ آن را مسجد یاسن گویند.

در میان مسجد و کانی بزرگ است - و بر دس محرابها ساخته و گرد
 بر گرد آن دکان یاسمن نشانده - و رواقی است بر جانب مشرق -
 قبر یوشع بن نون علیه السلام آنجا است - و در زیر آن دکان
 قبر هناد پیغمبر است علیهم السلام - که بنی اسرائیل ایشان را
 کشته اند - و در شهر طبریه حصیر سازند که مصلای نمازی از آن
 است - هاشمیا به شیخ دینار مغربی بخزند :

باز از طبریه بدیسه رسیدیم که آن را کفر کن میگویند - و
 جانب جنوب این ده پشته ایست - و بر سر آن پشته صومعه
 ساخته اند نیکو - و در سه استوار بر آنجا بناده - و گوهر یونس نبی علیه
 السلام در آنجا است - چوں آن زیارت در یافتیم - به عله باز آمدیم -
 و یک روز مانده از آنجا برنقم :

روزی یک شنبه عزوه رمضان به رند رسیدیم - و آن شهر شانی
 بزرگ است از لب دریا به فرسنگ بناده - باره حصی از
 سنگ و گچ وارد - آب ایشان از باران باشد - و اندر هر سراسر
 حوضی باشد - که آب باران بگیرند - و همیشه از آب ذخیره
 باشد - در میان مسجد آوینه حوضهای بزرگ است - که چوں
 بر آب باشد - هر که خواهد - برگردد - و درین شهر رُخام بسیار است
 و رُخام را باره می برند - که دندان ندارد - و آنجا قوسه را بخیر

ست که به از آن هیچ جا نباشد - و از آن جا به همه اطراف
بلاد می برند - و این شهر رمله را به دلایت شام فلنطیس می گویند *

یوم رمضان از رمله بر فیتیم - رومے بر بالا کرده - تا آنکه

صحراي عظیم در پیش آمد - بعضی سنگلاخ و بعضی خانکاک - بر سر
که شهر بیٔ المقدس بناده - حارس رمضان در آن شدیم *

بیٔ المقدس را اهل شام قُدس گویند - و از اهل آن ولایات
کسی که هیچ نتواند رفتن - در همان مومم بقُدس حاضر شود - و
بوقف بایستد - و قُربان عید کند - و سال باشد - که زیادت از
بیٔت هزار خلق در اوایل ماه ذی الحج آتجا حاضر شوند - و فرزندان
را آتجا برند - و سنت کنند - و از دیار روم و دیگر بقیع همه تنزلیاں
و جودان بسیار آتجا روند بزیارت کلیبیا و کُنشت - که آتجاست *

سواد و رونساق بیٔ المقدس همه کوپستانست - همه کشاورزی
و درخت زیتون و انجیر و غیره تمامت بے آب است - و نعمتهای
خراداں و انزاں باشد - و کدخدایاں باشند - که هر یک پنجاه هزار
من روغن زیتون در چاهها و حوضها پُر کنند - و از آتجا باطراف
عالم برند *

بیٔ المقدس شهرینت بر سر کوپے بناده - و آب نینت
نگر از باران - و برونساقتها چشمهای آب است - انا بشهرینت -

و گزرو شهر باروے حصین است۔ از سنگ و گچ۔ و دروازے
 آفرین۔ و نزدیک شهر بیچ درخت نیست۔ چہ شهر بر سر سنگ
 بنیادہ است۔ و شہرے بزرگ است۔ کہ آن وقت کہ بدیم بنیت
 بازار مزد دروے بودند۔ و بازار بے نیکو۔ و پناہے عالی۔ و ہمہ زمین
 شہر بتختہ سنگما فرش انداختہ۔ و ہر کجا کوہ بودہ است۔ بلندی بڑیہ
 اند و ہموار کردہ۔ چنانکہ چوں باران بار۔ ہمہ زمین پاکیزہ شستہ
 شود۔ و در آن شہر صنایع بسیار اند۔

بیت المقدس را بیمارستانے نیک است۔ و وقف بسیار دارد و
 خلق بسیار را دارد و شہرت درہند۔ و طیبیاں باشد۔ کہ از وقف
 رسوم ستانند۔

مسجد آویہ بر کنار شہر است از جانب مشرق۔ چنانکہ
 باروے مشرقی شہر باروے جامع است۔ و جانب مشرق آن
 دوازہ عظیم نوزف ہچو خندق است کہ آن را جہم خوانند۔ و
 چوں از سوے بیرون مسجد آن دیوار را کہ باوادی است۔ بنگرند۔
 صد ایش باشد بسنگماے عظیم بر آوردہ چنانکہ گل و گچ در میان
 نیست۔ و اندرون مسجد ہمہ سر دیوار ناراست است۔ و از براسے
 سنگ صخرہ کہ آتجا بودہ است۔ مسجد بنا بنیادہ اند۔ و بر میان
 سنگ صخرہ دو گانے بنیادہ است۔ کہ میان ساحت جامع است۔
 و صحن آن دو گان ہموار و نیکو بسنگ رحام۔ و دیوار ہانش بچھنیں۔

در زمانه آن باز زیر گرفته - و چهار سوای آن به تخته سنگهای
 رخام همچو خطیره کرده - و این فوکل پنهان است - که جز بدان
 راه ناکه به سمت آن ساخته است - هیچ جای دیگر بر آنجا نشوای
 شد - و چون بر فوکل روند - بر بام مسجد مشرف باشند - و بر
 صخره قبیله ساخته اند - که اگر از فرشتگی پشگری - آن تخته چوں سر
 کوپه پیدا شود - و بام و سقف این خانه بجات پوشیده است -
 و صخره مقدار بالای مزده از زمین برتر است - و خطیره از
 رخام بر گزرد او کرده اند - تا دست بر او رسد +

زمین مسجد قدس شگ است - و در زمانه باز زیر گرفته - و مسجد
 شریف شهر در بازار است که چوں از بازار به مسجد روند - روی
 به مشرق باشد - درگاه عظیم نیکو مقدار سی گز ارتفاع در مینت
 گز عرض اتمام داده - بر آورده اند دو جناح باز بریده - درگاه و روی
 جناح و ایوان درگاه منقش کرده - همه به مینایه ملون - که در گنج
 در نشانده اند بر نقشه که خواسته اند - چنانکه چشم از دیدن آن
 خیره ماند - در کتابت همچوین به نقش مینا بر آن درگاه ساخته - و
 لقب سلطان مصر بر آنجا نوشته - که چوں آفتاب بر آنجا افتد -
 شعاع آن چنان باشد - که عقل در آن متعجب شود - و گنبد
 بس بزرگ بر سر این درگاه ساخته از سنگ نهندم - و دو در
 بتکلف ساخته - روی در ما به پنج درستی که گوئی از طلاست زر کوفت -

و قشرباے ریشار در آن کزده - هر یک پانزده گز بالا - و هشت گز
پنجاه این در را باب داؤد علیہ السلام گویند *

چوں ازین در در روند - بر دشت راست دو رواق است
بزرگ - و بر دشت چپ که آن شمال است - رواقی دراز کشیده
است - و از جانب شمال دو در دیگر است در پهلوی یک دیگر
و این در را باب الانباط گویند *

و چوں ازین در بگذری - هم بر پنهانی مسجد که سوی مشرق
می رود - باز در گلبه عظیم بزرگ است - و سر در پهلوی با هم
بر آنجا است همان مقدار که باب الانباط است - و هم را با همین
و در سبج تکلفات کزده - چنانکه از آن نیکوتر کم باشد - و این در را
باب الانواب گویند از آن سبب که مواضع دیگر در آن جنت جنت
است - مگر این سه در است *

و در میان دو درگاه که بر جانب شمال است - در رواق قبه
است مستوفیای مرتفع برداشته و بقندیل و مشرفها پیار است - و
آن را قبه یعقوب علیہ السلام گویند - و آن جای نماز او
بوده است *

بر پنهانی مسجد رواقیست - و بر آن دیوار در پشت بیرون
آن در دو در بزرگ صوفیان است - و آنجا جای نماز و محو آنهاست

نه چراغانها - آن جای آدینتین درویشان بطریق ریاضت *

نیکی ساخته و خلق از منصوبه همیشه آنجا محاور باشند و نماز بهما سجا
کنند - الا روزه آید به مسجد در آیند - که آواز تکبیر ایشان برسد *
بر مژگن شما کجی مسجد رواقی نیکی است - و قبیله بزرگ نیکی - که
بر آن نوشته است - هَذَا مِحْرَابٌ ذَكَرِيَّا النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

و گویند - او این جای نماز کرده پیوسته *

و بر دیوار مشرقی در میان جایی مسجد در گاه عظیم بتکلف
ساخته اند از شگاب منجم - و نقاشی و نقاری کرده - و در نیکی
بر آن درگاه بناده - در درگاه تکلف بسیار کرده از آهن و برنج
درشتی - و حلقها و میخها بر آن زده - و گویند این درگاه را میمان
علیه السلام ساخته است از بر پدرش *

و چون به درگاه در روند روزه شرف مشرق - از آن دو
در آنچه بر دست راست است یکی را باب الرحمة گویند و دیگر را
باب التوبه که آنجا قبری داؤد علیه السلام قبیل اُتقاده - مزوم بسیار
آنجا روند و نماز کنند و تقرب جویند بخدای تبارک و تعالی - و
من که ناصرم - در آن مقام نماز کردم - و از خدای سبحان و تعالی
توفیق طاعت و تبرا از معصیت طلبیدم - خدای سبحان تعالی
همه بندگان را توفیق آنچه رضای او در آن است مدوزی کند -

و از معصیت توبه داد و حرمت محمد و آل الطاهرین *

بر دیوار شرقی بگونه جنوبی مسجدیست سرداب - که به

درجہ عالی بسیار فرو باید شدن - و آن بیست گز در پانزده گز باشد - و
 سقف سنگین بر ستونهای رُخام - و ہند عیسیٰ علیہ السلام آسجا
 بناہد است و آن ہند سنگین است و بزرگ چنانکہ مردم در آسجا
 نماز کنند - و سن در آسجا نماز کردم - و آن را در زمین سخت کزدہ اند -
 چنانکہ نہ چُند - و ہند دریں مسجد بجای محراب بناہد اند - و محراب
 مزیم علیہا السلام در این مسجد است بر جانب مشرق - و محراب
 دیگر از آن زکریا علیہ السلام دریں جا است - و آیات قرآن کہ در
 حق زکریا علیہ السلام و مزیم علیہا السلام آمدہ است - نیز بر آن
 محرابہا نوشتہ اند - و گویند - مولد عیسیٰ علیہ السلام دریں مسجد بودہ -
 شے ازیں ستونہا نشان دو انگشت دارد کہ گوئی کسے ہو انگشت
 آن را گرفتہ است - و این مسجد معروف است ہند عیسیٰ علیہ
 السلام - و چندینہای بسیار برنجیں و نقرگین آویختہ - چنانکہ ہمہ
 شبہا سوزد .

و چون از در این مسجد بگذری ہم بر دیوار شرقی - چوں
 بگوشہ مسجد بزرگ رسد - مسجدے دیگر است عظیم نیکو دو بارہ
 بزرگ تر از مسجد ہند عیسیٰ علیہ السلام - و آن را مسجد الاقصیٰ
 گویند - کہ خداے عز و جل مُصطفیٰ را صلے اللہ علیہ وسلم شب
 معراج از مکہ آسجا آورد از آسجا باسماں شد و آسجا عمارتے بہ تکلف
 کزدہ اند - و فرشتہای پاکیزہ افکندہ .

و چوں بد دیوار جنوبی باز گردند - از آن گوشه مقدار دو بیت گز
پوشش نیست - ساحت است - و مقصود بر وسط دیوار جنوبی
بسیار بزرگ است - چنانکه شانزده ستون در آنجا است - و قبه نیز
عظیم بزرگ منقش بهینا - در دیوار مقصود که با جانب ساحت است -
پانزده درگاه است - و در آنجا بتکلف بر آنجا نهاده - و از جمله
آن در آنجا یکی بر سطحی بیش از حد بتکلف و نیکوئی ساخته اند - چنانکه
گوئی نرین است بهیم سوخته نقش کرده و نام مائون خلیفه در آنجا
است - گویند مائون از بغداد فرستاده است *

اندرون پوشش حوض در زمین است - تا چوں باران آید -
آب در آنجا رود - و بر دیوار جنوبی در آنجا است و آنجا متوصفا
است - و آب - که اگر کسی محتاج وضو شود - در آنجا رود و تنجید
وضو کند - و همه پشت باها بازیر اندوده باشد - و در زمین مسجد
حوضها و آبگیرها بسیار است در زمین بریده - چه مسجد بیکبار بر
سنگ است - چنانکه هر چند باران بارد - هیچ آب تلف
نشود - همه در آبگیرها رود و مردم بر میدارند - و نادواتها از انزیر
ساخته - که آب بدان فرود آید - و حوضهای سنگین در زیر
نادواتها نهاده *

بیرون مسجد به نسبت مواضع هر گجا نشیب است -
دیوار مسجد بلند تر است - و هر گجا فراز است - دیوار کوه تر

است - پس بدان مواضع که شهر و محله در نشیب است -
 مسجد را در آن همچو نقب بریده اند و بساحت مسجد بیرون آمده
 و از آن دروازه یکی را باب النبی علیه الف مرة سلام بگویند - و
 این در از جانب قبله یعنی جنوب است - و پیغمبر ما علیه الصلاة
 و السلام در شب معراج از آن راهگذر در مسجد آمد -
 پس از زیارت بیت المقدس چهار شنبه عرّه ذی فکد
 زیارت ابراهیم خلیل الرحمن علیه السلام و الصلاة عزم کردم -
 و از بیت المقدس تا آنجا که مشد است شش فرسنگ است -
 در راه سوئے جنوب می رود - و بر راه دیهائے دزغ و باغ بسیار
 است - و درختان بے آب از انگور و انجیر و زیتون و سماق
 خوردن نهایت ندارد - و بیک فرسنگی شهر بیت المقدس تزیینات
 را جابئ است که آن را عظیم بزرگ میدانند - و همیشه قوس
 بدانجا مجاور باشند - و از نازان بسیار رسد - و آن را بیت اللهم
 گویند - و تزیینات آنجا قویان کنند - و از روم آنجا بسیار آید
 و من آن روز که از شهر پیامدم - شب آنجا بودم -
 مشد ابراهیم صلوات الله علیه را اهل شام و بیت المقدس
 خلیل گویند و نام ده که سلطان و پری مشد با بسیار ده لیس
 دیگر وقف است - نگویند - مشد بر کنار ده است از سوئے جنوب -
 و آن چهار دیواری است از سنگ تراشیده ساخته و محراب و

مقصوره کرده - و در مقصوره در آنجا بنام نیکو ساخته - دو گور بنامه که بنامهای تراشیده
به بالاب - مردی بر آورده اند - آنکه بر دشت راست است - قبر
اشحق بن ابراهیم علیهما السلام است - و دیگر از آن زن است
علیها السلام - و در این مشهد زمین و دیوار ۱۰ بفرشتمای قیومی و
حصیرای مغربی آراشته - چنانکه از دیبا نیکو تر بود - سلالی نمازی
حصیر دیدم آنجا - که گفتند از مضر به سوی دینار زب مغربی خریدند -
که اگر آن مقدار دیبا بودی - در آن باها نیز زیدے *

چون از مقصوره بیرون روند - بمیان ساحت مشهد دو خانه
است - آنچه بر دشت راست است - اندر آن قبر ابراهیم خلیل
صلوات الله علیه است - و آن خانه بزرگ است - و در اندر آن
آن خانه دیگر است - که گزرد او بر نشوای گشت - و چار دریچه
دارد - که نازاں گزرد خانه می بگرد - و از دریچه قبر را می بینند -
که از شک بمقدار سه گز بر آورده اند و قبرها و چراغدانهای
تقریباً بسیار آویخته - و آن خانه دیگر که بر دشت چپ است -
اندر آن گور ساره است - که زن ابراهیم علیهما السلام بود - و
سیان هر دو خانه رنگداری که در هر دو خانه در آن است چون
دینارے - و آنجا نیز بناویل و مسرتهای بسیار آویخته - و چون
ازین هر دو خانه بگذرند - دو گور خانه دیگر است نزدیک هم - بر
دشت راست قبر یعقوب پیغمبر است - علیهما السلام - و از دشت

چپ گور خانہ زین یعقوب است۔ و بعد از آن خانہ بنت کہ
 ضیافت خانہ نامہ ابراہیم صلوات اللہ علیہ بودہ است *
 و ازین چار دیوار بیرون ریشیے است۔ و در آنجا گور خانہ
 ایف بن یعقوب علیہ السلام است۔ گنبد سے نیکو ساخته اند۔ و
 بر آن جانب کہ صحرا است۔ میان گنبد یوسف علیہ السلام و این
 شہدہ مقبرہ عظیم کردہ اند۔ و از پیارے جا مژدہ را بدان جا
 آردہ اند و دفن کردہ *

و بر بام مقصودہ کہ در مشد است۔ حجرہ یا ساخته اند بہمان
 را کہ آنجا رسد۔ و آن را اوقات بسیار باشد از دیہات و مستغلات
 نہ بیت المقدس۔ و آنجا اغلب جو باشد۔ و گندم اندک باشد۔ و
 زیتون بسیار باشد۔ و بہمان و مسافراں و زائران را نان و زیتون
 دہند۔ آنجا مدارا بسیار است کہ بہ اشتر و گاد ہم روز آرد کنند۔ و
 کبیرگان باشند کہ ہم روز نان پزند۔ و نانہای ایشان ہر یکے
 یک من باشد۔ ہر کہ آنجا رسد۔ او را ہر روز یک گزودہ نان
 و کاسر عدس بریت پختہ دہند۔ و بریز نیز دہند۔ و این عادت
 از روزگار خلیل الرحمن علیہ السلام تا این ساعت بر قاعدہ مانوہ
 و روزے باشد کہ پانصد کس آنجا برسند۔ و ہمہ را این ضیافت باشد۔
 بعد از زیارت این مشد بہ بیت المقدس آدم۔ و از

لہ وہ جاؤاد جس سے آمد ہوتے ہیں۔ نراس *

بیت المقدس پیاده با جمعی که عزم سفر حجاز داشتند - بر نیزه‌های لاج
برفتم - دو روز بماند بایستادم - و براه شام باز گشته پنجم محرم چهار صد
و سی و دو بقدر رسیدیم - شرح مکّه و حج را این جا ذکر نکند - تا
بج آخرین بشرح بگویم *

تزیینات را به بیت المقدس کلیسای است که آن را
بیت القیامه گویند - و آن را عظیم بزرگ دارند - و هر سال از روم
خاق بسیار آن جا آید زیارت - این کلیسای جایی وسیع است -
چنانکه هشت هزار آدمی در آن جا باشد - همه تکلیف بسیار ساخته از طعام
زنگین و نقاشی و تصویر - و کلیسای را از اندرون پیرانه‌های رومی پرانته
مصور کرده - و بسیار از طلا بر آنجا بکار برده - و موصوعی است
بدو قسم که بر صفت بهشت و دوزخ ساخته اند - یک نیمه از آن
و نصف بهشتیان و بهشت است - و یک نیمه از آن صورت
دوزخیان و دوزخ و آنچه بدان ماند - و آن جایی است که همانا
در جهان چنان جایی دیگر نباشد - و در این کلیسای قیاسا و
را بهای انجیل خوانند - و نماز کنند - و شب و روز عبادت مشغول
باشند - پس از بیت المقدس عزم کردم که در دزیا نشینم و بر صفر
روم - و باز از آنجا بماند روم - باد مغکوس بود - بدزیا متعذر بود رفتن -
براه خشک برفتم *

انتخاب از بوستان

حمد

حکیم سخن بر زبان آفرین
کینم خطا بخش و پونش پذیر
بزرگوار او بر زمین نیاز
نه عذر آوارا را براند بجور
چو باز آمدی ماجرا در نوشت
پدر بیگماں خشم گیرد نسه
بفرسنگ بگریزو از وے رفیق
شود شاه لشکر کش از وے بری
بعضیاں در رزق بر کس نه بت
چه دشمن بریں جوان بیجا چه دوست
که از دست قهرش اماں یافتے
غنی ملکش از طاعت جن و انس
نبی آدم و مرغ و مور و گس
که داراے خلق است و داراے راز

بنام هماندار جان آفرین
خداوند بخشندہ و شکیب
سر پادشاهان گردن فراز
نه گردن کشان را بگیرد بقور
وگر خشم گیرد بگردان زشت
اگر با پدر جنگ جوید کسے
وگر بر رفیقاں نباشد شفیق
وگر تزکی خدمت کند لشکری
ولیکن خداوند بالا و پست
اویم زمین بفره عام اوست
اگر بر جنا پیشه بشناخته
بری ذاتش از مہمت خستد و جنس
پرستار امرش همه چیز و کس
لطیف کرم گستر و کار ساز

مراد را رسد کبریا و سنی
 یکے را بسر بر نهد تاج بخت
 گلاہ سعادت یکے بر سرش
 پس پزده ویند علمای بد
 بزرگاہ کُطف و بزرگوش بر
 فرو ماندگان را بر خمت قریب
 بر احوال نابوده علمش بصیر
 بقدرت نامتدار بالا و شیب
 نمیا کن روزی مار و مور
 باورش وجود از عدم نقش بست
 نه اذراک در کُتبه دانش رسد
 دریں بحر جز مزو راعی زفت
 کسانے که زین راه برگشته اند
 خلاف بیبیر کسے راه گزید
 سپندار سعدی که راه صفا

که کُتس قدیم است و دانش فنی
 یکے را بخاک اندر آرد ز تخت
 کلیم شقاوت یکے در برش
 مہو پزده پوشد بالاسے خود
 بزرگان بنادہ بزرگی ز سر
 تضرع کنان را بدعت مجیب
 باسراہ نا کُتفہ کُتس شیر
 خداوند دیوان روز حسیب
 دگر چند بیدت و پائید و زور
 کہ داند جز او کردن ازینت هست
 ز فکر ت بغور صفاتش رسد
 گم آں شد کہ ذنبال داعی زفت
 بر رفتند و پنیار سہ گشته اند
 کہ ہرزہ بمنزل سخا ہر سید
 توان رفت جز بر پے شصطفی

نعت

علیک السلام اے نبی الہی
 زبیں بوس تقدیر تو چیزیل کرد
 تو مخلوق و آدم ہنوز آب و گل

چہ نعت پشیدہ گویم ترا
 خدایت ثنا کُتف و تبجیل کرد
 بند آسمان پیش قدرت نخل

<p>دگر هر چه موجود شد فزح تخت که والا تری ز آنچه من گویت شای تو طه ویس بس است بر اصحاب و بر پیروان تو باد</p>	<p>تو اضل موجود آمدی از تخت ندانم کد این سخن گویت ترا عزا اولاک تنگیس بس است دژود ملک بر روان تو باد</p>
--	---

باب اول در عدل و رای و تدبیر همالذای

حکایت

<p>که پیش آدم بر پلنگ سوار که تزییدم پای رفتن به بست که سفی مدار آنچه دیدی شکفت که گردن نه پیچد ز حکم تو هیچ خدایش نگهبان و یاد بود که در دست دشمن گذارد ترا پنه گام و کاسه که خواهی پیاب</p>	<p>یکه دیدم از عرصه رود یار چنان بهل زان حال بر من نشست تیشم کسان دست بر لب گرفت تو هم گردن از حکم داور پیچ چه شسرو بفرمان داور بود محال است چو دست دارد ترا ره این است رو از طریقت متاب</p>
---	--

پند دادن کسری همرمز را

<p>بزمز چنین گفت فرشیروان نه در بند آسایش خویش باش شبان خفته و گزگ در گوشند که شاه از رعیت بود تا خدار</p>	<p>شنیدم که در وقت نزع ردها که خاطر نگهدار دزویش باش نباید بنزدیک دانا پشد پرو پاس دزویش محتاج دار</p>
---	---

دعوت آسے پسر باشد از بیخ سخت
 وگر بیگنی سے کنی بیخ خویش
 ره پازسایاں اُمید است و بیم
 کہ ترمسد کہ و ملکش آید گزند
 در آں کشور آلودگی بوسے نیست
 وگر یک سواری سر خویش گیر
 کہ دلتنگ بینی رعیت ز شاه
 از آں کو ترمسد ز داور پندرس
 کہ دارد دل اہل کشور خراب
 بجزگان رشد این سخن را بفر
 کہ مرسلنت را پناہند و پشت
 کہ مژدور خوشدل کند کار پیش
 کرد نیکوئی دیدہ باشی سے

رعیت چو رنج است و سلطان دعت
 کن تا توانی دل خلق ریش
 اگر جادو بایت مستقیم
 گزند کسافش نیاید پسند
 وگر در سرشت سے این خوسے نیست
 اگر پایے بندی رضا پیش گیر
 فراخی در آں مزد و کشور خواه
 ز مستکبران دلاور پندرس
 وگر کشور آباد بیند بخواب
 خرابی و بد نامی آید ز جور
 رعیت نشاید بہ بیدار گشت
 مراعات دہتاں کن از بہر خویش
 مروت نباشد بدی با کسے

پند دادن خسرو بشیرویہ را

در آدم کہ چشم ز دیدن سخت
 نظر در صلاح رعیت کنی
 کہ مزدوم ز دست نہ بچیند پس
 کند نام زشتش بہ گیتی سم
 کند آنگہ پنداد بنیاد بد

نتہیم کہ خسرو بشیرویہ گفت
 بر آں باش تا ہرچہ ریت کنی
 بیچ آسے پسر گزن از عقل دل
 گریزد رعیت ز بیداد گر
 بسے بر نیاید کہ بنیاد خود

خرابی کند مزد شمشیر زن
 چراغی که بجوه زلزل بر فروخت
 از آن بهره ورتر در آفاق کجاست
 پوزیت رسد زین جهان عوینش
 بد و نیک مزدوم چو می بگذرند
 خدا ترس را بر رعیت گمار
 به اندیش گشت آن و محتوای خلق
 ریاست بدست کسانی خطاست
 بگو کار بزور نه بیندیدی
 مکافات موشمن بمالش مکن
 مکن صبر بر عامل ظلم دوست
 سرگزگ باید هم اول برید

نچندانکه دود دل پیر زن
 سے دیدہ باشی کہ شہرے بدوخت
 کہ در ملک رانی باضاف زیست
 ترجمہ فرستند بر تڑمیش
 ہماں پہ کہ نامت بہ نیکی برند
 کہ ہمار ملک است پڑہیزگار
 کہ نفع تو جوید در آزار خلق
 کہ از دست شان دشما بر خداست
 چہ بد پزوری خصم جان خودی
 کہ بخش بر آزدہ باید ز بن
 کہ از فرہی بایدش کند پوست
 نہ چون گوشتند این مزدوم درید

حکایت

چہ خوش گفت بازارگان اسیر
 چہ مزدانگی آید از رہزنان
 شمشہ کہ بازارگان را سخت
 کے آسجا دگر ہوشمنداں روند
 اگر بایدت نام نیک و قبول
 بزرگان مسافر بجاں پزورند

چہ گزوش گرفتند دوزداں بہ تیر
 چہ مزدان لشکر چہ خیل زمان
 در خیر بر شہر و لشکر بہ بست
 چہ آوازہ رشہ بد بشنوند
 بگو دار بازارگان و رسول
 کہ نام بگو شان بعالم برند

تبه گردد آن منگت عقرب
نکو دار ضیف و مسافر عزیز
ز بیگانه پرنهیز کردن نکوست
قدیمان خود را بیغزایه قدر
چو خدمت گزارت گردد آهن
گرا و اهرم دست خدمت به بست

کزو خاطر آزرده آید غریب
وز آسیب شال بر حد باش نیز
که دشمن توان بود در زین دهرت
که هرگز نیاید ز پروده گذر
حق سالیانش فراموش مکن
ترا بر کرم همچنان دست هست

حکایت

شنیدیم که شاپور دم در کشید
چو شد حالش از بیزای تباہ
که اے شاه آفاق گشته بعدل
چو بذل تو کردم جوی تویش
غریبه که پیر فتنه باشد سرش
تو گر خشم بر وے زگیری روانست
وگر پاری باشدش زاد بوم
هم آنجا امانش بده تا بچاشت
که گویند بر گشته باد آل زین
علی گر دبی مزو ششم شناس
چو مفلس رفو بزد گردن بدوش
چو مشرف دو دست از امانت بداشت

چو خسرو بر پیش قلم در کشید
بخت این حکایت بنزدیک شاه
اگر من نماندم تو مانی بفضل
بنگام پیری مرا هم ز پیش
میا زار و بیرون کن از کشورش
که نوی بدش دشمنی در قفاست
بصغاش مفرست و سقلاب و روم
نشاید بلا بر درگس کجاست
کزو مردم آیند بیرون چنین
که مفلس ندارد سلطان پراس
ازو بر نیاید در جگر خردش
بباید برو ناظرے بر کجاست

در او نیز در ساخت با خاطرش
خدا ترس باید امانت گزار
ایس باید از داور اندیشه تاک
بیشان و بشار و فارغ نشین
در هجرت بریرین و هم قلم
چه دانی که همدست گردند و بار
چو دزدان ز بیم پاک دارند و بیم
یکه را که مغرور کزوی ز چاه
بر آوردن کام امیدوار
نویسنده را اگر ستون عمل
بفرمایند بر شو دادگر
گش میزند تا شود دزدانک
چو زمی کنی خشم گردد دلیر
دوستی و زمی بهم در به است
جائز و خوش خلق و بخشنده باش
ناید کس در جهاں کو بماند
نمزد آنکه ماند پس از وے بجای
هر آن کو نماند از پیش یادگار
وگر رفت و آثار خیرش نماند

در شرف عمل بر کن و ناظرش
ایس کن تو ترسد از پیش ملا
نه از رفح دیوان و زغر و پلاک
که از صدیکه را نه بینی ایس
نباید فرستاد یک جا بهم
یکه دزد باشد یکه پرده دار
رود در میان کاروانی سلیم
چو چندے بر آید به بخشش گناه
از قید بندی شکستن هزار
نیفتند تیزو طناب اهل
پدر وار خشم آورد بر پسر
گسه می کند آتش از دیده پاک
وگر خشم گیری شوند از تو سیر
چو رگ زن که جراح و مزه نه است
چو حق بر تو باشد تو بر خلق باش
مگر آن کزو نام نیکو بماند
پل و مسجد و چاه و همتا سراسے
درخت و جودش نیاورد بار
تساید پس مرگش انچه خواند

چو خوابی که نامت بود در جهان
 بهین نقش بر خواس پس از عهد خویش
 بهین کام ناز و طرب داشتند
 یکے نام نیکو پر ببرد از جهان
 به سنج بر صا مشو اندازے کس
 گنہگار را عذر رتیاں پنہ
 گر آید گنہگارے اندر پناه
 چو بارے بگفتی و نشنید پند
 و گر پند و بندش نیاید بکار
 چو خشم آیدت بر گناه کسے
 کہ سهل است نقل بر خشاں شکست
 صوابت پیش از گشتش بند کرد

مکن نام نیک بزرگان بنام
 که دیدی تو از عهد شان پیش
 به آرز بر رفتند و بگذاشتند
 یکے رسم بد مانند ازو جاوداں
 و گر گفتم آید بغورش بر سر
 چو ز زینهار خواهد تو ز زینهار ده
 نہ شرط است گشتن باول گناه
 پدہ گوشتالش بزندان و بند
 درخت خبیث است بنیش برآر
 تا تل گنش در عقوبت بے
 شکستہ نشاید و گر بارہ بست
 کہ نواں سر گشته پیوند کرد

گفتار اندر بختایش بر ضعیفان

ایے حکم شمع آب خوردن خطاست
 که اشع فتوے دهد بر هلاک
 و گر دانی اندر تبارش کاس
 گنہ بود مزو دستکاره را
 تن زور مند است و لشکر گراں
 که وے بر جھارے گزند بلند

و گر نول بنوشے بریزی رواست
 الا تا نداری ز گشتنش پاک
 بر ایساں بختاے و راحت دماں
 چه ناداں زن و طفل بیچاره را
 و بیک در اقلیم دشمن مراں
 رسد کوشور بے گنہ را گزند

نظر کن در احوال زندانیان
 چه بازارگان در دیارت بزمرد
 کز آن پس که بر کس بگریزند زار
 که مشکین در اقلیم غربت بزمرد
 پینیش ز آن طغفک بے پرد
 با نام نیکو پشچاره سال
 پسندیده کاران جاوید نام
 بر آفاق گر سر بسر پادشاهت
 بزمرد از تنبیدی آزاد مزد

که ممکن بود بے گنه در میان
 بمالش خجانت بود دست بزمرد
 بهم باز گویند خویش و تبار
 متاع کزو ماند ظالم بزمرد
 وز آه دل دلو بندش حذر
 که یک نام زشتش کند پانمال
 تظاول نکروند بر مال عام
 چه مال از توانگر ستاند گدانت
 ز پهلوی مشکین شکم پر نه کزد

حکایت در معنی شفقت بر رعیت

شنیدیم که فرمانده دادگر
 یکے گفتش آے خسرو نیک روز
 بیگفت این قدر بشرد آرایش است
 نه از بهر آن مے ستانم خراج
 اگر چوں زناں حله بر تن کنم
 مرا هم ز صد گونه آرد هواست
 خزان پر از بهر لشکر بود
 سپاهی که خوشدل باشد ز شاه
 چه دشمن خرد روشانی برد

قا داشته هر دو آستر
 قباے ز دیباے چینی بدوز
 وزین بگذری زیب و آرایش است
 که زینت کنم بر خود و تحت و تاج
 بمردی کجا دفع دشمن کنم
 ولیکن خزینہ نہ تنها مراست
 نه از بهر آیین و زیور بود
 ندارد حدود ولایت نگاه
 ملک باج ده یک چرا میخورد

مخالفت خروش بزرگ و سلطان خراج
 مرآت نباشد بر افتاده زور
 رعیت درخت است اگر پروری
 به بیرحمی از بیج و بارش کمن
 کسان بر خوردند از جوانی و سخت
 اگر زیر دست در آید ز پایه
 چو شاید گرفتن بنز می دیار
 بمزدی که ملک سراسر زمین

چه اقبال بینی در آل تخت و تلج
 بر مرغ دود دان از پیش مور
 یکام دل دستان بر خوری
 که نادان کند حیث بر خویشتن
 که بر زیر دستان بگیرند سخت
 خدر کن ز نالیدنش بر خدای
 به پیکار خوں از ماسه مبار
 بیزرد که نخونه چکد بر زمین

حکایت در معنی شفقت ملوک پیشین بر مسکینان

یکی از بزرگان اهل تمیز
 که بودش مکیه بر انگشتری
 شب گفתי آن حرم گیتی فردز
 تقصا را در آمد یک خشک سال
 چو در مزدوم آرام و قوت ندید
 چو بیند کس زهر در کام خلق
 بفرمود بفرود خندش بر بیم
 بیگ هفت نقدش بتالاج داد
 افتادند بر وے ملامت گمان
 بشنیدیم که میگفتند و باران دمع

حکایت کند ز ابن عبد العزیز
 فرد مانده در بقیعتش جوهری
 درے بود در روشانی چو روز
 که شد بدر بسپای مزدوم پمال
 خود آسوده بودن مرآت ندید
 کیش بگذرد آب نوشین بخلق
 که رحم آمدش بر غریب و یتیم
 بدویش و مسکین و محتاج داد
 که دیگر بدستت نباید چنان
 بعارض فرد میدیدش چو شمع

کہ زشت است پیرایہ بر شتریار
 سید انگشتی بے نیکیں
 حاکم آنکہ آسایش درد و زن
 نکروند رغبت ہمنہ پروراں
 اگر خوش بخشد ملک بر سریر
 وگر زندہ دارد شب دیر باز

دل شتری از نا توانی فگار
 نشاید دل خلق اندوہگین
 گزیند بر آسایش خویشتم
 بشادے خویش از غم دیگران
 نہ پندارم آسودہ خُشید فقیر
 بخُشید مردم آرام و ناز

حکایت اناپک مرحوم تٹکھ بن زنگی رحمۃ اللہ علیہ

در اخبار شامان پیشینہ ہشت
 بدورانش از کس نیازد کس
 چہیں گفت بکہہ بصاحب دلے
 چو مے پگذرد ملک و جاہ و سریر
 بخوام بہ کُنج عبادت نشست
 چو بشنید دانایے روشن نفس
 طریقت بجز خدمت خلق نیست
 تو بر تخت سلطانی خویش باش
 بصدق و ارادت بیباں بستہ دار
 قدم باید اندر طریقت نہ دم
 بزرگاں کہ نقد صفا داشتند

کہ چوں تٹکھ بر تخت زنگی نشست
 سبق بُرد گر خود ماہیں بود و بس
 کہ عزم بسر رفت بیجاصلے
 نہزد از جہاں دولت الا فقیر
 کہ در باہم این پشچر و زے کہ ہست
 بہ شندی بر آشفت کاے تٹکھ بس
 بہ تسبیح و سجادہ و دلن نیست
 باخلاق پاکیزہ دز ویش باش
 ز طامات و دعوے زباں بستہ دار
 کہ اصلے ندارد دم بے خدم
 چہیں خرقہ زبیر قبا داشتند

حکایت

شنیدم که بگریخت سلطان اودم
 که پایایم از دست دشمن نماند
 بے جند کردم که فرزند من
 گنوں دشمن بد گنر دست یافت
 چه تدبیر سازم چه درماں کنم
 بر آشفست دانا که این گزید چیت
 ولایت چه باشد غم خویش خور
 ترا این قدر تا زمانی بس است
 اگر بوشمند است و گر بے خود
 مشقت نیز زود جہاں داشتن
 بدیں پنجره اقامت نماز
 کرا دانی از خسروان عجم
 که بر تخت و تماش نیامد زوال
 کرا جاوداں مانند امید نیست
 کرا بیم وزر ماند و گنج و مال
 وز آل پس که خیرے مانند رواں
 بزرگے کزو نام نیکو پماند
 الاتا درخت کرم پروری

بر نیک مژده ز اہل سحر
 جز این قلند و فتر با من نماند
 پس از من شود سرور اجمن
 سر دست مزدی و جند یافت
 کہ از غم بفرسود جان و تنم
 بریں عقل و ہمت پباید گریست
 کہ از عمر بہتر شد و بیشتر
 چو رفتی جہاں جاے دیگر کس است
 عجم او مخور کو عجم خود خورد
 گرفتن بشمشیر و پلداشن
 بانڈیشہ تدبیر رفتن بساز
 نہ عہد فریون و ضحاک و جم
 مانند بجز ملک ایزد نعال
 کہ گیتی ہیں جاے جاوید نیست
 پس از کسے چھندے شود پایال
 دامد رسد رختیش بر رواں
 تو اس گفت با اہل دل کو پماند
 کہ بیشک بر کافرانی خوری

منازل بمقدار احسان دہند
 بزرگاہ حق منزلت بیشتر
 نیاید ہے مُزِد نا کردہ کار
 تُوَر چُنیں گزوم نانی نہ بست
 کہ سُستی بُود نَحْم نا کاشتن

کرم کُن کہ فزدا چو دیواں نند
 یکے را بغیش قدم بیشتر
 یکے باز پس خائِن و شرمسار
 بہل تا بدنماں گند پُشت دست
 ندانی گر غلہ بزرداشتن

گفتار در زگاہ داشتن خاطر و زویشاں

کہ بر یک منظمے نماذ جہاں
 کہ گردشت یابد بر آید بیچ
 کہ عاجز شوی گر در آئی ز پاپے
 خزینہ تھی پہ کہ مزوم بہ بیچ
 کہ افتد کہ در پایش اُفتی بیسے
 کہ رُونے تُو انا تر از دے شوی
 کہ بازوے بہمت پہ از دست زور
 کہ دندان ظالم بخوابند کند
 چہ داند شپ پاشاں چوں گزشت
 نسوزد دلش بر خرنُشت ریش
 چو اُفتادہ بیسی چرا ایستی
 کہ سُستی بُود زیں سخن در گذشت

رہا زور مندی مکن بر کہاں
 سر پنجہ تا تو اں بر پیچ
 بر گفتت پاپے مزوم ز جاے
 دل دوستان جمع بہتر کہ گنج
 مینداز در پاپے کار کسے
 تحلل کُن آے نا اُساں از قوی
 بہمت بر آر از ستیزندہ شور
 لب نَشکِ مظلوم را گو بخند
 با ننگِ مُہل خواجہ بیدار گشت
 خورد کاندانی غم بار خویش
 گر رقم کز اُفتادگان نیستی
 بریت بگویم یکے سر گذشت

حکایت

کہ یاراں فراموش کردند عشق
 کہ لب تر نکردند زرع و نخیل
 مانند آب جز آب چشمِ بزم
 اگر بر شدے دودے از روزے
 قوی بازواں سست و درمانہ سخت
 بلخ بوستاں خورد و مردم بلخ
 ازو مانده بر اُسٹواں پوستے
 خداوند جاہ و نر و مال بود
 چه درماندگی پشت آمد یگوسے
 چو دانی و پرسی سوات خطاست
 مشقت بحد نہایت رسید
 نہ بر میرود دود فریاد خواں
 کشد زہر جائے کہ تزیاک نیست
 تراہت بطراز طُوناں چه باک
 رنگ کردن عالم اندر سفیہ
 نیاساید و دوستانش غریق
 غم بیتویاں دلم خستہ کرد
 نہ بر عضو مردم نہ بر عضو خویش

چنان قحط سالے شد اندر دشت
 چنان آسماں بر زمین شد بخیل
 بخوشید سر چشمہای قدیم
 نبودے بجز آہ بیوہ زنے
 چو دوزیش یے بزرگ دیدم درخت
 نہ بر کوہ بنبری نہ در بلخ شیخ
 در آں حال پیش آدم دوستے
 شکفت آدم کو قوی حال بود
 بدو گفتم آے یار فرخندہ نوے
 بخندید بر من کہ عقلت کجاست
 نہ رہتی کہ سختی بغایت رسید
 نہ باراں ہے آید از آسماں
 بدو گفتم آخر ترا باک نیست
 گر از نیستی دیگرے شد ہلاک
 رنگ کرد رنجیدہ در من فقیہ
 کہ درد ازچہ بر ساجل ہنت اے رفیق
 من از بیوائی نیم روعے نزد
 نخواہم کہ پسند خود مند ریش

و محمد اللہ از چہ ز ریش اینم
 منقص بود عبیش آل تندرست
 چو بیتیم کہ درویش رنگین نمود
 یکے را بزندان درش دستان

چو ریش بہ بیتیم پلرزد تم
 کہ باشد بہ پہلوئے بیمار سببت
 بکام اندرم لقمہ زہراست و درد
 کجا ماندش عبیش در بوستان

حکایت

شبے دود خلق آتش بر فروخت
 یکے کُند کُفت اندر آن تهاک و دود
 جہانگیریدہ گفتش آے بو الہوس
 پندھی کہ شہرے بسوزد بنا
 بجز سنگدل کے کند مغدہ تنگ
 تو آنکہ خود آن لقمہ چوں بسوزد
 سبک پئے چو یاراں بمنزل رسد
 دل پادشاهان شود یارکش
 اگر در سربے سعادت کس است
 بسینت بسد است اگر بشنوی

شنیدم کہ بغدادینے سوخت
 کہ دکان مارا گزندے نیود
 ترا خود غم خویشتن بود و بس
 و گر چہ سرایت بود بر کنار
 چو پند کساں بر شکم بستہ سنگ
 چو پند کہ درویش خوں بسوزد
 نچند کہ وا ماندگاں در پسند
 چو پند در گل خر خارکش
 نہ گفتار سخایش حرفے بس است
 کہ گر خار کاری سمن ندروی

نصیحت

خبر داری از خسروان عجم
 نہ آری شوکت و پادشاهی پماند
 خطا زین کہ بر بہشت ظالم رفت

کہ کردند بر زیر دستان ستم
 نہ آن ظلم بر روشنائی پماند
 جہاں ناید و او با مظالم رفت

کہ در سایہ عرش دارد مقر
 دیدن محسوسو عادل و نیک را
 زند ملک در پنجہ ظالمی
 کہ خشم خدایت بیدارگر
 کہ زائل شود نعمت ناپاس
 کہ در شکر نعمت بود بر مرید
 بلے و ملکہ رسی بے زوال
 پس از پاوشائی گدائی گئی
 چو باشد ضعیف از قوی بارکش
 کہ سلطان شہانت و عالی گلہ
 شبان نیست گزگ است فریاد زد
 کہ با زیر دستان جفا پیشہ کرد
 نگو باش تا بد نگوید کت

بھگ بود محشر تن دادگر
 بقوسے کہ نیکی پشند خدے
 چو خواهد کہ ویراں کند عالی
 بر گاند ازو نیمزدان حذر
 بزرگی ازو دان و منت شناس
 نہ خود خواندہ در بختاپ مجید
 اگر شکر کردی بریں ملک و مال
 وگر جز در پاوشائی گئی
 حوام است بر پاوشہ خواب خوش
 میانار عامی بیک حردولہ
 چو پر خاش پینند و بیدار زد
 بد انجام رفت و بد اندیشہ کرد
 نخواہی کہ نفرین کنند از پست

ترکابیت

خداوند بستان بگد کرد و دید
 نہ با من کہ با نفس خود بیگند
 ضعیفان بیگن بکش قوی
 گدائی کہ پیشت نیززد جوے
 کم دشمن خویشتن کہترے

یکے بر سر شاخ و بن سے برید
 پلٹتا گر زیں شخص بد بیگند
 نصیحت سجات است اگر بشنوی
 کہ فردا بد اور برد محسوسے
 چو خواہی کہ فردا شوی ہنرے

که چوں بگذرد بر تو این لطنت
مکن بپنجه از نانوائان پدار
که زشت است در چشم آزادگان
بزرگان روشنند و نیک بخت
پدنیای رانان کج مرو

بگیرد بکین آن گدا دست
که گر بفکندت شومی شمرسار
ببفتادن از دست افتادگان
بفرزانی تاج بزدند و نتخت
وگر راست خواهی ز سغدی شنو

صفت انجمنیت اوقات دزدیش راضی

مگر جبه از سلطنت پیش نیست
بچسار مزدوم بهتر روند
زهدیت تشویش تانی خورد
گدا را چو حاصل شود نان شام
غم و شادمانی بسر می رود
چه این را که بر سر نهادند تاج
اگر سرفرازه بکینان بر است
در آن دم کاجل بر سر برداخت

که این ترازنگ دزدیش نیست
حق این است و صاحبان بشوند
ملک غم بقدر جمانه خورد
چنان خوش بچسپد که سلطان شام
بزرگ این دو از سر بر نه رود
چه آن را که بر گردن آمد خراج
وگر تنگدشته بزندان در است
نه شاید از یکدیگر شان شناخت

گفتار در نیکوکاری و بدکاری و انجام آن

نیکو کار مزدوم نباشد بدش
شر از نیک مزدوم سوسه شر رود
اگر نفع کس در نهاد تو نیست
غلط گفتیم آس یار شایسته خوس

توزو کسے بد که نیک آیدش
چو کژدوم که در خانه کمتر رود
چنین جوهر و سنگ خارا بچینت
که نفع است در آهن و سنگ و روس

چنین آدمی مُرده به ننگ را
نه هر آدمی زاده از دود به است
به است از دود انسان صاحب خرد
چو انسان نداند بجز خورد و خواب
سوار نگوں بخت بی راه رف
کسے دانہ نیگمردی نکاشت
نه هرگز شنیدیم در عمر خربش

که بروے فضیلت بود ننگ را
که دو ز آدمی زاده بد به است
نه انسان که بد مزدُم افتد چو دو
گداهش فضیلت بود بر دو اب
پیاده برد زو بر رفتن گرو
کز حزمین کام دل بر ندشت
که بد مزد را نیکی آمد به پیش

حکایت سرمه ننگ مزدُم آزار

گرازے بچاپے در افتاده بود
بد اندیش مزدُم بجز بد ندید
همه شب ز فریاد و زاری سخت
تو هرگز رسیدی بفریاد کس
همه تخم نا مزدومی کاشتی
بر بر جان ریشتم بند مریه
تو مارا همه چاه کنڈی براه
دو کس چه کنند از پئے خاص و عام
یکے تا کند تشنه را تازه حلق
اگر بد کنی چشم نیکی مار
نه پندارم آسے در خزال کشته بو

که از بھول او شیر ز ماده بود
بیتاد و عاجز تر از خود ندید
یکے بر سش کوفت شکے و گفت
که میجویی امروز فریاد رس
به ریش لاجرم بر که بزداستی
که دلتا ز ریشتم بنالد همه
بسر لاجرم در فدای بی چاه
یکے نیک محض و گر زشت نام
یکے تا بگردن در افتد خلق
که هرگز نیارد گز انگور بار
که گندُم رسانی بوقت درو

پیشدار هر روز شیرین پیاد
چه تخم انگلی بر آب پاش

درخت زقوم از بجان پروری
رطب تادرد چوب خرزهره بار

حکایت

نگهدار پنجه خردمند را
که یکموزت افتد بزرگی ز سر
که روزی پشنگیت برهم درد
دل زیر دستاں ز من رنج بود
مکرم وگر زور بر لاغراں

یکه پند میداد فرزنده را
کمن جز بر خردکاں آسے پسر
منی ترمی آسے گزگ ناقص خرد
بخزندی دم زور سر پنجه بود
بخزوم یکے مشت زور آراں

حکایت در تغییر روزگار و انتقال دولت

بپس ناخت بر روزگارش اجل
که در طب ندیدند داند بے موت
بخز ملک فرمانده لایزال
شنیدم که میگفت در زیر لب
چه حاصل بهمیں بود چیزی نبرد
بر تخم چه بیچارگاں از سرش
جماں از پڑ خویشتن گزد کرد
که هرچه از تو ماند درین است و بیم
یکه دست کوتاه و دیگر دراز
که دهشت زبانش ز گفتن به بست

شنید که در مضر رهبر اجل
کزیند فرزندانک دست قوت
همه سخت و نلکه پذیرد زوال
چه نزدیک شد روز عمرش بشب
که در مضر چوں من عزیز نه بود
جماں گزد کردم بخزوم برش
پسندیده لب که بخشید و خرد
در آل کوش تا با تو ماند بمقیم
گند خواجه بر پستر جاں گداز
در آل دم نرآ می نماید پرست

پہرین آدمی مڑوہ پونہ کن دراز
نہ ہر آدمی زادہ است خارے بکن

دگر دست کوتہ کن از ظلم و آذ
دگر کے بر آری تو دست از کفن

استراحتِ پاؤشاہِ ظالم کہ خرا بسخرہ مے گرفت

شہنیدم کہ از پاؤشاہانِ غور
گجوید بارے بعزم شکار
تکاؤر پڈنہاں صیدے پرائد
ہر اتہا مدانت رُوسے و رہے
خرے دید پویندو کارگر
یکے مڑو گروہ اسٹخوانے بدست
شہنہ بر آشت و گفت آے جل
پندش نیامد فرومایہ قول
کہ بیوہہ بگرتم ایں کار پیش
از چہل مے بشکنم پاپے خر
خر ایں جائیکہ لنگ و تبارکش
تقو بر چٹاں ٹنگ و دولت کہ رائد
گر تم کہ خر بارش اکٹوں کشد
گر انصاف پڑوسی بد اختر کس است
شہ ایں جملہ بشنید و چہرے جہنمت
ہمہ شب نہ بیداری اختر شمرود

یکے پاؤشہ خر گرفتے بزور
پڑوں رفت بیدار گشتہ بار
شبش در گرفت از حشم دودماند
پیناد ناکام شب در رہے
توانا و زور آور و بار بر
چٹاں میندش کاسٹخوانے شکست
ز حد رفت جورت بریں بے نیاں
یکے بانگ بر پاؤشہ زد بہول
پرو چوں ندانی پس کار خویش
کہ از جوبہ سلطان بیدارگر
از آں پہ کہ پیش ملک بارکش
کہ شہنت برو تا قیامت پماند
در آں رُوز ہارے خراں چوں کشد
کہ در راحتش بیچ دیگر کس است
پہرنت شب و سر بر نہدیں بخت
ز سوداؤ اندیشہ خویش نبود

پریشانی
سحرگ پیر است
پیاده دویدند یکسر

بجز روند و مجلس بیاراشند
ز دهنقان دورشینه یاد آمدش
بخواری نگذردند در پای تخت
ندانست بیچاره روی گریز
بگفت آنچه گردید در خاطرش
همه عالم آوارو بخور گشت
که خلق ز خلق بکے گشته گیر
بانصاف بیخ نکویش بکن
نه بیچارو بیگناه گشتن است
که نامت به نیکی رود در دیار
که خلقش بتایند در بازارگاه
پس چرخه نفرین گنای پیرزن
ز سر مستی غفلت آمد بهوش
زهی را به بجزیبه فرمای زهی
که گوید فلان خار در راه گشت
جعلی تمام است و بخور قوی

چو آواز موزع سحر گوش کرد
سواران همه شب بزرگ تافتند
در آن عرصه بر استپ دیدند شاه
بزرگان نشستند و خواں خفتند
چو شور طرب در نهاد آمدش
بفرمود بختند و بستند سخت
سیه دل بر آهجت شمشیر تیز
شمرده آن دم از زندگی آبروش
ز ناهنجاری که در دور گشت
نه من کردم از دشت جورت نغیر
دگر سخت آمد ز کوش ز من
ترا چاره از ظلم برگشتن است
چو بیداد کردی توقع مدار
بیاں کس مستوده شود پادشاه
چو سود آفریس بر سر آهمن
گرفت این سخن شاه ظالم بگوش
در آن ده که طالع نمودش ہی
به نرود من آنکس بخوخواه گشت
بجزراه گشتن نکو سے روی

بر آئس کہ عیش مجھ میں پیش
ہر داند از جاہلی عیب خویش

حرکاتِ زور آزمایہ تنگدست

یکے مُشت زن بختِ روزی نداشت
از جورِ شکم گل کشیدے بہ پُشت
مُدام از پریشانیِ روزگار
گمش جنگ با عالمِ نرہ گُش
گر از دیدنِ عیشِ شیوہین خلق
گر از کارِ آشفتہ و بگرہ پستے
کساں شہد نوشند و مُرخ و برا
گر اوصافِ پُرسی و نیکوست این
دینج از فلک شیوہ سائختے
مگر روزگارے ہوس رائدے
شنیدیم کہ روزے زمینے بکافت
بخاک اندر ش عقدِ مَسینختے
دل بے زباں پند میثقت و راز
نہ این است حالِ دہن زیرِ گل
غم از گردِ دیش روزگاراں مدار
ہماں لطف کین خاطرش رُوی داد
گر آے نفسِ بیرے و تدبیر و شش

نہ اشاپ شامش مہیا نہ چاشت
کہ روزی مُحال است خوردنِ مُشت
دلش رُخت آلودہ و تن سوگوار
کہ از بختِ شوریدہ رُویش ترمش
فرو میشدے آپ تلمش بخلق
کہ کس دید ازین صفتِ زینتے
مرا رُوی ناں مے نہ بیند ترہ
بہنہ من و گزہ را پرستیں
کہ گنجے بدشت من انداختے
ز خوردِ گردِ رُخت بپشتاندمے
عظامے زسخدان بوسیدہ یافت
گہر مایے دندان فرو رینختے
کہ آے خواجہ با بینوائی بساز
شکر خوردہ انگار یا نُون دل
کہ بیجا بگزد بے روزگار
غم از خاطرش رُخت نیکو نہاد
پکش بارِ بیمار د خورد را کُش

اگر بنده یار بر سر برود
 در آن دم که حالش دگر گوی شود
 غم و شادمانی مانند بیک
 کرم پاسبان دارد نه فیهیم و تخت
 مکن تکبیر بر ملک و جاه و حشم
 نخواهی که ملک بر آید بهم
 ز افشای چو دنیا بخواهی گذاشت
 بر مزره پشیمان دنیا خس است
 مین بر جهان دل که بیگانه است
 نیکویی کن اسال چون ده تراست
 کسے زین بریاں گوے دولت رپود
 بکار آمد آنها که بزده شدند
 اگر گنج تاروں بدست آوری

و گز
 بزرگ از گز کرد بر خوری
 جزای عمل مایاں چشم دار

بدیه کنو تو این ماند آے
 که پیش از تو بود است و بعد از تو
 غم ملک و دین خوده باید بهم
 که سخدی در افشاند گز ز داشت
 که هر مدتی جای دیگر کس است
 چو مضرب که هر روز در خانه است
 که سال دگر دیگرے ده خداست
 که در بند آسایش خلق بود
 نه گزود آوریدند و بگذاشتند
 مانند مگر آچھ بخشی بری

گفتار در معنی اینکه تا کار بتزبیر بر آید جنگ کردن نشاید

ہے تا بر آید بتزبیر کار
 چو نواں عدو را بقوت شکست
 گر اندیشه داری ز دشمن گزند
 عدو را بجای خاک ز بریز
 بتزبیر شاید جهان خود و لوس

مبارے دشمن ۽ از کارزار
 بہ نعمت بریاید در وقتہ بست
 بہ تعویذ احسان زبانش ۽ بند
 کہ احسان کند کند دمن تیز
 چہ دستے نشاید گزیدن بوس

بتیسیں در آید به بند
 مدد را بفرصت توان کند پوست
 خرد کن ز پیکار کمتر کس
 مزن تا آذانی بر انزو گره
 بود دشمنش تازه و دوست ریش
 مزن با سپاس ز خود بیشتر
 وگر زو توانا تری در نبرد
 اگر پیل زوری وگر شیر جنگ
 چو دشت از همه رحلتی در گشت
 اگر صلح خواهد عدو سر پیچ
 که گر وے به بند در کارزار
 و او پاسه جنگ آورد در رکاب
 تو هم جنگ را باش چو نشه خاست
 چو با سلفه گوئی بظف و خوشی
 چو دشمن در آمد بجز از درت
 چو ز نهار خواهد گرم پیشه کن
 ز تیپیر پیر کن بر سگرد
 بر آرد بنیاد رویی ز پاسه
 پیشدیش در قلب بیجا مفر

که از سفندیارش بخت از کند
 پس او را رعایت چنان کن که دوست
 که از قطره سیلاب دیدم سے
 که دشمن اگر چه زبوں دوست به
 کس کس بود دشمنش از دوست بیش
 که نواں زد انکشت بر بیشتر
 ز مزویست بر نواں زور کرد
 به غنویک من صلح بهتر ز جنگ
 حلال است بزورن به شمشیر دست
 وگر جنگ جوید رعناں بر پیچ
 ترا قدر و هیت شود یک هزار
 نخواهد بخش از تو داور حساب
 که بر کینه در هزبانی خطاست
 قویوں گردوش رکت و گردنکشی
 پد کن ز دل کین دشمن از سرت
 بختایه از مکوش اندیشه کن
 که کار آزموده بود ساجد
 جواناں بشمیر و پیراں بر لے
 چو دانی کز آن که باشد ظفر

چو بینی که لشکر همه پشت داد
 اگر بر کناری برفتن بکوش
 وگر خود بهزاری دشمن دویست
 شب تیره پنج سوار از کیس
 چو خجای بریدن بشب راهها
 میان دو لشکر چو یگروزه راه
 گر او پیشدستی کند غم مدار
 میان دو لشکر چو یگروزه راند
 تو آسوده بر لشکر مانده زن
 چو دشمن شکستی بیفکن علم
 بے در تقایب بهت مرا
 بود بینی از گزید بیجا چو میخ
 بدنبال غارت زانده سپاه
 سپه را زنجبانی شهریار

به تنها که کرد بر خوری
 وگر در میان ماں چشم دار
 چو شب شد در آید
 چو پانصد بشوکت پدید

حذر کن نخست از کیس گاهها
 بماند بزین خیمه بر جایگاه
 در آفریب است مغزش بر آرد
 سر پیچید زورمندش نماند
 که نادان رستم کرد بر خویشتن
 که بازش نیاید جرات بهم
 نباید که دور آفتی از یادان
 بگیرند گزوت بزور پین و تیغ
 که خالی بماند پس پشت شاه
 از جنگ در حلقه کارزار

گفتار در نواختن سپاه با فروری منصب و جاه

ولادر که بارے تهور نمود
 که بار وگر دل زنده بر پلاک
 سپاهی در آسودگی خوش پدار
 گنوں دست مردان جنگی بوس

بیاید بهقدارش اندر فرود
 ندارد ز پیکار یا جوج باک
 که در حالت سختی آید بجار
 نه اندک که دشمن فرود گرفت کوس

سپاهی که کارش نباشد بزرگ
 نواجح ملک از کف پد سگال
 ملک را بکود بر عدو دست چیر
 بهای سر خویشتن میخورد
 چو دارند گنج از سپاهی و دین
 چه مزدی کند در صف کازار

چرا دل بند بود بیجا بزرگ
 به لشکر بگندار و لشکر مال
 چو لشکر دل آسوده باشند و سیر
 نه انصاف باشد که سختی برد
 درین آیش دست بردن به تیغ
 چو دستش تپتی باشد و کار زاد

گفتار در کار کردن بر رای کار آزمودگان

به پیکار دشمن دلیران فرزند
 بر رای جهانگیرگان کار کن
 متوسل از جوانان شمشیر زن
 جوانان پیل افکن شیر گیر
 خردمند باشد جهانگیریه مزد
 جوانان نایبست به سخت و در
 گرت مثلکت باید آراشته
 سپه را ممکن پیشتره جز کس
 نباید سگ صید روان پنگ
 چو پرزوده باشد پسر در شکار
 بگفتی و پنجه و آماج و گو
 بزماب پندزده عیش و ناز

بزرگان بنا بود شیران فرزند
 که صید آزمود است گردگ کفن
 حذر کن ز پیمان بسیار فن
 ندانند دشمن رویه پیر
 که بسیار گرم آزمودنت و مزد
 ز گفتار پیران نه چوید سر
 بده کار سقظم بنو خاسته
 که در جنگها بوده باشد بیسه
 ز رویه رمد شیر ناویده جنگ
 نترسد چو پیش آیش کازار
 دلاور شود مزد بزخاش جو
 بترسد چو پند در جنگ باز

دو مزدوش نشانند بر پشتِ ریس یکے را کہ دیدی تو در چنگ پشت مخفت به از مزد شمشیر زن	بُود کیش زند کودگے بر زمین یکش گر عدو در مصافح نکشت کہ روزِ وفا سر بتابد چو زن
--	--

حکایت

چو خوش گفت گزگین بفرزند خویش اگر چوں زماں جنت خواهی گریز سوارے کہ بہنو در جگ پشت نہوڑ نیاید مگر زآن دو یار دو ہنجس ہنسرہ و ہنمزیاں کہ ننگ آیدش رفتن از پیش تہر چو بینی کہ یاراں نباشند بار	چو فرہبان پیکار بر بست و کیش مرو آپ مرفاں جنگی مرور نہ خود را کہ نام آولان را بہشت کہ اُفتد در حلقہ کارزار پکوشند در قلب ہیجا بجای برادر پنجگال دشمن اسپر ہزیمت بجای غنیمت شمار
--	---

گفتار در دلدارے ہنرمندان

دو تن ہرور آے شاہ کیشور کشاے ز نام آولان گوے دولت برد ہر آن کو قلم را نوزید و تیغ قلمزن نگندار و شمشیر زن نہ مزدینت دشمن و اسباب جنگ	یکے اہل رزم و دگر اہل راے کہ داناؤ شمشیر زن ہرورد برو گر رہیرد گو آے در تیغ نہ مٹرب کہ مزدی نیاید زن تو مدہوش ساتی و آواز چنگ
--	---

بسا اہل دولت بازی نشست

کہ دولت پرقتش بازی زد دست

گفتار در حد از دشمن در صلح

<p>در آواز صلح نه پیش تروس چو شب شد سپه بر سر مخته رانند که بستر بود خوابگاه زمان بر بنه نشنید چو در خانه زن که دشمن پنهان آورد تا سخن بزرگ سز رویین لشکر گه است</p>	<p>نگویم نه جنگ بدانندش تروس با کس بروز آیت صلح خوانند روزه پوش خشنه مزد افکنان بیخه درون مزد شنشیر زن بپاید پنهان جنگ را ساختن حد کار مردان کار آگه است</p>
---	---

گفتار در حُسن تدبیر با دشمنان

<p>نه فرزانی باشد این لشت شود دست کوتاه ایشان دراز دیگر را بر آور ز همتی دمار به شنشیر تدبیر توش برهیز که زندان شود بیرون بر تنش تو بگذار شنشیر خود در غلاف بر آساید اندر میان گوسپند تو با دوست بنشین آرام دل</p>	<p>ریان دو پد خواه کوتاه دست که گر هر دو با هم سگانه راز بیخه را به نیرنگ مشغول دار اگر دشمنی پیش گیرد ستیز برو دوستی گیر با دشمنش چو در لشکر دشمن افتد خلاف چو گزگان پسندد برهم گزند چو دشمن بدشمن شود مشغول</p>
---	--

گفتار اندر ملاحظت با دشمن از روی عاقبت اندیشی

<p>نگهدار پنهان ره آهستی پنهان صلح جویند پیدا مصاف</p>	<p>چو شنشیر پیکار بزداستی که کشور کشایان مغفرت گاف</p>
---	---

دل مژد میدان زبانی دیوے
چو سالارے از دشمن افتد بچنگ
که افتد کزین بنه هم سزورے
اگر گشتی این بندے ریش را
نترسد که دورانش بندی کند
کسے بندیاں را بود دشتگیر
اگر سر بند بر خطت سزورے
وگر خفتیه یک دل بدست آوی

که باشد که در پات افتد چو گوے
بگشتن درش کرده باید درنگ
بماند گر گرفتار در چمبرے
نه رینی وگر بندے خویش را
که بر بندیاں نور مندی کند
که خود بوده باشد به بندے امیر
چو نیکش پداری انهد دیگرے
از آن پر که صدره شب خوں بری

گفتار در صذر از اقریای دشمن که بکمر دوست گردند

گرت خویش دشمن شود و دستدار
که گزود درونش بجهنم تو ریش
بداندیش را لفظ شیرین میں
کسے جاں از آسیب دشمن پیروز
نگهدارد آن شوخ در کبیه در
سپاهی که عاصی شود در امیر
ذرا نشت سالار خود را سپاس
بسو کند و عند استوارش مدار
نؤ آموز را رینماں گن دراز
چو اقلیم دشمن بچنگ و جھار

ز تپیس این مشو زینهار
چو یاد آیدش زهر پیروز خویش
که ممکن بود زهر در انگشیں
که مر دوستاں را دشمن شمرود
که داند همه خلق را کیسه بر
ورا تا توانی بخدمت بگیر
ترا هم نداند نه غدرش بهراس
نگهبان پشماں برو بر حجار
نه پهل که دیگر نه پینش باز
گر رفتی بزندانیش سپار

که بندی چو دندان بچون در برد
چو بر کندی از دست دشمن دیار
که گر باز کوید در کازار
وگر شهریاں را رسانی گزند
مگو دشمن تیغ زن بر در است
به نذر بر جناب باندیش کوش
میند در میاں راز با هر کس
سکندر که با شتر قیاں حرب داشت
چو بنمن بز او تیاں خواست شد
اگر جز تو ماند که عزم تو چیست
حذر کن ز پرخاش و کین آوری
چو کارے بر آید بطن و خوشی
نخواهی که باشد ولت زد مند
بازو توانا نه باشد سپاه
دعای صحنیان آمیدوار
هر آنکه استغانت بدویش بُرد

ز حلقوم بیدادگر نوح خورد
رعیت بسا ماں تر از و سے پدار
بر آرد عام از دماغش دیار
در شهر بر و سے دشمن میند
که همباز دشمن بشتر اندر است
مصلح پیشدیش و نیت به پوش
که جاسوس همکاسه دیدم بے
در نیمه گویند در غیب داشت
چپ آدازه افکند و از رات شد
بریں راس و دانش بپاید گریست
که عالم بزیر نگیس آوری
چه حاجت به بندی و گزند کشتی
دل در دمنداں بر آور ز بند
برو بامت از ناتواناں سخاوه
ز بازو سے مردمی به آید بکار
اگر بر فریوں زداو پیش بُرد

انتخاب از کلمات سعوی

مشنوی

طعام از لطیف است و اگر سعوی سر آنگه بهالین بند پوشند	چه دیرت بدست او فتد خوش خوری که خوابش بفرزند آرد به بند
فرشته صفت مردم هوشیار	نه بسیار خفت است و بسیار خوار

مشنوی

مگر آنچه طاقت نداری شنود چه نیکو زد است این مثل برهن	که بحر کشته گندم نخواهد درود بود حرمت هر کس از خوشترن
چه دشنام گوئی دعا نشنوی نخواهی که بفریب کنند از پشت	بجز کشته خویشتن ندروی نیکو گوئی تا بد نگوید کست
نباید که پیار بازی گئی دگر نهند باشی بیچار و تیز	که مر قیامت خیش را نشکنی چها از تو گیرند راه گریز
بگو و سینه تا توانی قدم نه کوتاه دستی و بیچارگی	از اندازه بیرون و ز اندازه کم نه زجر و تقاول بیچارگی
بخوان مغزات کار در مشت	که سدا نشاید شکستن پشت

مثنوی

<p>اشکانِ مفادمت نریسیم تا فراقِ بودِ جواپ مارا بر گوشِ تو آید آنچه گفتی با دشمن و دوست لطف و اِشاس دلدارے دشمنانِ مدارا</p>	<p>دُشنامِ تو سربِ شنیدم یا مثلِ تو چه بودِ مدارا کاترروز که از عملِ بیفتی دانی چه بودِ کمالِ اِشاس غنجوارے دوستانِ خدا را</p>
--	--

قطعه

<p>عزیزِ من بخرداں بر برنجشای چرا باید که بر مولاں بنی پای</p>	<p>نخجایِ کز بزرگانِ جور بینی اگر طاقتِ نداری صدمهٔ پیل</p>
--	---

قطعه

<p>با کس سکنِ آے برادرِ من دُشنامِ بدہ بمادرِ من</p>	<p>هر بد که بخود بنه پستی گر مادرِ خویش دوست داری</p>
--	---

قطعه

<p>چل غرقهٔ بهر چه دید دست آویزد کز صحبتِ دیگداں رسیای خیزد</p>	<p>ناداں همه جا با همه خلق آمیزد با مردمِ زشت نام همراہ میاش</p>
---	--

انتخاب از کلیات حزیں

حمد

<p>فرازنده را این نواحق کبُود که عقل از شنایش فرومانده ایست بخش کے تو اس کوہ البرز سفت ز حد خود اندیشه بر نگذرد اگر مرد راہی باندازه بند که نقش از نگارنده آگاه نیست رو راست اینست اگر بگروی</p>	<p>بنام نگارنده هشت و بود سیر دستان نام فرمخته ایست سپاسش نشاید با ندیشه گفت ازل تا ابد گر بیلا پرد ببینش قدم را درین کشته ده ترا برتر از حد خود راه نیست پسے مضطفا گیر اگر میروی</p>
--	---

نعت

<p>که بخشید عزت به پیغمبری فروغ از که رخسار ایمان گرفت شفیع الیرایا بحیل السبل بر آورده تلج پیغمبری خُور از باده جبر او سُرخ رو بمیلاد او تقصیر کنی شکست</p>	<p>بلند از که شد رایت سزوری ز فیض که این مشت گل جان گرفت محمد سرفراز خیل رسل فرازنده پاییز سزوری گل از ناقه صلق او مشکبُود شد از شان او شوکت کفر پست</p>
--	--

<p>لب از لذت نام او شیر ممت جبین صنم چه سائی گرفت رخ بخت با بانداں دینت در رحمت خاص پژوهدگار ز رخ پرده برداشت افوار را بر او باد و بر آبل اظهار او بیاران روشن روانش همه</p>	<p>دل از نعمت عالم او چیردنت بچندش عبادت روائی گرفت دل افزوز پاکى پتاداں دینت کلید دل تنگ هر بسته کار عیان کرد پوشیده اشار را سپاس و سلامه سزاوار او بر اصحاب و بر پیروانش همه</p>
--	--

تلقین استاد

<p>که با دا بروش نجات حق نگرید در حشر دامن تو که خدا نگریری تو دامن کس کرم آن که آن را نیاری بیاد ز خود گر نیارد گذشتن دنی است کند رفعت نفس عالی نسب بود صدق اقوال و حسن فعال</p>	<p>ما داد روشن روانی سبق پداں تقوی آن را که افزان تو چنانمردی آن باشد آنس نمخته رس بود عفو اعراض مجرم عباد ایشان حسب تزک ماذنی است ز آبا نگرود نسب منکذب اساس سلوک سپیل وصال</p>
---	--

اشارت به سلوک سپیل و عجز و

مشکینی و تزک خودی و خود بینی

<p>ز مشکینی و مستمندی رسد</p>	<p>اگر بنده را سر بلندی رسد</p>
-------------------------------	---------------------------------

<p>کف خاک افتاد مستجود شد بگوشند مهر و مهر تاب ناک بصد ناز با بزرگ و سازش کنند خدا بنده گردی ز تزک خودی کلید در فسخ دارد برشت خداس شوی چوں ز خود بگذری ره اینست اگر سلکی پیش گیر</p>	<p>ز خود بینی اینبیس مزدود شد نه بینی که چوں دانه افتد بجاک که افتادگی سرفرازش کنند سخن خود پرستی ز تا بخردی مجاهد اگر نفس اتاده گشت چه حاصل که صد خزقه برتن دی فزونی چو خواهی کم خویش گیر</p>
--	--

حکایات

<p>آزاد مزد حقیقت رس ازاں ناز خانئی چو گل بر نهنگت به یزداں سپاس فراوان نمود که مے بایدیم در جهان فخر کرد نمود است سالار و خندو که نام مرا بر زباں رانده است</p>	<p>یکے طعن و تشنیع میزد بے سخن چیں سخنها باد باز گفت بشکند رخسار بر خاک سود پس آنگه چنین گفت آزاد مزد که یاد چه من ناسزا بندو باخسان او دل ہیں مانده است</p>
---	---

موصوف بچیر باش نہ وصاف چیر

<p>من و عارفے چوں اولیں قرن زبانم رواں بود و طبعم جواں حکایات صاحبزادان کردے ادا کردم آن را کہ مے خواستم</p>	<p>بشیتیم باہم بجاک یمن سخن راندم از سیرت رنہرواں مقامات مرداں بیاں کردے چو یزوم سخن گوئی آراستم</p>
---	---

<p>نشد از مژغون گوئی من ملول دلم مخرن گوهر راز کرد نباشد بیمیزان بارغ نظر بر آن شو که موصوف باشی پیچ بناچار گویندگان گفته اند خموشی ثواب است و گفتن گناه</p>	<p>شند آنچه گفتم بسج قبول پس آنکه در تزیینت باز کرد که وصافیه خیر چندان هنر اگر می توانی درین کنته دیر چه دیدند کابین غافلان خفته اند نباشد اگر مدعا انتباه</p>
---	--

اشارات بعدل و اوصاف و تزک جور و اعتساف

<p>که پُر زور تر از تو دیدم بس چریدند در سغز شاخ مرور مار که بُنیاد شاخ کند بُنیاد بد که فردا شب در گذرت پالنگ که فردا وزد مُتند باد خریف خُرد اُسخوان ترا خاک هم چنان زی که در سایه ات خوش زیند مشو در ره رهرواں خار و بُن تو از نیکنامی جهاندار باش مُکافات هر کار دُشمال اوست</p>	<p>میاذر تا می توانی کس بر آورد گیتی از ایشان دمار در آفاق دیدم بس دیو و در چه نازی بیاند چه نازی بچنگ چه بالی بچویش آس گیاره ضریف گر نفتم که گودرزی و گشتتم درخت بکو باش آس سر بلند ترخم بر احوال اُمّتاده کن نه در بند راین مُنکب غدار باش جدا کن ز هم نیک و بد سغز و پُنت</p>
---	---

حکایت

سفر کرده چند با من رفیق	هنامیم پایه سفر در طریق
-------------------------	-------------------------

بشترے رسیدیم از رودبار
 قصا دزد دندان بوالی گماشت
 شبک یک دو دندان چو بیچاره کند
 بیا سوز سبکس ز دزد آن زمان
 شد القصد آن روزه فرخ چو چاشت
 شد افسانه در شهر و کوسه این حدیث
 چو گل بود نختداں لب آن روم
 یکے از رفیقان من این چو دید
 بخت آسے عزیزان بیدار بخت
 که از سابقه چیزخ دیرینه نور

که بودند از عظیم دالی زنگار
 بجز قلع دیگر علیحده نداشت
 گراں تر شد آن دزد بر مستمند
 که دندان نماندش دیگر در دهن
 دهن بود چوں مرقده دندان نداشت
 که کندند دندان گزرگ خبیث
 که کشیم دندان ظالم همه
 شکفت آمدش لب بدندان گزید
 مرا عبرت آمد ازین حال سخت
 بجام است پاداش انصاف و جور

پند بشااں

چنین است فرماں که حق را نهان
 نماینده راه خیر و سلوک
 که در خیر ایشان بود خیر خلق
 بیا آسے شهنشاه شوکت فروش
 باندرز من گوش بکشای دمی
 بود پنجم افزایش هوش تو
 چه بندی میاں را بترس کمر
 پڑ این سفر بزرگ و سازے پیار

نشاید نمودن ز فرماندهاں
 ندارد نصیحت در بیخ از ملوک
 نکو خواه خلق است پاکیزه و تق
 فقیران پنهان و پکشای گوش
 که بهتر دم زنده از عالمی
 کنم گوهر آویزه گوش تو
 که بستن ضرور است رحمت سفر
 سرشکے پیار و نیازے پیار

<p>چہ مے پڑسی از گنج دالہاں حساب باز و اہل ایں چہ ویتسگی ہست خدا بندگاں از تو نالاں سخن بشقاوت بلائیت بے زینہار شعوت چہ شد آے ایبرِ غرور جزیں از خردشت جہاں مے طہد سعادت کسے را کند رہیری</p>	<p>حساب خدا را چہ گوئی جواب نجات و سعادت ہواستکی ہست دل مُشتمداں نہ بخور تو شق مکن زینہار ایں بلا را نثار مگر از غروری عدوہم الشور زہیں مے طہد آسمان مے طہد کہ آموزد از کفہ ات سروری</p>
---	--

حکایت

<p>شبنیم فریورن با فر و ہوش بخاصاں چہیں گفت در باناد ہمانا کہ نابیدہ باشد ز درد چو غفلت ز مظلوم و ز زید گوش</p>	<p>نیاسود چشمش شب از درد گوش کہ اشب سزای مرا گوش داد ضعیف و نشبیدہ ایں خفتہ درد مرا دوش ایں درد مالید گوش</p>
--	--

حکایت

<p>رسم پیشہ را بہ بستند سخت مجبور من افتاد ز آں زنگار مرا دید و نابید برگشتہ روز ہے گفت خواہم کہ مرت نہی نہ نابیدش سئل اشکم کشو خرد گفت اوصاف را پایدار</p>	<p>کہ بیداد گر بود برگشتہ سخت کہ گڑگ و ذم بود در گیرودار پوزش کشید از سر رنج پوز نہ چنگال شیراں خلاصم دہی کہ ظالم بسیمای مظلوم بود کہ نذوق ہست و قن بکار ایں نابکار</p>
--	--

<p>دلم را مشوراں سوزاں چگر ولے ترم از مردم آزاریت بنا بید پیش جہاں آفریں ز صد وزطہ جنتی بچکم خدا نیامد ترا شرم ز اطوار خویش بنالد ز بیرحمی من گلہ تباہی گراں را تباہی بود کنی گر مخراب تو از کینت گناہست پیامزد آموزگار تو چوں صلح کردی بختی خدا</p>	<p>پرو گفتم آہستہ آسے لایہ گر خردند دلم گرچہ از زاریت تازی کہ از جور و کینت زہن بسے کزده پیچید بر دست و پاے برفتی شبک بر سر کار خویش گنم گزگ را گر بر خبت یدہ کرم گرچہ خلقِ الہی بود مگر انکوں پیشانی از کار زشت کشاید در رحمت کردگار کند آشتی با تو مشکل کشا</p>
---	--

حکایت

<p>بہم کزده دندان و چنگال تیز قبا جوشن و خود دستار کرد اگر پشیمہ جوشن از صلح پیش فرد کوب با نفس خود طبل جنگ</p>	<p>دو کس را سر جنگ بود و بینز بیکے زآں دو سامان پیکار کرد پیر گفتش آسے خام بیہودہ کوش گرت بہت دامن فرصت بچنگ</p>
--	---

پند

<p>ز دشمن چساں کینہ باید کشید بفضلی کہ گزود ترا بر مزید</p>	<p>نمود این سوال از فلاطوں بیکے جوابش چساں داد روشن رواں</p>
--	---

مکالمہ شیخ الرشیدیس با کناس در قناعت و تزکِ تخیلِ مرت از ناس

<p>رقم کرده بر دفترِ راشاں در آیامِ خود آشکار و نهفت مگر از بچے گنہرِ کناس و بس گذر بر بچے از مزابلِ فقاد تفاخرِ گناں نعمتِ مے سرو بعزتِ ترا داشتیم در جہاں ببرِ حلائے عزت بافتیم بدو گفتیم آے یادہ گفتارِ خام سزد گر بلانی بعز و شرف پہلقتا کہ ابلہ ثوی نہ فقیر یسے بہتر از امتنانِ رئیس سینا نہ بر ما چہ خندی چو گل پدروید شرمِ نگاه از رُخش کہ دل گفت یا کیت ائی اوت</p>	<p>زگارندہ قصہ پاستاں کہ از پور سینا شنیدم کہ گفت مگز ویدہ ام نامدم از بیچ کس کہ پویاں بر اے شدم باندا بشغلِ خود آں گیر مشغول بود مناو حُشش اینکہ آے نفس زان کہ شایانِ محرمت ترا یافتیم نیچت آمد از وے مرا این کلام ندانستہ پچوں ز گوہرِ خرف تجہ کرد بر روی من خیرِ خیر تقاضایِ روزی ز شغلِ خیس ندانستہ عزتِ خود ز دل روز نامدم از راندنِ پاشخش چہاں مہر بر لب مرادِ سکوت</p>
---	---

در مذمتِ طمع

شے سر بر آدم از جیبِ خویش
چو آہے کہ خیزد ز دلتاے ریش

ز هر زشت رو پیکر زشت تر
 پذیر کینست باز گو در جهان
 نظر بستن از حالتی نفع و ضرر
 چه بانی درین کارگاه دو رو
 بختا زبونی و خواری و ذول
 بگو شتره باز آس خیره سر
 بختا که جرمان بود و السلام

طمع جلوه گر شد مرا در نظر
 بدو گفتم آس راندو بخردان
 بختا که شک در قضا و قدر
 بگفتم که از پیشتر خود بگو
 چه صنعتگری داری از جزو کل
 بدو گفتم از حاصل خود خیر
 مالت کدام است و غایت کدام

صلح شاه صلاح این کارگاه و فسادش نیاید نظام انام است

دس گوش پشای بفرخنده گوس
 که خلقی گراید بدین ملوک
 غم پیرواں خور بدشای خویش
 مبادا که باشی دریل ضلال
 ز روشن روان شناسه پوس
 تن تیره سفه گو خار باش
 که یک مزد دانا چه از عالمی
 که بے خار بنوی گل و ضمیر
 کند از تو داننده پنهان تھی

الا آس هماندار فرخنده خو
 شخبتین بگو گیر راه سلوک
 هماندار باید پشیدیه کیش
 قلا دوز راهی پندیش حال
 وگر خود ندانی ز دانده پوس
 خرد پیرواں را خریدار باش
 بروشن روانی برآور دس
 نظر کن در احوال دانستوراں
 چو دعوتی گراں را شناسی نبی

بجائے کہ باشد رواج خراف
بدعوتے میسر بدے گر ہنر
فریبندہ دنیا است شک محک
بگیر آسے زکو راے عزت سگال
بصورت ہم آدمی پیکر اند
نہ ہر پیکرے آدمی زادہ است
فریاد نہ گزری بہ نیرنگ و بو
حذر زیں دغل سیرتارن دغا
بیکے پندر سنجیدگان را بسنج
ترا خانہ در عالم دیگر است
شورش رو ز پند سخن گو سخن
برد گوے ہنر آن فروزندہ بخت
رگ و ریشہ قسوت از دل بکن
بگیرد ہنو پندر حکمت ہنرہ
بہ پیش دم ناصحاں خاک باش
قوی دار دل را و بہمت مہند
بکارے کہ در متع کوشندہ نیست
چہ خوش گفت پیر صفاں نزد ہشت
بفقت میاور سر ایام را

بہر گوہر آید ہر دوس از صدف
فلاطون شدے لافتر خیرہ سر
چہ خواہی نماز پس پردہ شک
عبار حریفان بھوئے و حصال
بہیرت بے کم ز گاؤ خراشد
بے صورت از مرزومی سادہ است
چہ معنی دہد صورت و رنگ و نو
و زیں جو فروشان گندم نما
مدہ دل ز دنیا بتادی و رنج
سراے تو بیروں ازیں ششدر ہست
نکو خواہ را تنج باشد سخن
کہ بادوست نرم است و با خصم سخت
کہ سنگ دژ است ز شتر شکن
چہ باران رحمت بہ بلبیاد کوه
پذیراے حق از دل پاک باش
بہ بہمت تو اں گشت فیروز مند
ہامان میاں پشمن از انہی ہست
شدد رنجہ زد بہر کہ بر کوه گشت
فریبا مشد دان و دام را

انتخاب از شخفه الاخبار

حمید

<p>مرهم راحت بر آزارها قبله نمایند و هر مشکلی جز تو کسے کاید از وی بیج کار چشم عنایت ز تو داریم و بس رو به نهانخانه تحقیق ده انت نصیری و الیک النصیر</p>	<p>آے ز کرم چاره گیر سازها عقده کشایند و هر مشکلی نیست دریں کار گیر و دار روی عبادت تو آریم و بس در کف ما مشعل توفیق ده چوں رقم از پای ما دستگیر</p>
---	---

نعت

<p>خیز که شد مشرق و مغرب خراب باز خر از ناخوشی اسلام را پایع خود کرده ز رنبر بلند رنبر او بر سر او خرد کن رخت خرابات بدزوازه کن عزتیاں را در عزت کشای جان مژور ز تن آواره کن</p>	<p>آے بسا پرد و یثرب بخواب توبه ده از سرکشی ایام را واعظ پر گو که به پشتی است بند چوں نه بزرگ است ز شرعش سخن صومعه را قاعد و تازه کن بدعتیاں را رو سنت نما خرقه تزویج بصد پاره کن</p>
--	---

گنج تو در خاک زماں دیر ماند
ظلمتِ عصبیاں همه عالم گرفت
کاش نقد ز اوج عروجت رُجوع
دیوه عالم بتو روشن شود
دولتیاں از تو علم بر کشند
جامی از آنجا که هوادار تُست
گر لب جان بخشش تو نماں رده

نور تو غائب ز جہاں دیر ماند
بلکہ جہاں جامعہ ماتم گرفت
باز کند نور جہالت طُلوخ
گنجینِ گیتی بتو گُشش شود
ظلمتیاں را بدم در کشند
رُوسے تو نادیدہ گرفتار تُست
بر قدمت سرزند و جان رده

آدمیتِ آدمی با سلام است و اول از کانش اقرار است بہ کلمہ

آے کہ در دولتِ دین کم زنی
آدمی آن است کہ دینے دروست
گر بود این پیکرِ محلِ آدمی
آدمی پشت بر ایام کُن
پیش شریعت رو اسلام سنج
مُکِن سُختیں کہ شہادت بود
رُوسے دد آل کُن کہ ترا رُوسے داد
چشم بر آں نہ کہ ز روز سُخت
دست بر آں زن کہ ازو شد پہلے

چند دم از نسبتِ آدم زنی
مخو گماں کرده یقینے دروست
زو در و دیوار ندارد کمی
رُوسے بممورہ اسلام کُن
میرسد از کانِ سُخروش بہ پنج
راہِ خلاف آمدہ عادت بود
صد در امید برویت کُناد
روشنے چشم جہاں رہین تُست
قامتِ قدرت بفلک فودق ساءے

پیش بینی پاپے پرستش گری
کسب سبب های سعادت کنی
آخر ازاں کار شود شرمسار
دارغ ندامت بقیامت برد

چوں بشناسد او پاپے بری
رُوی زخراب عبادت کنی
هر چه کند بنده برون زین دوکار
رحمت بسر حد ندامت برد

در اقامت نماز های پنجگانه

به که بریں پنج شوی گنج سنج
پنجبره ایلیس بدر سخت سخت
بهر قیامش چو سئون سرفراز
از پیر این نیمه سونے است راست
خاک شد از بهر تو چوں آب پاک
ز آن نشود طبع هراساں ترا
هینچو خراں مانده در آب و رگی
تاریج تو در سجده سرافکنده گی
سجده طاعت بردش هر چه هست
به که ازین شیوه قدم در کشتی
نقد و طاعت بمصلای خاک
بر در قیوم جهاں بر دوام
جمع کن این چند عمل در نماز
راه بجمعیّت باطن بری

پنج نماز است به از پنج گنج
پنجبره نمود ساز بریں پنج سخت
دین ترا نیست سئون جز نماز
پشت تو آن دم که ز طاعت دو ناست
مسجد تو شد همه جا سنگ و خاک
تا رو طاعت شود آساں ترا
یک تو از جاہلی و کابلی
زینت تو بس کمر بندگی
شرم تو بادا که بیلا و پشت
تو کنی از طاعت او سرکشی
کار جماد است پاپے حے پاک
وصف نبات است نمودن قیام
خیز تو ہم بزرگ تعبّد بساز
تاز پریشانی عیظا هر بری

صحیح نشینی بمقام حضور از خود و از پیغمبر خود گشته دور

در روزه رمضان

<p>جمله گلو گشته ز سر تا پائے نیست بجز آنکه شکم پر کنی کے شوی از قوتِ رواں بہرہ یاب پچوں رسد لذتِ الصومِ ملی از ہمہ حرف انا اجزی بہ است بیش ز کم خوارے یک سی منال نشہ ملی شربتِ جام صفاست بلکہ برین بود از ہر نفس ہرچہ نشاید کہ رنگوی گویے گوش سپرداز ز نشیندنی پائے مفوسائے براہ اہل بلکہ دل از غیر خدا پاک کن ایچ ماں ایچ میں جڑ خدا و آنچه پندش نبود کم پند</p>	<p>اے ز پئے طہیل شکم ہنچو نامے کار تو از ہرچہ تصور کنی رعہدہ معد کردہ پے نان و آب باطنت از نفس ہوا منتنی ہرچہ بدال شروع بشارت وہ است رہ صد و شصت است ترا روز سال گر سنگی طعمہ بخوان رضا است روزہ خاصاں نہ ہمین است و بس ہرچہ نباید کہ رنگوی مجھے چشم مکن باز بنا دیدنی دست میالاسے بشغل دغل علم و عمل یا ز ریا پاک کن نیست ترا قبلہ و میں جڑ خدا ہرچہ نہ ذکر دے از آل لب بہ بند</p>
---	--

در تزکوۃ مال دادن

<p>بند بر آنجا ز ہر انگشت تو گر دیش او تاب وہ پتچہ ات</p>	<p>اے شدہ زندانِ درم شست تو پیش کہ ایام کند رنجہ ات</p>
--	--

خوش بکشا دست پدر احسانیان
 مال گرت جمع شود صرف کن
 صرف همه گزچه نیاید ز تو
 دو بره از سیم و زرت آن قدر
 حق چو ترا داد ز دینار بهشت
 زین ز رو سیم است بیایغ نسیم
 هر درم سیم ز حق فقیر
 بهتر جزای تو بروز شمار
 گاه بر رخ داغ زندهت که بان
 گاه به پشت که ز روے درشت
 گاه به پهلو که ز بس بیره ی
 تفرقه کن جمع و در نهامے خویش
 داغ جدائیش گریختگی
 حیف بود که پلے فرزند و زن
 ضامن رزق همه شد کردگار

از پلے آزادے زندانیان
 گوش نبوشده بدین حرف کن
 منع همه نیز نشاید ز تو
 کاروت از محمد و واجب بدر
 بخل به یک نیمه دینار چشیت
 قصر ترا خشت زر و خشت سیم
 زیر زمین میکنیش جاسے گیر
 عشق چو دینار کشدش ز نار
 بهر چه رخ داشتی از وے زهان
 بهر چه کردی سوے بیچاره پشت
 پهلو از آن بهر چه کردی رتی
 سینه تھی کن ز انھامے خویش
 بهتر از آن داغ که فردا کشی
 داغ نهی این همه بر خویشتن
 کار خدا را بخدا در سپار

در حج

مانده ز حبت و طنت پا بگل
 روے ز از خانه بروں کن مقام
 راجله از پاکن و در ره در آے

آے ز گلت نازده سرحت دل
 دین ترا تا شود ادکان تمام
 گر نبود راجله باد پلے

نخندہ کُنناں رگزیدہ کُنناں مے خرام

دار و حیرت زده و مُشْتہام

در خاموشی

و کویہ طہیل ز بے مغزی است
از دم ناخوش برہ آں را بباد
کے دل تو محرم معنی بود
تو صدہ تنگ و حدیث فرار
موجب صدگونہ پرانگی است
ورنہ زباں درکش و خاموش باش
آگہی از آفتِ غفلت نہی
تا کہ ازیں پایہ بیفتی زیر

گفتن بشیار نہ از نغزی است
در دلت از نجیب گلے چوں کشاد
تا نہ بت بشتہ ز دعوے بود
نہست طبع است دریں کمنہ کاخ
گرچہ سخن خاصیت زندگی است
لب پوشائی رگزد ہوش باش
ہوش چہ باشد ز خدا آگہی
بر سخن بیہدہ کم شو دلیر

در بیدارے صبح

خیز کہ برخاست ز مَرغیاں خروش
اوز نوا گرم تو افسردہ
چنگ بدامان وفائے یزن
پایے بر از گل و در گل مخشب
ز نیمہ دیگر شب انجم فروز
مے گذرد آں بخور و این بخواب
نقٹہ بشب مُردہ کا شادہ
کے شوی آمادہ روز پسیں

اے بشکر خواب سحر دادہ ہوش
مُریخ سحر زندہ و تو مُردہ
توزک ہوا گوے و نوائے یزن
بیش دریں مرحلہ غافل مخشب
ہشت یکے ز نیمہ عمر تو روز
روز و شب عمر تو با صد شتاب
رُزد پئے خور سگ دیوانہ
روز چناں مے گذرد شب چنیں

شب چو شود شمع شب آروز باش
 انگک ہے ریز بصد دزد و سوز
 ہرچہ بروز از دل جانی سگنی
 روز تو شد شام بعضیاں گری
 روز و شب گری ہمہ یکساں شود
 روز کہ صد گونہ گونہ کردہ
 شب ز منزہ بہر سفیدے روزے

ہم نفس گزیرے جانشور باش
 بخڈر ہے خواہ نہ تقصیر روز
 دلسے اگر شب نہ تلافی سگنی
 شام بروز آر بخڈر آوری
 بر تو شب و روز تو تاواں شود
 نامہ اعمال سیہ کردہ
 از رخ آں نامہ سیاہی بشوے

حکایت عالی

عالی از چاہ ہماں بروزوں
 سایہ صفت درنگ چاہ آرمید
 نعرہ بر آزد کہ آے رہ نورد
 پایے مروت بسر چاہ رہ
 راہ کو آمد بسر چاہ و گفت
 گفت سخت از کرم عام خویش
 گفت کہ شاگردو سکین تو ام
 گفت کہ حاشا کہ ازیں چاہ پشت
 من کہ بہ تعلیم ریای بشتہ ام
 کوششم از راہ خداوندی است
 کے بجایے دیگر آلایش

در رہے افتاد بچاہے دروں
 سایہ شخصے بسر چاہ دید
 ز رو احسان و مروت گکرد
 دشت بافتادے از راہ رہ
 دشت برہ آے بنم و آہ جفت
 وہ خبرم از لقب و نام خویش
 در رو دین خاک نشین تو ام
 در زخم امروز بدشت تو دشت
 از غرض سود و زیاں رشتہ ام
 خاص پے فضل خداوندی است
 وز غرض آلودگی انزائیش

<p>تا شودم بیغرضی دست بگیر کم طلب آن را عرض از روزگار دانش بیگار نیرود به ایچ بے عملان را به عمل ره نماے پس دگران را ادب آموختن</p>	<p>در نامگ راین پیاد نشینم اسیر چوں دگران را شوی آموزگار عالم چه دادت ز عمل سر میچ چوں به بساط عملت شود پایے بایدت اول ادب آموختن</p>
---	---

پند از شمس

<p>تو رح الف بے بکنارت دہشد از ہمہ یکتا شو و تنہا نشین رشتہ دشاں مٹا ہنچو سبیں تا نہ کشی درد سر گوشمال تا نشوی طہکب تعلیم گاہ گر تو بہ سبلی نرسانی بہ اشت دست ز اشغال دگر دست کن علم چو آید بہ تو گوید کہ کن آینچہ ضروری است باں مشغل گیر بہ کہ عمارت گرے دل کنی</p>	<p>گر بدبختان سر و کارت دہشد پہلو سے ہر سقہ مشو جان نشین خندہ زناں کہ باں گہ باس گوش مکن بہیدہ در قیل و قال دار ادب درس معلّم زنگاہ سیلے او گرچہ فضیلت وہ است در طلب علم کمر چست کن باتو من از علم چکویم سخن علم کشیر آمدہ عہدت قصیر ہرچہ ضروری است چو حاصل کنی</p>
--	---

انتخاب از مطلع الانوار

حمد

فارتجیه حمدِ خدایت و بس
 عرضیه ملکش ز تصورِ برون
 شخصیت آموزِ پراسندگان
 عقده کشایِ دلِ هر غم گشته
 خانه بر اندازِ شنگارگان
 گوشت خدایند خدایند ساز
 چشمه جال را به بقا آب داد
 دزدِ اجل را همه درها کشاد

آنچه ز جان زنده بر آرد نفس
 سگه ملکش ز تغیرِ برون
 معرفت آموزِ شناسندگان
 شاد سکنِ سینه هر ناخوشه
 مونس اندیشه بیچارگان
 نیست خدای بجز آن بے نیاز
 دیده دل را ز بصر تاب داد
 پاس خرد در همه سرها زناد

نعت

گوهر آں گنج تو کردی پیریه
 چشم تو دراز و احسان کشاد
 نامِ چارم تو با اختصاص
 نخلِ لواک تو پناه همه
 حاشیه نامِ ربانی است

آه سخت گنج خدا را بکبیه
 لعل تو گنجینه رحمان کشاد
 نام تو ز الله بدوم پایه خاص
 پرتو تو مشعل راه همه
 هر سخت کاضی مسلمان است

دالِ هدایت بره مستقیم
شومیه ما خاکِ سر کوبے تو

عینِ عنایت ز عطایے کریم
باد همیشه ره ما سوبے تو

پنج اساس مسلمانان

هریک از آن حصن مسلمانان است
مایه خود بجله بغارت رنهاد
هر الفش سهم سعادت شناس
پنج فریضه است به تکلیف خویش
گذردن شیطان ز کفش رنج گشت
خوانده بمقارح تو محفته سخاک
نیست مگر بهر پریش گری
چند خوری نعمت حق رایگان
سر بگره خور و زگوشتار کرد
تا بکنند رو بسوی آسمان
عقل نشان هشت فلک را بجوش
هست همیشه بر کوع و سجود
هست پرستنده بمقدار خویش
دیو دل است آنچه بتن مزوم است
باشد از انبیس نه ز آدم بود
قوت اسلام در اندیشه هست

پنج اساس است که ایمانی است
هر که در آنها نه عمارت رنهاد
اول از آن جمله شهادت شناس
افر دووم در همه ایام خویش
هر که قوی بازو از آن پنج گشت
شوم نداری که ترا حے پاک
هر چه بدهر آدی است و پیری
آه به بطالت چو فرد مایگان
دش و طيورے که چرا خوار کرد
نظیر آبک نخورد ماکریان
شگ و گیاهت که تو بر بینی خموش
چرخ هم اینک بشکست وجود
خلق همه بر در وادار خویش
آدمی است آنچه بغفلت گم است
بسی سجودے بسرش کم بود
کسوت اسلام در اندام چشت

این نه لباس است که تمبیس ماست
 پاک شو و راه خداوند بگیر
 نیست نماز آنکه کنی بے خشوع
 سجده نباشد که بروی زمین
 کن نماز همه از کما در دست
 یاقت اساس دویں چوں بران
 سوئے عمارت گر تالیث حرام
 ستر اهل بند ز سیم و زکوة
 خواسته ناخواسته وادت خداے
 سوخته را درم خویش فرست
 چوں سه بنا یاقت بطاعت قیام
 ماه نو روزه که گردد پرید
 کرده اشارت ز یک ابرو که بهم
 صائم ازین منگت دیں فرزای
 چوں تن مزدوم ز کیاست پرد
 روزه که خورشید وے آتش دش است
 چاره باشد چو ریانی تمام
 پیشه کن آنکاه بصدق الطریق
 کور نه نور صفا را ربیب

دین نه خیال است که تمبیس ماست
 اگر چه پلیدم ز من این پند بگیر
 دوزخ سے از کما سے و مروع
 بر صفت مرغ شوی دان چس
 مات شود خانہ عرایساں در دست
 محکمگی از پنج سونے نماز
 وائل همه بنیاد ز زر کن تمام
 مات بود روز قیامت نجات
 واسے که تو خواسته نرویش واسے
 مهر بدروازه آتش فرست
 قاعدہ چارمین آمد صیام
 که چو سر سحره وگ کنین عبید
 وز دگر ابرو اشارت که تم
 مشرق بند آمد و مغرب کشای
 کئے چو خراں بار نجات برد
 نور وے اینک رسپر آتش است
 زاد حلال از ره بیت الحرام
 بندگی حضرت بیت العتیق
 لنگ نه راه خدا را ربیب

خیز تر دریا و بیابان متنوس

لنگنه برو غرقه شو از جاں متنوس

در تقویے

آے شده باز بچیره دشت هوا
چند وبال رایں چه پریشانی است
بامیچ کس از بند خود آزاد نیست
در غرضه کوش کا مانت بود
هنز که نه پیزد عمل خویش را
عشرمه چو ہنوار نساید کسے
مردہ از چوبیے طینت نکوست
از گل چرب از چه کہ باشد چراغ
تا نیدہ پرتو اسلام نور
کوش چو پڑ شد بہ ہلاکت کشد
خیز کہ از بہر تو کزدند پاک
کا بند سے داد خدایت در دست
ز آنچه خدا داد نولے بساز
مردہ نم دشت بکارے بزن
ہیکل آسودہ بکارے بر آر
جان و منت از پے دیں دادہ اند
در عملے کوش کہ پاکے بود

کلادہ روائی برو ناروا
تربک خدا این چه مسلمان است
بامیچ دلے راز خدا یاد نیست
کوشش بے سود زیانت بود
ساختہ شو گو غضب پیش را
چشمش ازاں شرمرہ بگرید بے
نور تن از مغز بودے ز پوست
کے زید از نیست ز روغن فراغ
کے شود از جنبہ سواو تو دور
آب چو بر ہرقت سخاکت کشد
تقبلے گلدون و مصلایے خاک
سختیے جاننت کہ گذاریش مسشت
پیش کہ آں دادہ ستانند باز
در منگر بستہ تو بارے بزن
پیشترک ز آنکہ رساند ز کار
ندانپے بازی است کہ این دادہ اند
کوشش نا پاک ہلاکے بود

کار چو پیش است و بچہ آئے جوان
 نیکوئی آموز بہر نا کسے
 رشیم سگان است بہر سُو نگاہ
 ایں چہ زمان است کہ در ہر طرف
 واسے نہ یکنبار کہ صد بار واسے
 دعوئے دین و دل ناترشناک
 زیر لب ایں خندو بد را بکشت
 دوزخ سوزندہ شد ار عالی
 دود گناہت چو سیہ کزد رُوے
 تا دولت از تناس نلزدو چو بید
 خوف درجا ہر دو بارہاں در اند
 گر بر ریاضت صف جولاں تراشت
 تا علم شرع بیازوے کشت
 طبع دین خانہ چہ افگندہ
 علم گرت نیست ذخیرہ ز پس
 در یوت علم و عمل ہر دو پیش
 عید کہ در محنت مہیا بود

چند بچن بارے اگر حے توں
 ز آنکہ بدی ہشت خود اورا سے
 شیر سر افگندہ خرامہ براہ
 ہشت بفسق اہل جہاں را شرف
 دین ہمہ گبرانِ مسلمان شامے
 خندہ مزین بہمدہ بر دین پاک
 زارگری آتش خود را ربکشت
 بس بود از گزیرہ مجرم نے
 رُوے سیہ ز آب دودیدہ رشوے
 معظرت امید مار از امید
 نور و دُخاں ہر دو بقرآن در اند
 رخش بروں تاز کہ میدان تراشت
 گنج دو عالم ہزاروے کشت
 خیز در خواجہ زن ار بندہ
 خانمہ ات از سر اخلاص بس
 پرتو یک شمع بدو شعلہ بیش
 نور دو عید است کہ یکجا شود

کار کن آسے دوست دریں کشت زار
 محکم عمل راست بر بے شمار

آداب دوستی

پایہٴ اول ادبِ یاری است
 بیچ کس از یار ندارد گویید
 بایدت اندیشہ بصحبت نگاشت
 کآن ابد اللہ تہر رہانہ دوست
 باز نداند ادبِ دوستی
 دزد و شہر و محلیں بے مغز را
 کو بود آگندہ بہالب ز مغز
 کوست بڑوں مغز دروں استخوان
 کز تو خردمند بود ہنہنہیں
 دوو شرارے دیہی از ہر گراں
 جامہٴ معطر شود از بویے او
 خس ہمہ جا در خور آتش بود
 بیشترے لائق صحبت کم اند
 ہر صدقے را دیر شہوار نیست
 کو بود اندر نعم و شادیت یار
 آنکج کشد یار تو یار آل بود
 نے گل رنگیں کہ نہائی دوست
 بہر جوے قصہ بجات کند

نآن ہمہ کا ادبِ نیکو کاری است
 ز آنکج در آفاق ز بڑنا و پیر
 چل نہواں دامن یاری گذاشت
 دوستیہ باید ز آنکج چشت
 دوست گو آنکہ ز دو دوستی
 دوست بگو دشمن کم لغز را
 پشتہ بود یار وفا دار و لغز
 آنکج چو خدماست رفیقش خواں
 بارکہ ویرہ صحبت از آل ساں گزہیں
 چند چو آتش کدہ آہن گراں
 باش چو عطار کہ در پہلوے او
 آدمی از نحوے نیکو نحوش بود
 ہنہنہانے کہ دریں عالم اند
 ہر کہ سلائے کنت یار نیست
 گر شہری دوست کسیے را شمار
 یار غرض جوے فراوان بود
 سبیل کسیے کن کہ صفائی دوست
 دوں کہ شہکم سیر ز نانت کند

کو نکت گندہ گند گاو خورد
 پایہ بلذت دہد از ہمشراں
 پشت مہ صحبت دیرینہ را
 چو نیش اواز دگران بیش کن
 شک بہ از وئے بطریق صواب
 تو بفرخیش رواں کن کہ خیز
 جاں سپر تیر بلایت گند
 دو چشمہ چاں نہ گرانی بود
 بیچ نیزند چو وفادار نیست
 ز آدمی بہ کہ وفا نیستش
 یک وفادار نریم کسے
 دامن او گیر کہ ز اہل وفاشت

دامن ازاں گندہ شک در نورد
 در فلکت از کشمکش اختراں
 شخم بکسر مفاشاں سیمینہ را
 میل ہم صحبت درویش کن
 آنکہ بگوید بسلامت جواب
 ہر کہ بہ تنگی گندہ از تو گرین
 میل کسے کن کہ وفایت گندہ
 بہر چنیں دوست کہ جانی بود
 جاں کہ ازو بہ بچماں یار نیست
 سگ کہ وفا بریا نیستش
 یار تواں یافت بگیتی بسے
 صحبت او کن کہ بصدق و صفاشت

در سخاوت

نیست زکو تر ز سخا پیشتر
 آخر ازاں بہ کہ بخاکش نہند
 خاک بود ہر چہ بخاک اندر است
 در علف یک شکم خود گم است
 پر گندہ او صد شکم و صد ہزار
 حال چو این است پس او آدمی است

تجربہ کزوم ز ہر اندیشتر
 رسم کہ اندر کف مزدوم دہند
 زر نیوہ چوں بخاک اندر است
 جانورے کو بجز از مزدوم است
 آدمی است آن کہ ز نیربویے کار
 کو دگران را سبب بے نعی است

د ز پے شہرت ز پے ویں دہ
 داں کہ گھر باز بڑیا فگند
 ہرچہ ہنچار بود آں محوش است
 پڑ ولی از دام حماقت بود
 زونر وگر عاقبتش بر دہ
 نام خود آفتد بلب خاص و عام
 مژد بری نام زکو برسری
 حاصل نام تو چہ باشد مخور
 نام ستال بیچ ستاند بیسم
 رنت بیہودہ نہادون خطاست
 ز آتچہ پیشیاں شوی آں خود مدہ

کیشت کریم آتچہ برشکس دہ
 ہرچہ تو انگر بتوانا فگند
 گریچہ عطا در ہمہ جا وگش است
 پڑ ولی آں بہ کہ بطاقت بود
 ہرچہ کہ اخروز تو انگر دہ
 ہرچہ دہی مژد طلب کن نہ نام
 ہرچہ کرم بہر خدا گشتری
 و آتچہ بنانے گئی از خویش دور
 زر ز پے نام نہ بخشد کریم
 د آتچہ دہی چگونکہ دہندہ خداست
 ہرچہ دہی مے دہ و رنت مینہ

حکایت جوامر و آل

تشنہ رقادند بدشت بجز
 نھوں بجد جرعہ جامے نمائند
 ز اندوہ مژدن سرو پامے زدند
 ناکہ سوارے سوے ایشاں گزشت
 ز تعہ ہر سوختہ خویش بسوخت
 ز آتچہ ہنصر بلب ایس ریخت
 چشمہ حیواں مخور و تشنہ میر

کتبہ روے چند بگرامے تیز
 چوں بقدم طاقت گامے نمائند
 بر تن تقسیدہ قفا مے زدند
 تاکہ ز اطراف بیابان و دشت
 سوزش شاں دید و ورنش بسوخت
 شربتے از مطہرہ در طاس ریخت
 پیش یکے بزد کہ این را بگریہ

او طرفے کھود اشارت بیار
 پھول بسوے او بزد چنجان کوثرے
 جنت چنبن ہر یک از اینار غولیش
 کدر چو ساقی ز سر آغاز کرد
 مست شمشیں کہ شخورد آن شراب
 خواجہ صلاح گفت و جوابش نبود
 بردگراں بزد چو آل آبر مسرد
 ماند بکیرت ز چنجان مزوے
 ہشت چو انمزو درم صد ہزار

گوشت ز من تشنہ تراورا سپار
 کزد رواں او بسوے دیگرے
 مزگ نمود و زندگے یار خویش
 چشم حریفان قدرے باز کرد
 گشت مزاج از سکرانش خراب
 خاک شد آن تشنہ کہ آہش نبود
 آن ہمہ را شہز نہاند آبخورد
 کیست جدگانہ جو انمزو
 کار چو با جاں نقد آنجا شت کار

منع از ظلم و غضب

اے بجفا کردہ دل خلق ریش
 کے بجفا بار رہی بستہ اند
 ظلم رہا کُن برو داد باش
 کوش کہ ناید ز زبائبات غم
 یہ کہ بد خلق منگوئی بسے
 خصمہ مخور نہ آنگہ شقاوت دروست
 ہیں تو بد و نیک ہمہ دم حزن
 از بر بگفت مرخ اے حکیم
 گر ہمہ خود خار نہندت حساں

پیشہ آزار گرفتہ بہ پیش
 مشت زناں مشت تری بستہ اند
 ز آنچہ ملالت رسد آزاد باش
 یک نگہدار زباں را تو ہم
 تا بر تو نیز بگوید کسے
 خشم فرو نورد کہ حلاوت دروست
 ایچ کسے سا بہماں کم مزن
 بیچ چو سخت ہست ز ضرر چہ زیم
 دیدہ ہر روز از بد و نیک کساں

اہل ہنر گر بشمارے در اند
 ہیچ کسے میشت ز زیبا و رشت
 چشم چو در خویشتن آید ہمہ
 گزچہ کہ بد را نہ کسے در پئے ہشت
 تاکے ازیں کو بکلامت زوی
 بندہ کہ با خلق زفوتن بود
 کوش کہ باشی برضای ہمہ
 کم کن ازاں بندہ کہ آزار توست
 بندہ ہم آخر گھر آدم است
 کار باندازو بازووش دہ
 عجز کساں بشکر و بازوے خویش
 چند بدی پیشہ کنی اندکے

بے ہنراں نیز بکارے در اند
 کش نہ حکیم از پئے کارے سرشت
 ز شتر خود خوب نماید ہمہ
 خوبے بد آخر ہمہ جا باکے ہشت
 راہ چنناں رو کہ سلامت زوی
 پیش خداوند ممکن بود
 دشت ہمہ بوسی و پایے ہمہ
 شکر کن آل را کہ پرستار توست
 گزچہ کہ در سلک غلامی ضم است
 بار بمقدار تراووش رہ
 خاک ریغس تراوے خویش
 کیوں ار صد نتوانی بکے

حکایت زانے

زر حد چیں بود بدشتے فراخ
 بگ و برش سنج و ملالت نیکن
 بر سر آل خانہ زاغ گھن
 ناگمش از چشم بر روزگار
 چوں اثر درد بغایت رسید
 محرم پنا و بصیرت شناس

پهن درختے بفلک بزدہ شاخ
 داروے بینای و انیسیر تن
 در گھنی کردہ ز عنقا سخن
 در گھر ویدہ در آمد عیار
 بر در مرغے بشکایت رسید
 گفت کہ آے جان مرا از تور سپاس

شصت آن است که خیزی ز پیش
 بر سر شاخه که مسکون کرده
 بزرگ بیرون آنچه گزشتی به آن
 آنچه نه رنگی از بوی نشت
 زان بیک عزم شدن ساز کرد
 هم پدرمستی که وطن جاش بود
 هر ورقه را که نظر بر کشاد
 زان چو بے غایب بزرگے پیچید
 گفت که دیدم همه بالا و پشت
 مرغ نشناخته زیرک مزاج
 گفت چرا باید از نیگوند زیشت
 یک دورق زان شجر چشم سله
 تا چو مرهم بغار آمدے

باز تنهایی بوطنگاه خویش
 عیش پندیش که چوں کرده
 در بزم آلاش خود را در آن
 دیده برو مال که واروی نشت
 بال هم برزد و پرواز کرد
 سوخته وار آمد و بر شد چو دود
 بود چکیده نقطه زان سواد
 باز شد و باز نمود آنچه دید
 آرزوی دیده نیامد پرشت
 دید چو ناساخته بزرگ علاج
 کاخر آن زار بیاید گرگ ریت
 از چرخ فرود نماندی بجای
 مزدی خویش بکار آمدے

رسیرت سئوده

هر که درو رسیرت نیکو بود
 نور خدا بر دم از نحوے خویش
 و آنچه مزاجش همه دور است دور
 نیکی مرهم نه زکو رونی است
 آنقدر از تیره دل پر جفا

آدمی از آذربایاں او بود
 مو بسپیدی کشد از بوی خوش
 دور ز ما ز آذربایاں است دور
 نحوے نیکو مایه نیکویی است
 کوز پس و پیش شاید صفا

ادشت ہنرور در بقصدار خویش
 سو کساں جو سے بہر سہن
 بر زر بیگانہ مخور زینہار
 تو ادب نفس بہ اندیش کن
 بیخ بزرگی بادب محکم است

بہرہ بخیرے وہد از کار خویش
 نفس بزار مشغ کند مشغ کن
 سیر نشد مزدوم زینہار خوا
 بے ادباں را بادب خویش کن
 عیش حرام است چو حرمت کم است

حکایت عیسا علیہ الصلوٰۃ و السلام

چہتوے رفت سیجا بدشت
 بیخوردے در رخ آں گنج راز
 ہرچہ کہ گفت او سخن ناصواب
 گفت رفیقے کہ بخونیت چہست
 زوچہ پرویت رستم افروں بود
 گفت سبح از دم روح اللہی
 ہر کس انان یکے کہ در کان ادشت
 او نیم سزکہ انت غسل کئے دہد
 من نشوم چوں زوے افروختہ
 منکے ز دم مایہ دو جاں شدم
 خلق زکو باد سیجا بود
 خسرو اگر خوش دمی از ہمدماں

شہزاد صحرا ز نش تازہ گشت
 کردہ بدشام زباں را دراز
 زیں طرفش بود برتحت ہواب
 پیش زبوں گیر زبونیت چہست
 تو سخن از تلف کنی چوں بود
 کاسے ز دم جان تو بے آگہی
 سزہ پروں آئینچہ بدکان ادشت
 و آئینچہ نبات است ہل کئے وہم
 او شود از من ادب آموختہ
 راین صفتم داو خدا انان شام
 پامخ بہ مرگ مفاہا بود
 کہ توئی عیسیٰ آخیر زمان

CALL No. { ۸۹۱۵۵۰۷ } ACC. NO. ۹۱۴
 AUTHOR انجمن حمایت اسلام - لاہور
 TITLE فلاسفی کی تیسری کتاب

۸۹۱۵۵۰۷

۱۰ ۹۱۴

فلاسفی کی تیسری کتاب

Date	No.	Date	No.

AT THE TIME



MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES:—

1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of **Re. 1-00** per volume per day shall be charged for text-books and **10 Paise** per volume per day for general books kept over - due.

